FRİEDRİCH ENGELS

ÜTOPİK SOSYALİZM VE BİLİMSEL SOSYALİZM

Friedrich Engels

Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm

[Friedrich Engels’in *Socialisme utopique et socialisme scientifique*, 1880 adlı yapıtının İngilizcesinden *Socialism: Utopian and Scientific* (Progress Publishers, Moscow 1968) *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm* adı ile Sol Yayınları tarafından Eylül 1993’de (Birinci Baskı: Kasım 1970; İkinci Baskı: Kasım 1974; Üçüncü Baskı: Ekim 1975; Dördüncü Baskı: Ekim 1977; Beşinci Baskı: Ağustos 1978; Altıncı baskı: Mart 1990) yayınlanmıştır.]

SOL YAYINLARI'NIN NOTU

"Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm" *Anti-Dühring*"in üç bölümünden oluşmaktadır. Paul Lafargue'ın isteği üzerine, Engels'in *Anti-Dühring*'in bazı bölümlerini biraraya getirerek ve bazı eklemeler yaparak, hazırladığı kitap, ilk kez, Fransızca olarak, *Socialisme utopique et socialisme scientiflque,* adı ile, 1880'de, Paris'te yayınlanmıştır. Fransızca ilk baskısında yayınlanan önsöz, Marx tarafından kaleme alınmıştır. Engels, Almanca ilk baskısına (1882) ve ikinci baskıya (1891) birer önsöz yazdı. 1892'de ilk İngilizce baskısına yazdığı ünlü önsöz. *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm"*bütünleyen bir "Giriş" olarak benimsendi.

Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, dilimize İngilizcesinden çevrilmekle birlikte, Fransızca baskısına ve daha sonra İngilizce yazılan "Giriş"e Lafargue tarafından eklenen arabaşlıklar, Türkçe çeviriye aktarılmış. Almanca baskısına uygun olarak, Karl Marx'ın Fransızca ilk baskısına yazdığı "Önsöz", ve Engels'in Almanca baskısına yazdığı önsözler, Türkçe çevirinin bu baskısına alınmıştır. Eleanor Marx Aveling'in, Engels'in 70. doğum yıldönümü dolayısıyla *Socialdemokratische Monatsschrift* için yazdığı makale de, Fransızca baskısına uygun olarak bu baskıda yeralmaktadır. [sayfa 7]

FRİEDRİCH ENGELS

28 KASIMDA (1890), Friedrich Engels, yetmiş yaşını doldurmuş olacak. Bu, bütün dünya sosyalistlerinin kutlayacakları bir doğum günüdür. Bundan ötürü, dostum Dr. Victor Adler, benden *Sozialdemokratische Monatsschrift* için Sosyalist Partinin ünlü önderi üzerine kısa bir yazı yazmamı istedi.

Böyle çetin bir görevi yerine getirmek için bazı koşullar gerekir. Ben, Engels'i yalnızca doğduğum günden beri tanımaktayım. Bir insanın uzun zaman yakınında bulunmuş olmanın onu iyi tanımak için elverişli bir koşul olup olmadığı tartışılmaya değer. En az tanıdığımız insan, kendimiz değil miyiz?

Marx ile Engels'in biyografilerini kaleme alabilmek için [sayfa 9] –

çünkü bu iki insanın yaşamı ve yapıtları öylesine içiçedir ki, ayırmak olanaksızdır– sosyalizmin "ütopik sosyalizmden bilimsel sosyalizme" doğru gelişmesinin tarihini yazmak, üstelik buna, yaklaşık olarak, son yarım yüzyıllık işçi hareketinin tarihini de eklemek gerekir. Gerçekten bu iki insan işçi yaşantısından uzak ve ayrıklanmış aydın önderler, teorisyenler, filozoflar olmakla yetinmediler; genelkurmayını oluşturdukları bu devrimin erleri olarak savaşımda her zaman ön safta yerlerini aldılar. Bu tarihi yazabilecek yalnız bir kişi vardır; umalım ki, ömrü yazmasına yetsin.

Engels'in yaşamı o kadar iyi bilinir ki, şimdi burada, bu konu ile ilgili kısa bazı notlar yetersiz kalır; onun yazınsal ve bilimsel çalışmalarına gelince, onların tahlilini yapmaya kalkmak benim için alçakgönüllülükle bağdaşmayan bir tutum olurdu; zaten onlar genel olarak bilinmektedir. Burada, yalnız bütünün bir tablosunu sunmakla yetineceğim. Bu insanın ve yaşantısının bir eskizini sunmaya çalışacağım ve bunu yapmakla, "otoritelerin putlaştırılması" ile ahlaklarının bozulmasından büyük korku duyanlar dışında, birçok insanı sevindireceğimi sanıyorum. Bana gelince, öyle sanıyorum ki, Engels'in çalışmalarıyla yaşayan bizler için onun yaşamı örnek olabilir ve bizi yüreklendirir.

Friedrich Engels, 28 Kasım 1820'de, Barmen'de doğdu. Babası fabrikatördü (unutmamak gerekir ki, o dönemde, Ren bölgesi eyaletleri, Almanya'nın geri kalan kesiminden çok daha gelişmiş durumdaydı); ailesi saygın bir aileydi. Hiçbir çocuk, kendi çevresiyle bu kadar çelişmemiştir. Friedrich, ailesi için "korkunç bir ördek yavrusu" olacaktı. Belki şimdi bile, ailesi, bu ördek yavrusunun gerçekte bir "kuğu kuşu" olduğunu anlamış değildir. O, neşeli mizacını anasından almıştır.

Barmen'de başladığı öğrenimini, Elberfeld lisesinde tamamladı. Önce üniversiteye girmeye niyetlendi, ama üniversitedeki eğitime karşı duyduğu küçümseme ve aynı zamanda aile işleri, onu bu niyetinden vazgeçirdi. Okuldan ayrılmasından ve bitirme sınavlarını vermesinden bir yıl sonra, Barmen'de, bir ticaret firmasına girdi; bundan sonra, bir yıl süreyle, Berlin'de, gönüllü askerlik yaptı. 1842'de, [sayfa 10] İngiltere'ye Manchester'a, sermayesi babasının olan bir ticaret firmasına gönderildi. Engels, Manchester'da iki yıl

kaldı. Klasik kapitalizmin ülkesinde bir büyük sanayi ortamında geçen bu iki yıl, onun için pek büyük bir önem taşır ve onun Manchester'da bu dönemdeki eylemi, nasıl bir insan olduğunu belirlemeye yeter: Bir yandan *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* adlı yapıtının yayınlanabilmesi için gerekli materyali topluyor, bir yandan çartist harekete etkin bir biçimde katılıyor, bir yandan da *Northern Star* ile Owen'ın *New Moral World* 'una[1*] aksatmadan yazı yazıyordu.

1844'de, Engels, Paris üzerinden Almanya'ya döndü. Orada uzun süreden beri yazıştığı ve artık ömrünce en yakın dostu olacak insanla, Karl Marx'la, ilk defa karşılaştı. Bu karşılaşmanın ilk sonucu, *Kutsal Aile*'nin[2*] yayınlanması ve daha sonraları Brüksel'de tamamlanan ve Marx'ın *Eleştiri*'sinde[3*] ve Engels'in *Feuerbach*'ın, "İki kalın cilt tutan elyazması çoktan beri Westphalie'de bir yayınevinin elindeydi ki, koşulların, yayınına olanak vermediği haberini aldık. Elyazmasını farelerin kemirici eleştirisine bıraktık ve bunu gönüllü olarak yaptık, çünkü asıl amacımıza, kendimizi anlama (*Selbstverstandigung*) amacımıza ulaşmıştık" sözleriyle anlattıkları bir yapıt üzerinde çalışmaya başlamaları oldu.

Aynı yıl, Engels, *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*[4]adlı kitabını yazdı. Bu yapıt gerçeği hâlâ öyle doğru yansıtmaktadır ki, bundan birkaç yıl önce, İngilizce çevirisi yayınlandığı zaman, İngiliz işçileri yeni yazıldığını sanmışlardı! Engels, bu sırada değişik konularda denemeler ve bazı makaleler vb. kaleme alıyordu. (Engels Paris'ten Barmen'e döndü ama orada kısa bir süre kaldı.) [sayfa 11]

1845'te, Brüksel'de, Marx'la buluştu ve orada, gerçekten, ortak çalışmaları başladı. Bu harekete sunmuş oldukları ortak emekleri pek büyüktür, ikisi, Brüksel'de Alman İşçileri Derneğini kurdular ve asıl önemlisi, sonraları özünde Enternasyonalin tohumunu taşıyan ünlü Komünistler Birliği olan Adiller Birliğine girdiler. Brüksel'de Marx, Paris'te Engels, 1847'de Komünistler Birliğinin teorisyenliğini yaptılar. O yılın yazında, bu birliğin birinci kongresi Londra'da toplandı. Engels, bu kongreye, Parisli derneklilerin delegesi olarak katıldı. Aynı yılın güzünde, birliğin, Marx'ın da katıldığı, ikinci kongresi yapıldı. Bu son kongreden nasıl bir sonuç elde edildiğini bugün bütün

dünya bilmektedir: *Komünist Parti Manifestosu*.

İki dost, Londra'dan, yoğun bir pratik eyleme girebilecekleri Köln'e geçtiler. Bu eylem, *Neue Rheinische Zeitung* adlı gazetede ve Köln komünistleri davasında[5*] anlatılır.

O günün baskısı ve Marx'ın sınırdışı edilmesi, iki dostu uzun süre birbirinden ayırdı. Marx, Paris'e geldi, Engels de Palatinat'a gitti; orada Baden ayaklanmasına katıldı. Üç silahlı çatışmada yer aldı ve onu ateş hattında görenler, olağanüstü serinkanlılığından ve her türlü tehlikeyi umursamayışından uzun süre sözettiler. Engels, *Neue Rheinische Zeitung*'da, Baden ayaklanması hakkında bir yazı yazdı. Bütün umutlar yitirilince, İsviçre'ye geçenlerin sonuncularından biri oldu ve oradan, Paris'ten sürgün edilen Marx'ın sığındığı Londra'ya gitti.

İşte o zaman, Engels'in yaşamında yeni bir aşama başlıyor. Şimdilik her türlü politik eylem olanaksız hale geldiği için, Marx, Londra'ya yerleşti. Engels, babasının ortağı olduğu dokuma fabrikasına, görevli olarak Manchester'a geri geldi. Yirmi yıl boyunca, büro yaşamının zorunlu çalışmasına mahkûm kaldı ve iki dost, yirmi yıl içinde, pek seyrek olarak buluşma olanağı buldular, ama aralarındaki bağlantı hiç kesilmeden sürdü. Manchester'dan Engels'in mektuplarının [sayfa 12] gelişi, benim ilk çocukluk anılarımdan biridir. İki dost, hemen hemen her gün birbirine mektup yazıyorlardı ve *Mohr*'un –babamı evde böyle çağırırdık– mektubu okurken sanki yazan karşısındaymış gibi yüksek sesle konuşarak: "ama sorun hiç de öyle değil" ya da "haklısın, haklısın" vb. dediğini anımsıyorum. Ama en iyi anımsadığım şey, Mohr'un, Engels'in mektuplarını okurken katılarak gülmesiydi; öylesine gülerdi ki, gözlerinden yaşlar akardı.

Manchester'da Engels tek başına değildi. Orada, *Kapital*'in birinci cildinin sunulduğu ve bizim evde Lupus dediğimiz "proletaryanın yiğit, vefalı, ve yüce savunucusu" Wolff[6*] vardı; daha sonraları babamın ve Engels'in fedakâr dostu (kocamla birlikte *Kapital*'i İngilizceye çevirmiş olan) Sam Moore ile o zamanın en ünlü kimyacılarından biri olan Profesör Schorlemmer de oraya geldiler. Ama bu iki dostu hesaba katmazsak, o yirmi yılın böyle bir adam için nasıl geçtiğini düşününce insan dehşete kapılır. Ama Engels,

Manchester'daki yaşamından hiçbir zaman yakınmamıştır. Tam tersine, bu görevini sanki dünyada her gün bürosuna gidip masasına oturmaktan daha zevkli bir şey yokmuş gibi, şevkle ve serinkanlılıkla yapıyordu. Bürodaki bu zoraki işi sona erdiği zaman Engels'in yanındaydım ve bütün bu yılların onun için ne demek olduğunu o zaman anladım. Sabahleyin, büronun yolunu son kez tutmak üzere ayakkabılarını giydiği zaman, "Bu artık sonuncu!" diye attığı zafer çığlığını hiçbir zaman unutmayacağım. Evin kapısında oturmuş onu bekliyorduk; birkaç saat sonra evin önündeki küçük tarlanın ötesinden gelişini gördük. Bastonunu havada sallıyor ve sevinç içinde türkü söylüyordu. Akşamleyin olay şampanyalı bir ziyafetle kutlandı. Hepimiz sevinçliydik. Şimdi bunları anımsarken gözlerim yaşarıyor.

1870'te, Engels, Londra'ya geldi ve hemen Enternasyonal için yapılan yoğun çalışmada yerini aldı; Belçika temsilcisi olarak genel konsey üyeliğine getirildi ve daha sonra İspanya ve İtalya temsilcisi oldu. Engels'in yazı çalışmaları, [sayfa 13] çok çeşitliydi. Makaleler, kitapçıklar vb., 1870 ile 1880 arasında sonu gelmeyen bir sıra halinde birbirini izledi; ama en önemli yapıtı 1878'de yayınlanan *Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor* oldu. *Kapital*'in etkisinden ve öneminden sözetmek ne kadar gereksiz ise, bu kitabın etkisinden ve öneminden sözetmek de o kadar gereksizdir.

Bu on yıl içinde, Engels, her gün babamı ziyarete gelirdi; ikisi sık sık gezintiye çıkarlardı; çoğu zaman da evde kalırlar ve babamın odasında, bir aşağı bir yukarı dolaşırlardı. Her ikisinin de yeğlediği bir köşe vardı ve her ikisi de topuk üzerinde dönüş yaparken odanın o köşesinde, döşemede, izlerini bırakmışlardır. Öyle şeyler üzerinde tartışırlardı ki, bunların birçoğunu, birçok kimsenin felsefesi hayal bile edemez. Çok zaman da susarak yanyana yürürlerdi. Ya da herbiri o anda kendisini özellikle ilgilendiren konu üzerinde konuşurdu, ve bir an gelirdi ki, geçen yarım saat içinde ayrı ayrı şeylerden sözettiklerini kahkahalarla gülerek birbirlerine itiraf ederlerdi.

Bu dönemle ilgili neler neler anlatılabilir! Enternasyonal, Paris Komünü, evimizin bütün sürgünlerin buyur edildiği bir yolgeçen hanına döndüğü o aylar!

1881'de annem öldü ve sağlık durumu sarsılan babam bir süre

için İngiltere'den ayrıldı. 1883'te o da öldü.

Bundan sonra Engels'in neler yaptığını bütün dünya bilir. Zamanının en büyük kesimini babamın yapıtlarının yayınlanmasına, yeni baskıların düzeltilmesine ve *Kapitalin* çevirilerinin gözden geçirilmesine harcadı. Bu çalışmayı ya da kendi öz çalışmalarını değerlendirmek bana düşmez. Engels'in her gün harcadığı emeği ancak onu tanıyanlar değerlendirebilir. İngilizleri, Almanları ve Fransızları saymazsak, İtalyanlar, İspanyollar, Hollandalılar, Danimarkalılar, Romenler (bu halkların dillerini pek güzel bilirdi), hepsi gelip onun desteğini ve öğütlerini alırlardı.

Karşılaştığımız sayısız güçlüklerin herbiri için –biz ki efendimiz olan Halkın bağlarında çalışmaktayız,– Engels'e başvururuz. Ve elimiz boş dönmeyiz. Bu son yıllarda yalnız [sayfa 14] bunun ona yüklediği ağır çalışmayı sıradan bir düzine adam ancak omuzlayabilirdi. Ve Engels'in bizim için yapacağı daha çok şeyler var ve yapacak da.

İşte size onun yaşamının basit bir eskizi. Bu, bir bakıma bu insanın iskeletidir –kendisi değildir. Bu iskelete can katma işinde ne kadar yetersiz olduğumu bilmekteyim ve belki de bu görev hepimizin üstündedir. Biz, henüz onu iyice göremeyecek kadar kendisine yakınız. Engels 70 yaşındadır, ama yaşını göstermiyor. Bedeni henüz zihni kadar genç. Altı ayaklık [1,89 m.] vücudunu öylesine hafif bir şeymiş gibi taşıyor ki, o kadar iri gözükmemekte. Makas değmemiş sakalı yana kaçıyor ve artık kırlaşmaya yüztutmuş. Saçları koyu ve bir tek ak tel yok; hiç değilse dikkatle arandığı halde bulunamadı. Görünüşü genç olduğu kadar, kendisi göründüğünden de gençtir. Tanıdığım adamların en genci odur. Ve anımsayabildiğim kadarıyla şu son yirmi yıl içinde, hiç yaşlanmadı.

Onunla 1869 yılında İrlanda gezisine çıktım (ve o sırada, İrlanda'nın, "ulusların Niobe"sinin tarihini yazmak istediği için bu ülkeyi onunla birlikte dolaşmak özellikle ilginç idi), ve sonra 1888'de birlikte Amerika'ya gittik. 1869'da olduğu gibi 1888'de de uğradığımız her yerde, o, çevrenin ruhu idi.

City of Berlin ve *City of New York* transatlantiklerinde, hava nasıl olursa olsun, her zaman güvertede bir gezinti yapmaya ya da bir bardak "lager" içmeye hazırdı.

Burada babamın bir özelliği üzerinde durmak istiyorum; bu özellik Engels'te de vardır. Bunu özellikle belirtmek istiyorum, çünkü bu özelliği pek az bilinir ve hatta pek değerlendirilmez. Babam, yıldırımlarını düşmanlarının olduğu gibi dostlarının da üzerine yağdırmaya her zaman hazır, pervasız ve alaycı bir çeşit Jüpiter gibi gösterilmiştir. Ama onun o kadar etkileyici ve o kadar tatlı, sevinç ve iyilikle o kadar dolu güzel kahverengi gözlerini bir kez olsun gören ya da onun çevresindekileri güldüren gülüşünü işiten, bilir ki alaycı ve soğuk tanrı, Jüpiter, salt bir uydurmadır. Engels için de aynı şeyi söyleyebiliriz. O, genellikle, bir otokrat, bir diktatör, acı söyleyen bir eleştirici gibi gösterilir. Hiç de öyle değildir. Başkalarına karşı onun kadar yumuşak davranan, [sayfa 15] herkesin yardımına koşmaya onun kadar hazır bir insan belki de hiç olmamıştır. Onun gençlere karşı tükenmez iyiliğinden sözetmek istemiyorum. Bütün ülkelerde buna tanıklık edebilecek olanlar vardır. Ben, yalnızca, gençlere yardımcı olmak için kendi kişisel işlerini bir yana bıraktığını sık sık gördüğümü söyleyebilirim. Engels bir şeyi hiçbir zaman bağışlamamıştır – sahteliği. Bir adam ki, kendi kendisine karşı dürüst değildir, ve üstelik partisine bağlı değildir, böylesi Engels'ten en küçük bir acıma duygusu beklemesin. Bunlar, Engels için bağışlanmaz günahlardır. Engels, başka günah tanımaz. Burada bir başka karakteristik çizgiye değinmek isterim. Dünyanın en dakik adamı olan Engels, partiye karşı görevin ve özellikle disiplinin en derin duygusunu herkesten fazla taşıyan Engels, hiçbir zaman bağnaz olmamıştır. Kimse, her şeyi onun gibi anlama yeteneğinde değildir ve dolayısıyla kimse küçük zaaflarımızı onun gibi rahatlıkla bağışlayamaz.

Engels'in olağanüstü geniş bir bilgisi vardır. Hiçbir şey ona yabancı değildir; doğal tarih, kimya, botanik, fizik, filoloji (yirmi dilde dili döner diye yazıyordu *Figaro* 1870'te), ekonomi politik ve *last but not least*,[7*] askerî taktik. 1870'te, Fransız-Alman savaşı sırasında Engels'in *Pall Mall*'de yayınladığı makaleler dikkati çok çekti, çünkü bunlarda Sedan muharebesini ve Fransız ordusunun bozgununu önceden bildirmişti. Ona "general" lakabının takılması, bu makalelerden sonradır. Kızkardeşim ona "General Staff' derdi. Bu lakap yerleşmiş kalmıştır ve o gün bu gün, Engels, bizim için

"general"dir. Bugün bu lakabın daha geniş bir anlamı var: Engels, işçi ordumuzun generalidir.

İşte onun iyiliğinden bir örnek daha: *Freethinker*'ın yazıişleri müdürü Dr. Foote, bir yıl hapse mahkûm olmuştu; kimse bu işle ilgilenmiyordu ve kocam işi ele aldı. Engels hiç tanımadığı ve kendileriyle ortak görüşler taşımadığı Dr. Aveling ve Foote'a yardımda bulunabilmek için, Foote'un dergisi *Progress*'e, Aziz Jean'a göre Apokalips üzerine son derece değerli bir inceleme yazdı.

Engels'in bir başka özelliği de vardı (bu belki de en [sayfa 16] önemli özelliğidir): çıkarını düşünmemesi. O, Marx sağken şöyle demeyi âdet edinmişti: "ben hep ikinci keman oldum ve öyle sanıyorum ki bir ölçüde ustalaştım; Marx gibi bir birinci kemana sahip olmaktan büyük mutluluk duydum!" Bugün orkestrayı yöneten Engels'tir ve sanki kendi deyimiyle hâlâ "ikinci keman" imiş gibi sade ve alçakgönüllüdür. Birçokları gibi, ben de, babamla Engels'i birbirine bağlayan dostluktan, Damon ile Pythias'ın dostluğu gibi tarihsel olacak olan bu dostluktan sözetme fırsatını buldum; ama bu notları sona erdirirken, onun Marx ile ilişkilerine borçlu bulunduğu ve yaşamı ile çalışmalarını ikiye bölen iki ayrı dostluktan da sözetmem gerekir.

Bunlardan birincisi anneme karşı olan dostluğu, ikincisi de bu yılın (1890) 4 Kasımında ölen ve mezarlıkta annemle babamın yanında yatan Helene Demuth'a olan dostluğudur.

Engels, annemin mezarı başında şu sözleri söylemiştir:

"Dostlar!

"Bugün toprağa vermekte olduğumuz yüce gönüllü kadın, 1814'te, Salzwedel'de doğdu. Babası, Baron von Westphalen, Trier'de Marx'ın ailesiyle yakın dostluk kurdu; her iki ailenin çocukları birlikte büyüdüler. Marx üniversiteye giderken, o ve gelecekteki karısı, yazgılarını sürekli birleştirmeye önceden karar vermişlerdi.

"Marx, ilk *Rheinische Zeitung*'un başyazarı olarak tanındıktan ve gazete Prusya hükümetince kapatıldıktan sonra, 1843 yılında evlendiler. Ondan sonra Jenny, kocasının yazgısını, işlerini, savaşımlarını yalnızca paylaşmakla kalmadı, onlara en büyük anlayışla ve en ateşli tutkuyla katkıda bulundu.

"Genç çift Paris'e gitti; gönüllü sürgünlük hemen zorunlu oldu.

Prusya hükümeti, Marx'ı Paris'te bile izledi. Üzülerek anmalıyım ki Alexandre de Humboldt[8*] gibi bir adam, Marx'ın Fransa'dan sınırdışı edilmesini sağlamak için çalıştı. Marx, Brüksel'e sığındı. Şubat devrimi patladı. Bu olayın Brüksel'de yarattığı kargaşalıklar sırasında, Belçika polisi, yalnızca Marx'ı tutuklamakla yetinmedi, karısını da hiç [sayfa 17] gerekçesiz hapse attı.

"1848 devrimci atılımı ertesi yıl bastırıldı. Sürgün yeniden başladı; önce Paris'te, sonra, Fransız hükümetinin işe karışmasıyla, Londra'da. Bu defaki bütün yoksunluklarıyla sürgündü. Bunlar iki oğlunu ve bir kızını yitirmesine neden olmakla birlikte. Jenny, sürgünlerin bilinen bütün acılarına hâlâ katlanabilirdi; ama bütün partilerin, muhalefettekiler (feodaller, libareller, sözde demokratlar) gibi hükümettekilerin de kocasını kargıması, ona en bayağı ve en alçakça iftiralarda bulunması, bütün basının ona hiç istisnasız kapanması, ikisini de horgören hasımları karşısında kocasının yardımsız ve silahsız kalması – bu, onu derinden yaraladı. Ve bu, yıllarca sürdü.

"Ama sonunda bitti, Avrupa işçi sınıfı, giderek kendisine birkaç eylem olanağı veren politik koşullara kavuştu. Uluslararası İşçi Birliği kuruldu. Enternasyonal, uygar ulusları birbiri ardına savaşıma soktu, ve kocası bu savaşımda en öndekilerin önünde savaştı. Sonunda, geçmişteki bütün acıların dinmeye başladığı zaman geldi. Kocasının üzerine, dolu sağnağı gibi yağdırılmış alçakça iftiraların toz gibi dağıldığını gördü; kocasının bütün ülkelerdeki gericilerin boğmaya çalıştıkları öğretilerinin, bütün ülkelerde, bütün uygar dillerde özgürce ve yengiyle yayınlandığını gördü; proletaryanın devrimci hareketinin, yengisinin bilincinde olarak, Rusya'dan Amerika'ya kadar, bir ülkeden öbürüne yayıldığım gördü. Son sevinçlerinden biri de, ölüm döşeğindeyken, Alman işçi sınıfının bütün olağanüstü yasalara karşın son seçimlerde gösterdiği tükenmez yaşam gücünün kesin kanıtını görmek oldu.

"Pek keskin ve pek eleştirici anlayışla, politik bakımdan pek güvenilir bir denlilik (*Takt*) ile, pek coşkun bir enerjiyle, pek büyük bir özveriyle, böyle bir kadının devrimci harekette ne yaptığı açıkça ortaya konmadı, gazete sütunlarında asla anılmadı. Onun ne yaptığını, yalnızca onunla birlikte yaşamış olanlar biliyor. Ama

biliyorum ki onun gözüpek ve tedbirli –büyüklenmeden gözüpek, onura biraz olsun gölge düşürmeksizin tedbirli– öğütlerinin yokluğunu sık sık duyacağız. [sayfa 18]

"Onun kişisel özelliklerinden sözetmeyi hiç gereksinmiyorum. Dostları bu özellikleri bilirler ve asla unutmayacaklar. En büyük mutluluğu başkalarını mutlu etmekte görmüş olan bir kadın var idiyse, o, bu kadındı."

Demuth'un mezarı başında ise Engels şunları söylemiştir:

"Marx, partinin güç anlarında, ondan sık sık öğüt alırdı... ve bana gelince, Marx'ın ölümünden sonra yaptığım bütün çalışmaları, büyük ölçüde, Marx'ın ölümünden sonra gelme onurunu bahşettiği evimde varlığının bana sağladığı güneş ışığına, yardımına borçluyum."

"Onun, Marx için ve Marx'ın ailesi için ne olduğunu ancak biz bilebiliriz ve bunu anlatmak olanaksızdır. Bu kadın, 1873'ten 1890'a kadar, her zaman bizim dostumuz ve desteğimiz olmuştur."

ELEANOR MARX

Le Devenir Social dergisi, Eléanor Marx'ın bu makalesini Ağustos 1895 sayısında –Engels 5 Ağustos 1895'te ölmüştü– yeniden yayınlarken, ağıt niteliğindeki şu satırları makalenin başına eklemişti.

Bilimsel sosyalizm, kurucularından birini yitirdi. Friedrich Engels, 5 Ağustos günü Londra'da öldü. Sosyalizm, bu günkü sosyalizm oluşunu kısmen bu alçakgönüllü ve yüce düşünüre borçludur; çünkü denebilir ki, bilimsel sosyalizmin, ekonomi politiğin o amansız eleştirisini, toplumsal olayların o güçlü tahlilini, insanlığın tarihsel seyrinin o olağanüstü kavranışını, gerçek toplumsal bilimin temellerini atmış olan ve tarihi olsun, felsefeyi olsun, yenileyen ya da yenileyecek olan o felsefi kavrayışı, özverili dostu, değerli çalışma arkadaşı ve sadık yorumcusu olduğu Marx kadar, ona da borçluyuz.

Birinci planda olabileceği halde, gönüllü olarak ikinci planda durmuş olan bir adam öldü. Fikir, onun fikri sağdır, ayaktadır, her

yerde, her zamankinden daha çok canlıdır ve [sayfa 19] Marx ile birlikte, o fikre sağlamış olduğu silahlarla, bütün saldırıları yenilgiye uğratmaktadır.

Bu yürekli demircinin örsteki çekiç sesi artık işitilmeyecektir; usta işçi yıkıldı; güçlü ellerinden düşen çekiç yerdedir ve belki de orada uzun süre kalacaktır; ama onun döverek yarattığı silahlar yerli yerindedir, sağlam ve pırıl pırıl. Yeni silahlar yaratmak çoğumuza vergi değilse de, en azından hepimiz, üzerimize düşeni yapmalıyız, bize teslim edilen silahları paslanmaya bırakmamalıyız; ve bu silahlar, ancak böyle davranmakla, bize zaferi sağlayacaktır ve onun için yapılmıştır.

Marx da, Engels de, herkesten çok (burda karşılaştırma olanaksızdır) hazırlamış oldukları büyük şeylerin gerçekleştiğini görme sevincini tadamadılar; ama insanlar, kendi mutlulukları için çalışan ve etkili olan anılarını saklayabilirlerse, ikisinin de ölümsüzlükleri perçinlenmiş olacaktır. [sayfa 20]

KARL MARX
[FRANSIZCA BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ (1880)[1]]

ÖNÜNÜZDEKİ kitapçığın içeriğim kapsayan sayfalar, Friedrich Engels'in en yeni yapıtı *Die Umwälzung der Wissenschaft*'ın[9*] çevirisi olarak önce *Revue Socialiste*'te[2] üç makale halinde yayınlandı.[10*]

Modern sosyalizmin en seçkin savunucularından biri [sayfa 21] olan Friedrich Engels, ilkin 1844'te, Marx'ın ve Ruge'un Paris'te çıkardıkları *Deutshe-Französischen Jahrbücher*'de[3] yayınlanan "Umrisse zu einer Kritik der Nationalökonomie"si[11*] ile tanındı. Bilimsel sosyalizmin genel ilkelerinden birkaçı, daha "Umrisse"de formülleştirilmiştir. Engels, daha sonra yaşadığı Manchester'da, Marx'ın *Kapital*'de gereği gibi değerlendirdiği pek önemli bir yapıtı,

Die Lage der arbeitenden Klasse in England'ı (Almanca olarak) yazdı (1845). İngiltere'de ilk bulunduğu sırada –daha sonra Brüksel'de iken olduğu gibi– sosyalist hareketin resmî organı *Northern Star*'da[4] ve Robert Owen'ın *New Moral World*'unda[5] birlikte çalıştı.

Brüksel'de iken Engels ve Marx, Flaman ve Valon işçi kulüpleriyle bağlantılı olan komünist Alman İşçi Birliğini[6] kurdular; ve Bornstedt'le birlikte *Deutsche-Brüsseler-Zeitung*'u[7] çıkardılar. Karl Schapper'in 1839 *Blanquis* suikastına katılıp Fransa'dan kaçtıktan sonra kurduğu *Adiller Birligi*'ne (*Bundes des Gerechten*) (Londra'da), bu birliğin Alman komitesinin çağrısı üzerine üye oldular. Gizli derneklerdeki bilinegelen kurallar giderildikten sonra, birlik, uluslararası *Komünistler Birligi*'ne dönüştürüldü. Varolan koşullarda birliğin hükümetler karşısında daha az gizli olmaması gerekiyordu. 1847'de Marx ve Engels, birliğin Londra'daki uluslararası kongresinde, Şubat devriminden hemen önce yayınlanan ve aşağıyukarı bütün Avrupa dillerine çevrilen *Komünist Parti Manifestosu*'nu[12*] yazmakla görevlendirildiler.[13*] Aynı yıl, burjuva radikallerin ve sosyalist işçilerin temsilcilerinin biraraya geldiği açık ve uluslararası bir birlik [sayfa 22] olan *Brüksel Demokratik Derneği*'nin[6] kurulmasında birlikte çalıştılar.

Şubat devriminden sonra Engels, Mars'ın 1844'te Köln'de kurduğu ve 1849 Mayısında bir Prusya *coup d'état*'sı ile kapatılan *Neue Rheinische Zeitung*'un[9] yazıkurulu üyelerinden biri oldu. Engels, Elberfelder ayaklanmasına katıldıktan sonra, o zaman bir gönüllü taburunun albayı olan Adjutatn Willichs imiş gibi, Prusya'ya karşı açılan Badener seferine katıldı.[14*]

Londra'da, 1850'de *Neue Rheinische Zeitung*'da birlikte çalıştılar. Marx'ın çıkardığı ve Hamburg'da basılan *Politisch-ökonomische Revue*'de,[10] 19 yıl sonra Leipzig'de bir kitapçık olarak yayınlanan ve üç baskı yapan *Alman Köylü Savaşı* (*Der deutsche Bauernkrieg*)[15*] adlı yapıtını ilk olarak yayınladı.

Almanya'da sosyalist hareketin yeniden canlanmasından sonra, Engels, *Volksstaat*'ta[11] ve *Vorwärts*'te yayınlanan makalelerinin en önemlilerini yazdı. Bunların pek çoğu *Soziaies aus Russland*,[16*]

Breussischer Schnaps im deutschen Reichstag,[17*] *Zur Wohnungsfrage*,[18*] *Die Bakunisten an der Arbeit*[19*] vb. el kitapçıkları halinde yayınlandı.

Engels, 1870te Manchester'dan Londra'ya çekildikten sonra, Enternasyonal genel danıştayı üyesi oldu ve İspanya, Portekiz ve İtalya ile haberleşmekle görevlendirildi.

Alay ederek *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* adını verdiği en son makaleler dizisini (bay Eugen Dühring'in genel olarak bilim ve özel olarak sosyalizm [sayfa 23] üzerine sözde yeni teorilerine karşılık olarak) *Vorwärts*'e gönderdi. Bu dizi bir ciltte birleştirildi ve Alman sosyalistleri arasında büyük başarı kazandı. Önünüzdeki kitapçıkta bu kitabın teorik bölümünden *bilimsel sosyalizme* belirli bir ölçüde bir *giriş* oluşturan en uygun özetleri veriyoruz. [sayfa 24]

FRİEDRICH ENGELS
[ALMANCA (1882)[12]] BİRÎNCÎ BASKIYA ÖNSÖZ

BU önsözü izleyen yazı *Herr E. Dührings Umwälzung der Wissenschaft* (Leipzig 1878) adlı yapıtımın üç bölümünden meydana gelmiştir. Onları Fransızcaya çevirmesi amacıyla dostum Paul Lafargue için biraraya getirdim ve birkaç ekleme yaptım. Gözden geçirdiğim Fransızca çeviri önce *Revue socialiste*'te ve sonra bağımsız olarak şu adla yayınlandı: *Socialisme utopique et socialisme scientifique,* Paris 1880. Fransızcasından Polonya diline bir çevirisi şimdi şu başlıkla Cenevre'de çıktı: *Socyjalizm utopijiny a naukovoy,* Imprimerie de l'Aurore, Geneve 1882.

Lafargue'ın çevirisinin Fransızca konuşulan ülkelerdeki ve hele Fransa'daki şaşırtıcı başarısı, beni, bu üç bölümün [sayfa 25] ayrı bir Almanca baskısının da yararlı olup olmayacağını sormaya zorladı. O sırada Zürih'teki *Sozialdemokrat*'ın[13] yazıkurulu, bana, Alman Sosyal-Demokrat Partisi içinde yeni propaganda kitapçıklarına karşı genel istek uyandırıldığını bildirdi ve o üç bölümü bu iş için vermeyi

isteyip istemediğimi sordu. Buna doğallıkla razı oldum ve yapıtımı kullanımlarına verdim.

Ama yapıtım başlangıçta doğrudan doğruya halka propaganda amacıyla yazılmamıştı. Her şeyden önce katışıksız bilimsel bir yapıt bu işe nasıl yarayabilirdi? Biçimde ve içerikte hangi değişiklikler gerekliydi?

Biçime gelince, yalnız birçok yabancı sözcük kaygılar uyandırabilirdi. Ama Lassalle, söylevlerinde ve propaganda yazılarında yabancı sözcükleri kullanırken hiç de tutumlu değildi, ve bildiğim kadarıyla bundan yakınılmamıştı. Onun zamanından beri işçilerimiz daha çok ve daha düzenli olarak gazete okudular ve böylece yabancı sözcüklerle aynı ölçüde daha çok tanıştılar. Bu konuda bütün gereksiz yabancı sözcükleri çıkarmakla yetindim. Kaçınılmaz olanlara, sözde açıklayıcı çeviriler eklemekten vazgeçtim. Kaçınılmaz yabancı sözcükler, çoğu genellikle kabul edilmiş bilimsel-teknik deyimler, çevrilebilir olsalardı, kaçınılmaz da olmazlardı. Çeviri, anlamı da bozar; açıklayacağı yerde karıştırır. Sözlü bilgi burada daha çok yardımcı olur.

Buna karşılık içerik, sanırım, Alman işçilere az güçlük çıkaracaktır, denebilir. Güçlük genellikle yalnız üçüncü bölümdedir; ama işçilerin genel yaşam koşullarım özetleyen bu bölüm, işçiler için "eğitilmiş" burjuvalar için olduğundan çok daha az güçtür. Burada yaptığım açıklayıcı sayısız eklerde, gerçekte işçileri "eğitilmiş" okurlardan daha az düşündüm; Eynern'li bay milletvekili, Sybel'li özel danışman bay Heinrich ve başka Treitschke'ler[20*] gibi kimseler, korkunç bilgisizliklerini ve dolayısıyla sosyalizmi pek yanlış anladıklarını hep yeniden en iyi kanıtlama karşı konmaz arzusuyla yanıp [sayfa 26] tutuşurlar. Don Kişot mızrağını yeldeğirmenlerine doğrultursa, bu onun görevi ve rolüdür; ama Sanço Pansa'nın böyle bir şey yapmasına izin vermemiz olanaksızdır.

Böyle okurlar, sosyalizmin kabataslak bir gelişim tarihinde Kant-Laplace Evrendoğumu (*Kosmogonie*), modern doğabilim ve Darwin, klasik Alman felsefesi ve Hegel ile karşılaşınca da şaşacaklardır. Ama bilimsel sosyalizm önemli bir Alman ürünüdür ve ancak klasik felsefesi bilinçli diyalektiğin geleneğini canlı olarak korumuş bir ulustan doğabilirdi: Almanya'da.[21*] Materyalist tarih görüşü ve

proletarya ile burjuvazi arasındaki modern sınıf savaşımına özel uygulayımı ancak diyalektikle olanaklıydı. Ve Alman burjuvazisinin okul öğretmenleri, büyük Alman filozoflarının anısını ve onların verdiği diyalektiği boş bir seçmeciliğin (*Eklektizismus*) bataklığında boğdularsa, biz de gerçeklikle diyalektiğin korunması için modern doğabilime tanık olarak başvurmaya o derece zorlandık – biz Alman sosyalistleri yalnız Saint-Simon'dan, Fourier'den ve Owen'dan değil, ama Kanttan, Fichte'den ve Hegel'den de kaynaklandığımız için övünçlüyüz. [sayfa 27]

Londra, 21 Eylül 1882 FRİEDRİCH ENGELS

FRIEDRICH ENGELS
[ALMANCA (1891)[14]] DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

BU kitapçığın içeriğinin Alman işçilerimize az güçlük çıkaracağı konusundaki sanım doğrulandı. îlk baskının çıktığı 1883 Martından beri en az toplam 10.000 nüshalık üç baskı satıldı; üstelik mürekkebi uçan Sosyalistler Yasasının[15] egemenliği altında – aynı zamanda, modern proletaryanınki gibi bir hareket karşısında polis yasaklarının ne kadar güçsüz olduğunun yeni bir örneği.

Birinci baskıdan beri yabancı dillerde çeşitli çeviriler çıktı: Pasquale Martignetti'nin İtalyanca çevirisi: *II Socialismo Utopica e il Socialismo scientifico,* Benevento 1883; bir Rusça çeviri: *Razviti naujnago Sosyalizmo,* Genf 1884; bir Danca: *Socializmens Udviklingfra Utopi til Videnskab,* [sayfa 28] *Socialistik Biblothek*'te I. Bind, Kjöbenhavn 1885; bir İspanyolca: *Socialismo utopico y Socialismo sicientifico,* Madrid 1886; ve bir Flamanca: *De Ontwikkeling vanhet Socialisme van Utopie tot Wetenschap,* Haag 1886.

Elinizdeki baskı çeşitli küçük değişiklikler geçirmiştir; önemli ekler yalnız iki yerde yapıldı: birinci bölümde, Fourier'ye ve Owen'a göre biraz aşın kısa işlenmiş olan Saint-Simon üzerine, ve üçüncünün

sonuna doğru bu arada önemli olan yeni üretim biçimi "tröstler" üzerine. [sayfa 29]

Londra, 12 Mayıs 1891 FRİEDRİCH ENGELS

GİRİŞ [22*]

ELİNİZDEKİ küçük kitap, aslında, daha büyük bir bütünün[23*] bir parçasıdır. Berlin üniversitesinde *Privat-dozent*[24*] olan Dr. E. Dühring, aşağıyukarı 1875'te, artık sosyalist olduğunu birdenbire ve pek gürültülü bir biçimde açıkladı, ve Alman kamuoyuna, ayrıntılı bir sosyalist teori ile birlikte, toplumun yeniden örgütlenmesi için eksiksiz bir uygulama planı da sundu. Bunun doğal sonucu olarak, öncellerine çattı; ve Marx'a, olanca öfkesiyle saldırarak, hepsinden çok onur verdi.

Bu, Almanya'da Sosyalist Partinin iki kesimi [sayfa 30] –ayzenahçılar ile lasalcılar–[16] tam birleştikleri,[17] ve böylece daha da güçlenmekle kalmayıp, bütün güçlerini ortak düşmana karşı kullanma yeteneğini kazandıkları sıralarda oldu. Almanya'da Sosyalist Parti hızla bir güç olmaktaydı. Ama onu bir güç haline getirmenin ilk koşulu, yeni sağlanmış olan birliğin tehlikeye düşürülmemesiydi. Ve Dr. Dühring, kendi çevresinde, bir kümeyi, geleceğin ayrı bir partisinin çekirdeğini, açıkça toplamaktaydı.[18] Bundan ötürü, onun karşısına çıkmamız, ve hoşlansak da hoşlanmasak da, savaşımla hesabını görmemiz zorunlu hale geldi.

Bu, pek güç olmayabilirdi, ama uzun bir iş olduğu besbelliydi. Bilindiği gibi, biz Almanlar, ince eleyip sık dokumaya, çok derin ve köklü düşünmeye, *Gründlichkeit*'a[25*] –nasıl isterseniz öyle deyiniz– düşkünüzdür. İçimizden biri, yeni bir öğreti saydığı bir şeyi açıklayınca, onu önce her şeyi kapsayan bir sistem haline getirmek zorundadır. Mantık ilkelerinin ve evrenin temel yasalarının, eninde

sonunda, yalnız bu yeni bulunup tamamlanan teoriye ulaşılmak için varolageldiğini kanıtlaması gerekir. Ve Dr. Dühring, bu bakımdan, tam istenen ulusal nitelikteydi. Şunların hakkından gelmem gerekiyordu: eksiksiz bir ussal, ahlaki, doğal, ve tarihsel "Felsefe Sistemi"; eksiksiz bir "Ekonomi Politik ve Sosyalizm Sistemi"; ve son olarak, bir "Eleştirel Ekonomi Politik Tarihi" – görünüşü ve içeriği bakımından ağır üç koca cilt; genellikle daha önceki filozofların ve iktisatçıların hepsine karşı ve özellikle Marx'a karşı seferber edilmiş üç kanıtlar kolordusu –gerçekte tam bir "bilimde devrim" çabası–. Uzay ve zaman kavramlarından bimetalizme,[19] maddenin ve hareketin öncesizliğinden ve sonrasızlığından ahlaki ideaların kalımsız nitelikte olmasına, Darwin'in doğal seçmesinden *(natural selection*) gelecekteki bir toplumda gençliğin eğitimine kadar, aklagelen çeşitli konuların hepsini ele almam gerekiyordu. Ne olursa olsun, Dr. Dühring'in işi geniş ve sistemli tutması, bana Marx'ın ve benim bu pek çeşitli konulardaki görüşlerimizi daha önceleri yaptığımızdan çok daha birbirine bağlı bir biçimde ve Dr. Dühring'e karşı geliştirme fırsatını verdi. Başka bakımlardan pek tatsız tuzsuz olan bu işi [sayfa 31] üstlenmemin başlıca gerekçesi budur.

[Dr. Dühring'e –ç] yanıtını, önce Leipzig'de, sosyalist kesimin başlıca organı olan *Vorwärts*'te[20] bir makaleler dizisi halinde yayınlandı, ve daha sonra bir kitap haline getirildi. *Herr Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* [*Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor*.] Bu kitabın ikinci bir basımı, 1866'da, Zürih'te yapıldı.

Şimdi Fransız yasama meclisinde Lille temsilcisi olan dostum Paul Lafargue'ın dileği üzerine, bu kitabın üç bölümünü[21] elden geçirerek bir kitapçık haline getirdim. Ve Lafargue, bunu Fransızcaya çevirip *Socialisme Utopique et Socialisme Scientifıque* adıyla, 1880'de yayınladı. Bu Fransızca metinden yararlanılarak bir Lehçe ve İspanyolca basımı yapıldı. 1883'te, Alman dostlarımız, bu kitapçığı özdilinde yayınladılar. O zamandan beri, Almanca metinden yapılan İtalyanca, Rusça, Romence, Flamanca ve Danimarka dilindeki çevirileri yayınlandı. Böylece, bu kitapçık, elinizdeki İngilizce basımı ile birlikte, on dilde yayınlanmış oluyor. Herhangi bir sosyalist yapıtın, 1848'deki *Komünist Manifesto*'muzun ya da Marx'ın

Kapital’inin bile, böyle birbiri ardına çevrildiğini bilmiyorum. Almanya'da dört basımı yapıldı ve basılan nüshaların toplamı, 20.000'i buldu.

Eklenti, "Mark",[22] Almanya'da toprak mülkiyetinin tarihi ve gelişimi konusundaki bazı temel bilgileri, Alman Sosyalist Partisi içinde yaymak amacıyla yazılmıştı. Bu, partinin kentlerde çalışan insanları özümsemesinin aşağıyukarı tamamlandığı, ve tarım işçileri ile köylülerin ele alınması gerektiği bir zamanda, her şeyden daha zorunlu görünüyordu. Toprağı kullanma hakkının özgün biçimleri, eski Cermen kabilelerinin hepsinde ortak olduğu için, ve bunların ortadan kalkışının tarihi, İngiltere'de bile, Almanya'da olduğundan daha az bilindiği için, bu eklenti, çevirinin kapsamına alındı. Metni, Maksim Kovalevski'nin bu yakınlarda geliştirmeye başladığı varsayımı anmadan, aslında olduğu gibi bıraktım. Onun varsayımına göre, ekilebilir alanların ve otlakların birkaç kuşağı içeren büyük bir ataerkil aile topluluğunun ortak hesabı için işletilmesi, o alanların Markın üyeleri arasında paylaşılmasından önce geliyordu (hâlâ [sayfa 32] varolan Güney Slovenya Zadrugası örneğindeki gibi), ve paylaşma, daha sonra, topluluk ortak işletmeciliğe güçlük çıkaracak kadar büyüyünce oldu. Kovalevski belki tümüyle haklıdır, ama konu hâlâ *sub judice*'dir.[26*]

Bu yapıtta kullanılan ekonomik terimler, yeni oldukları ölçüde, Marx’ın *Kapital*’inin İngilizce baskısındakilere uygundur. Nesnelerin yalnız üreticinin kullanımı için değil, tersine, değişim amacıyla da üretildiği; yani kullanım-değeri olarak değil, *meta olarak* üretildiği ekonomik evreye "meta üretimi" diyoruz. Bu evre, değişim için üretimin başlangıcından günümüze kadar uzanmakta; ancak, tam gelişimine kapitalist üretim koşullarında, yani üretim araçlarının sahibi olan kapitalistin, kendi emek-gücünden başka hiçbir üretim aracı olmayan insanları, emekçileri, ücretle çalıştırdığı ve ürünlerin satış fiyatının kendi gideri üstündeki fazlasını cebine attığı koşullarda ulaşır. Sınai üretim tarihini, ortaçağdan bu yana üç döneme ayırıyoruz: 1° küçük usta zanaatçının, kalfaları ve çıraklarıyla birlikte [çalıştığı –ç.] ve her emekçinin nesnenin bütününü ürettiği zanaatçılık [dönemi –ç]; *2°* çok sayıda işçinin, topluca ve büyük bir

işyerinde, nesnenin bütününü işbölümü ilkesine göre ürettiği; her işçinin, işlemin yalnız bir kesimini yaptığı, ve bundan ötürü ürünün ancak ardarda hepsinin elinden geçtikten sonra tamamlandığı manüfaktür [dönemi –ç.]; 3° ürünün [herhangi bir –ç.] güçle işletilen makinelerce üretildiği, emekçinin işinin mekanik aracın çalışmasını denetlemek ve düzeltmekle sınırlı olduğu modern sanayi [dönemi –ç.].

İNGİLTERE, MATERYALİZMİN BEŞİĞİ

Bu yapıtın içeriğinin, İngiliz kamuoyunun büyükçe bir kesiminin itirazı ile karşılaşacağını çok iyi biliyorum. Ama biz Kıtalılar, İngiliz "saygınlığının" önyargılarına biraz olsun önem verseydik, durumumuz bugünkünden de kötü olurdu. Bu kitap, "tarihsel materyalizm" dediğimiz şeyi savunmaktadır; ve materyalizm, İngiliz okurların büyük çoğunluğunun kulaklarını tırmalayan bir sözcüktür. [sayfa 33] "Bilinemezcilik"[23] hoşgörülebilir, ama materyalizm hiç kabul edilemez.

Bununla birlikte bütün modern materyalizmin asıl yurdu, 17. yüzyıldan beri, İngiltere'dir.

"Materyalizm, *Büyük Britanya'nın evlilik-dışı* (*natural-born,* doğal-doğmuş) *oğludur.* İngiliz skolastiği Duns Scotus, eskiden "*Madde için düşünmek olanaksız mıdır*?" diye sormuştu.

"Bu mucizeyi gerçekleştirmek için Tanrının sonsuz gücüne sığındı, yani tanrıbilime materyalizm vaazettirdi. Üstelik Duns Scotus bir adcıydı. Materyalizmin ilk biçimi olan adcılığa[24] özellikle İngiliz skolastikler arasında raslanır.

"İngiliz materyalizminin gerçek atası Bacon'dır. Ona göre, doğal felsefe *(natural philosophy*) biricik doğru felsefedir; ve duyuların deneyimine dayanan fizik, doğal felsefenin en önemli bölümüdür. Onun sık sık andığı otoriteler, Anaksagoras ile homoiomerileri[25] ve Demokritos ile atomlarıdır. Bütün bilim deneye dayanır, ve duyuların sağladığı verilere ussal bir araştırma yöntemini uygulamaktan ibarettir. Tümevarım, çözümleme, karşılaştırma, gözlem, deney,

böyle bir ussal yöntemin bellibaşlı biçimleridir. Maddede doğal olarak bulunan nitelikler içinde hareket, yalnız mekanik ve matematik hareket biçiminde değil, maddenin bir itki, bir yaşamsal ruh, bir gerilim –ya da Jakob Böhme'nin kullandığı bir terimle, bir *"qual"*[27*]– biçimi olarak da ilk ve en önemli niteliktir.

"Materyalizm, Bacon'da, ilk yaratıcısında, henüz çok yönlü bir gelişimin tohumlarını taşır. Bir yanda madde, duyumsal, şiirli bir büyü içinde, insanın bütün varlığını tatlı gülümsemelerle kendisine çeker görünür. Öte yanda, atasözleri gibi formülleştirilmiş olan öğreti, tanrıbilimden aktarılan tutarsızlıklarla dallanıp budaklanır.

"Materyalizm daha sonraki evrimi sırasında tek yönlü [sayfa 34] bir hale gelir. Hobbes, Bacon'ın materyalizmini sistemleştirir. Duyulara dayanan bilgi, şiirli çiçeklerini yitirir, matematikçilerin soyut deney konusu olur; geometri, bilimlerin en yücesi ilan edilir. Materyalizm, insandan-kaçar (*misanthropic*) olur. Çünkü kendi karşıtını, insandan kaçan o tensiz ruhsalcılığı kendi alanında altetmesi için kendi teninden sıyrılması ve çileri olması gerekmektedir. Bunun için, duyumsal bir kendilik olmayı bırakıp zihinsel bir kendilik olur; ama bu yüzden, zihne özgü bütün tutarlılıkları da, sonuçlarını önemsemeden geliştirir.

"Bacon'a katkıda bulunan Hobbes, şöyle konuşur: İnsanın bütün bilgisi duyularla sağlanıyorsa, bizim kavram ve idealarımız, ancak gerçek alemin duyumsal biçimlerinden soyutlanmış görüntüleridir. Felsefe, bu görüntülere ancak ad koyabilir. Bir ad, onların birden çoğuna verilebilir. Adların bile adları olabilir. Bir yandan bütün kavramların kökeninin duyulur alemde bulunduğunu ve, öte yandan, bir sözcüğün bir sözcükten daha çok şey olduğunu; duyularımızla bildiğimiz varlıkların, hepsi de tek olan varlıkların dışında, genel, tekil olmayan doğal özellikte varlıklar bulunduğunu savunsaydık, bu bir çelişki olurdu. Maddesiz bir töz, maddesiz bir cisim gibi saçmadır. Madde, varlık, töz, yalnızca aynı gerçeklik için [kullanılan –ç.] farklı terimlerdir. *Düşünceyi, düşünen maddeden ayırmak olanaksızdır.* Bu madde, evrende oladuran bütün değişmelerin etkenidir. Sonsuz sözcüğü zihnimizin sonsuz bir toplama işlemini gerçekleştirme gücü olduğunu saptamadığı sürece, anlamsızdır. Bizim için yalnız maddesel şeyler algılanabilirdir, Tanrının varlığı konusunda hiçbir şey

bilemeyiz. Yalnız benim kendi varlığım kesindir. Her insani tutku, bir başlangıcı ve bir sonu olan mekanik bir harekettir. İyi dediğimiz şeyler, itkinin amaçlarıdır. İnsan, doğa ile aynı yasalara bağımlıdır. Güç ile özgürlük, özdeştir. "Hobbes, Bacon'ı sistemleştirmişti, ama Bacon'ın temel ilkesine, bütün insan bilgisinin kökeninin duyulur alem olduğuna bir kanıt göstermemişti. Bu kanıtı, *Essay on the Human Understanding* [*İnsan Zihni Üzerine Deneme*] adlı yapıtında, Locke verdi.

"Hobbes, Bacon materyalizminin tanrıcı[26] önyargılarını [sayfa 35] yıkmıştı; Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley de Locke'un duyumsalcılığını kuşatan son tanrıbilimsel engelleri yıktılar. Ne olursa olsun, pratik materyalist için yaradancılık,[27] dinden kurtulmanın yalnızca kolay bir yoludur."[28*]

Karl Marx modern materyalizmin İngiliz kökeni üstüne işte böyle yazıyordu. Günümüzün İngilizleri, onun kendi atalarını övmüş olmasından pek hoşlanmıyorlarsa, yazık olur. Bacon'ın, Hobbes'un ve Locke'un, İngilizlerin ve Almanların, Fransızları karada ve denizde yenmiş olmalarına karşın, dışında kaldığımız ve sonuçlarını İngiltere'nin olduğu kadar Almanya'nın da iklimine alıştırmaya hâlâ çabaladığımız Fransız devrimine taç giydirilmeden önce bile, 18. yüzyılı tam anlamıyla bir Fransız yüzyılı yapan o ünlü Fransız materyalistlerinin babaları oldukları yadsınamaz.

Bunun yadsınacak bir yanı yoktur. O yüzyılın ortalarında, İngiltere'ye yerleşen her kültürlü yabancıyı şaşırtan ve onun dikkate almadan edemeyeceği şey, saygın İngiliz orta-sınıfının dinsel bağnazlığı ve budalalığı idi. Biz, o sıralarda, hepimiz materyalisttik, hiç değilse, çok ileri derecede özgür düşünen kimselerdik; ve İngiltere'deki eğitilmiş kişilerin aşağıyukarı hepsinin her türlü olmayacak mucizeye inanacağını, ve Buckland ile Mantell gibi yerbilimcilerin bile, Tekvin'in[28] efsaneleriyle öyle pek çatışmasınlar diye kendi bilimlerinin olgularını çarpıtacaklarını pek düşünemiyorduk; o zamanlar, dinsel konularda kendi zihinsel yetilerim kullanmaya cesaret eden insanlar bulmak için, eğitilmemişlerin, "ayak takımı"[29] diye anılan emekçilerin, özellikle ovıncı sosyalistlerin arasına girmemiz gerekiyordu.

İNGİLİZ BİLİNEMEZCİLİĞİ,
UTANGAÇ MATERYALİZM

Ama İngiltere o zamandan beri "uygarlaştı". 1851 sergisi[29*], İngilizlerin o adasal içekapanıklığının ölüm çanını [sayfa 36] çaldı. İngiltere, beslenme düzeni, adetler, düşünceler bakımından giderek uluslararasılaştı; öylesine ki, keşke bazı İngiliz adetleri ve töreleri, Kıtada, Kıtasal alışkanlıkların burada tutunduğu kadar çok tutunmuş olsaydı, demeye başlıyorum. Her nasılsa, 1851'den önce yalnız soyluların bildiği salatayağının ülkeye sokulup yayılmasına, dinsel konulardaki Kıtasal kuşkuculuğun o uğursuz yayılması eşlik etti, ve bu, şuna vardı: bilinemezcilik, tam İngiliz Kilisesi kadar saygıdeğer tutulmamakla birlikte, saygınlık bakımından Baptism[30] ile hemen hemen başabaş ve Selamet Ordusunun[31] kesinlikle daha üstünde bir aşamaya yaraşır görüldü. Bu koşullarda, münkirliğin gelişmesine yürekten acıyan ve bunu kınayan kimseleri, bu "yeni moda kavramların" her gün kullanılan birçok nesne gibi yabancı kökenli olmadığını, *made in Germany* olmadığını, tersine, hiç kuşkusuz eski İngiltere'ye özgü olduğunu; ve onların Britanyalı türeticilerinin, bundan iki yüzyıl önce, bugünkü torunlarının cesaret ettiğinden epeyce ileri gittiklerini öğrenmenin avutacağına inanmamak elimden gelmiyor.

Gerçekten, bilinemezcilik, "utangaç" bir materyalizmden başka nedir? Bilinemezci doğa kavramı, baştan sona materyalisttir. Bütün doğal alem, yasalara bağımlıdır, ve bir dış etkinin işe karışmasını kesinlikle dışarır. Ama, bilinemezci şunu ekler: bilinen evrenin ötesinde yücelerden yüce bir varlığın bulunduğunu ileri sürmemizi de, çürütmemizi de sağlayacak hiçbir aracımız yoktur. Laplace, *Mécanique céleste*[32] adlı yapıtında, Tanrının adını bile neden anmadığını kendisine soran Napoléon'a, kıvançla, *"Je n'avais pas besoin de cette hypothèse*."[30*] karşılığını verdiği çağda, bunun bir anlamı olabilirdi. Ama bugün, evrimci evren anlayışımızda, bir

Yaradana ya da Düzenleyiciye hiç yer yoktur; ve varolan alemin dışında bırakılmış bir Yüce Varlıktan sözetmek, terimlerdeki bir çelişkiyi dolaylı olarak göstermektedir, ve bana öyle geliyor ki, bu, dindar kimselerin duygularını yok yere aşağısamaktır.

Bundan başka, bizim bilinemezcimiz, bütün bilgimizin, duyularımızın sağladığı bileşime dayandığını kabul eder. [sayfa 37]

Ama şunu ekler: duyularımızın, bize, kendileriyle algıladığımız nesnelerin doğru tasarımlarını verdiğini nereden biliyoruz? Ve bize, nesneleri ve onların niteliklerini sözkonusu ederken, gerçekte kendileri üzerine kesin hiçbir şey bilemeyeceği bu nesneleri ve nitelikleri değil, yalnızca onların kendi duyularında yarattığı izlenimleri kastettiğini bildirir. Bu durumda, düşünmenin bu türlüsünü yalnız kanıtlamayla altetmek kuşkusuz güç görünüyor. Ama kanıtlamadan önce eylem vardı, *im Anfang war die Tat*.[31*] Ve insan eylemi, [sözkonusu –ç.] güçlüğü, insan becerikliliği onu uydurmadan çok önce yenmişti. Çöreğin [varlığının –ç.] kanıtı, yenmesindedir. Bu nesneleri, onlarda algıladığımız niteliklere göre, kendi yararımıza kullanmaya başladığımız an, duyusal algılarımızın doğruluğunu ya da yanlışlığını yanılmaz bir sınamadan geçirmekteyizdir. Bu algılar yanlışsa, bir nesnenin onlara göre kestirdiğimiz kullanım yolunun da yanlış olması ve çabamızın boşa gitmesi gerekir. Ama amacımıza varmayı başarırsak, o nesne ile onun bizdeki ideasının uyuştuğunu anlarsak; nesne, ereğimiz için kendisinden beklediğimizi verirse, o zaman bu, bizim o nesne ve onun nitelikleri üzerine olan algılarımızın, kendi dışımızdaki gerçeklikle uyuştuğunun *o ölçüde* olumlu kanıtıdır. Ve bir başarısızlığa uğradığımız zaman, başarısızlığımızın nedenini bulmada genellikle pek gecikmeyiz; kendisine dayanarak iş gördüğümüz algının ya eksik ve yüzeysel, ya da başka algıların sonuçları ile onların elvermediği bir tarzda birleştirilmiş olduğunu –kusurlu usavurma dediğimiz şey budur– anlarız. Duyularımızı gerektiği gibi eğitmeye ve kullanmaya, ve eylemimizi gerektiği gibi edinilmiş ve kullanılmış algıların belirlediği sınırlar içinde tutmaya ne kadar dikkat edersek, eylemimizin sonucunun, algılarımız ile algılanan şeylerin nesnel doğası arasındaki uyuşmayı gösterdiğini o kadar iyi anlayacağız. Şimdiye kadar, bilimsel olarak denetlenmiş duyu-algılarımızın, zihnimizde

doğaları gereği, dış alem bakımından gerçeklikle çatışmalı idealar yarattığı, ya da dış alemle onun bizdeki duyu-algıları arasında bir iç bağdaşmazlık bulunduğu sonucuna varmamıza yolaçan tek bir örnek yoktur. [sayfa 38]

Ama hemen ardından yeni-kantçı bilinemezci ortaya çıkıp diyor ki; bir şeyin niteliklerini doğru olarak algılayabiliriz, ama şeyin kendisini hiçbir duyulur ya da zihinsel yolla kavrayamayız. Bu kendinde-şey, kavrayışımızın ötesindedir. Hegel, buna çok önceleri şu karşılığı vermişti: bir şeyin bütün niteliklerini biliyorsanız, şeyin kendisini de biliyorsunuz demektir; geriye, sözkonusu şeyin bizim dışımızda varolmasından başka hiçbir şey kalmaz; ve duyularınız size bu olguyu öğrettiği zaman kendinde-şeyin, Kant'ın o ünlü *Ding an sich*[33] bilinmezinin üst yanını da kavramış olursunuz. Buna şunu eklemek gerekir: Kant'ın çağında, doğal nesneler konusundaki bilgimiz gerçekten öylesine bölük pörçüktü ki, onların herbiri üzerine bildiğimiz az bir şeyin ötesinde sırlarla dolu bir "kendınde-şey" bulunduğu pekâlâ sanılabilirdi. Ama bu kavranamaz şeyler, bilimin dev adımlarıyla ilerlemesi sırasında kavrandılar, çözümlendiler, üstelik; *yeniden üretildiler;* üretebildiğimiz şeyin bilinemez olduğunu elbette düşünemeyiz. Bu yüzyılın [19. yüzyıl –ç.] ilk yarısında, organik maddeler, kimya için sırlarla dolu nesnelerdi; bugün, onları, birbiri ardına, organik süreçlerin yardımı olmaksızın, kimyasal öğelerini kullanarak yapmayı öğreniyoruz. Modern kimyacılar, herhangi bir cismin, kimyasal bileşimi bilinir bilinmez, kendi öğelerinden yapılabileceğini söylüyorlar. En yüksek organik tözlerin, albüminli cisimlerin, bileşimlerini bilmekten henüz uzağız; ama yüzyıllar sonra bile olsa, bu bilgiyi edineceğimizden, ve onu kullanarak, yapay albümin üreteceğimizden kuşkulanmak için hiçbir gerekçe yoktur. Ve o aşamaya ulaşırsak, organik yaşamı da yaratacağız, çünkü yaşam, en aşağı biçimlerinden en yüksek biçimlerine kadar, albüminli cisimlerin normal varolma tarzından başka bir şey değildir.

Bununla birlikte, bizim bilinemezcimiz, bu biçimsel ihtiraz kayıtlarını ileri sürdükten hemen sonra, aslında olduğu gibi, yola gelmez bir materyalist gibi konuşur ve davranır. *Bizim* bildiğimiz

kadarıyla, maddenin ve hareketin ya da şimdi dendiği gibi, enerjinin, ne yaratılabilir, ne de yok edilebilir olduğunu, ama elimizde, herhangi bir zamanda yaratılmamış oldukları konusunda tanıt bulunmadığını söyleyebilir. [sayfa 39] Ama, kabul ettiği bu gerçeği herhangi özel bir halde kendisine karşı kullanmayı denerseniz, sizi hemen tersleyecektir. Tinselciliğin *(Spiritualism*) olabilirliğini *in abstracto*[32*] kabul etse de, onun *in concreto*[33*] ele alınmasını istemez. Bize şöyle diyecektir: bildiğimiz ve bilebildiğimiz kadarıyla, evrenin bir Yaradanı ve Düzenleyicisi yoktur; madde ve enerji, bizim bakımımızdan, ne yaratılabilir ve ne de yok edilebilir; bizce, us (akıl, *mind*) enerjinin özel bir biçimi, beynin bir işlevidir, bütün bildiğimiz, maddesel alemin değişmez yasalarla yönetildiğidir, yb.. Böylece, bilinemezci, bir bilim adamı olduğu ölçüde, herhangi bir şey *bildiği* ölçüde, bir materyalisttir; biliminin dışında, hiçbir şey bilmediği alanlarda, bilgisizliğini Yunancaya çevirmekte ve ona *agnosticism* (bilinemezcilik) demektedir.

Ne olursa olsun, bir şey anlaşılır görünüyor: bir bilinemezci olsaydım bile, besbelli, bu küçük kitapta kabataslak sunulan tarih kavramını "tarihsel bilinemezcilik" diye niteleyemezdim. Dindar kimseler bana gülerdi, bilinemezciler ise kendileriyle alay mı ettiğimi öfkeyle sorardı. Onun için, önemli bütün tarihsel olayların sonal nedenini ve büyük itici gücünü, toplumun ekonomik gelişiminde; üretim ve değişim tarzlarındaki dönüşümlerde; ve bunların ardından toplumun farklı sınıflara bölünmesinde; ve bu sınıfların birbirlerine karşı savaşımlarında arayan görüşü adlandırmak için, başka birçok dilde olduğu gibi, İngilizcede de "tarihsel materyalizm" terimini kullanırsam, bundan, İngiliz saygınlığının bile pek sarsılmayacağını umuyorum.

Tarihsel materyalizmin İngiliz saygınlığının bile çıkarına olabileceğini gösterirsem, bu yaptığım belki daha çabuk bağışlanacaktır. Bundan aşağıyukarı kırk ya da elli yıl önce İngiltere'ye yerleşen kültürlü bir yabancının, o saygın İngiliz orta-sınıfının dinsel bağnazlığını ve budalalığını dikkate almak zorunda kalması ve bu durumun onu şaşırtması olgusunu daha önce anmıştım. Şimdi, o zamanki saygın İngiliz orta-sınıfının o zeki yabancıya göründüğü kadar budala olmadığını tanıtlayacağım.

Sözkonusu sınıfın dinsel eğilimleri açıklanabilir. [sayfa 40]

BURJUVAZİNİN TOPLUMSAL BÜYÜMESİ

Avrupa ortaçağdan çıktığı zaman, kentlerin gelişen ortasının, Avrupa'nın devrimci öğesini oluşturuyordu. Orta-sınıf, ortaçağın feodal örgütü içinde hatırı sayılır bir yer tutmuştu; ama bu konum, onun engin gücüne çok dar geliyordu. Orta-sınıfın, *burjuvazinin* gelişmesi, feodal sistemin sürdürülmesiyle bağdaşmaz oluyordu; bu yüzden feodal sistemin yıkılması gerekiyordu.

Ama feodalizmin uluslararası büyük merkezi, Katolik Roma Kilisesiydi. Bütün iç savaşlara karşın, Roma Kilisesi, feodalizme bağımlı olan bütün Batı Avrupa'yı, hıristiyanlıkta bölücülük eden Yunanlılara karşı olduğu kadar, müslüman ülkelere karşı da büyük bir politik sistemde birleştiriyordu. Feodal kurumları, tanrısal kutsama halesiyle çeviriyordu. Kendi hiyerarşisini feodal örneğe göre düzenlemişti ve, kısacası, Katolik Roma Kilisesinin kendisi, katolik dünyadaki toprakların tam üçte-birini elinde tutan en güçlü feodal idi. O aşağılık feodalizme her ülkede ayrı ayrı ve başarıyla saldırabilmek için, önce onun kutsal merkezî örgütünün yıkılması gerekiyordu.

Bundan başka, bilimdeki büyük canlanma, orta-sınıfın gelişmesine paralel olarak sürüp gidiyordu; astronomi, mekanik, fizik, anatomi, fizyoloji, yeniden ele alındı. Ve burjuvazi, sınai üretimi geliştirmek için, doğal nesnelerin fiziksel özelliklerini ve doğa güçlerinin etki tarzlarını araştıran bir bilim gereksiyordu. Bilim, o zamana kadar, kilisenin horgörülen beslemesi olmuştu, imanın koyduğu sınırları aşmasına izin verilmemişti, ve bu yüzden hiç bilim olmamıştı. Bilim kiliseye karşı ayaklandı; burjuvazi bilimsiz edemezdi ve, bundan ötürü, ayaklanmaya katılmak zorunda kaldı.

Yukarıda söylenenler, gelişen orta-sınıfın resmî din ile ne olursa olsun çatışacağı noktalardan yalnız ikisiyle ilgili olmakla birlikte, birincisi, Roma Kilisesinin isteklerine karşı savaşımda, doğrudan doğruya en çok çıkarı bulunan sınıfın burjuvazi olduğunu; ve ikincisi, o çağda feodalizme karşı her savaşımın dinsel bir kılığa bürünmek

ve her şeyden önce kiliseye yöneltilmek gerektiğini göstermeye yeter. Gerçi çığlığı [sayfa 41] kentlerin üniversiteleri ve tacirleri kopardı, ama yaşayabilmek için bile, ruhani ve dünyevi feodallere karşı her yerde savaşmaları gereken köylü yığınları arasında bunun zorlu bir yankısı olacağı kesindi ve öyle oldu.

Burjuvazinin feodalizme karşı giriştiği uzun döğüş, üç büyük ve kesin savaşta doruğuna ulaştı.

BURJUVAZİNİN KURTULUŞU

1. PROTESTAN REFORMU

Birincisi, Almanya'daki protestan reformuydu. Luther'in kiliseye karşı attığı savaş narasına, politik nitelikteki iki ayaklanma karşılık verdi: önce Franz von Sickingen'in önderliğindeki küçük soyluluğun ayaklanması (1523); sonra büyük Köylü savaşı (1525). Bunların ikisi de, özellikle, bunlardaki çıkan en büyük olan tarafların, kent burjuvalarının burada nedenlerini ele alamayacağımız kararsızlığı yüzünden bozguna uğradı. Ondan sonra, savaşım, yozlaşarak yerli prenslerle merkezî iktidar arasında bir kavgaya döndü ve Almanya'nın politik bakımdan güçlü Avrupa ulusları arasından iki yüz yıl silinmesiyle sonuçlandı. Luther reformu, gerçekten yeni bir iman, mutlak monarşiye uyarlanmış bir din ortaya çıkardı. Kuzey-doğu Almanya'daki köylüler, lütercrliği kabul eder etmez, özgür insanlıktan serfliğe düşürüldüler.

Ama Luther'in başarısızlığa uğradığı yerde, Calvin'e gün doğdu. Calvin'in inancı, çağının en gözüpek burjuvalarına uygundu. Onun alınyazısı öğretisi,[34] rekabete dayalı ticaret dünyasında, başarının ya da başarısızlığın bir insanın çalışkanlığına ya da becerikliliğine değil de, onun denetleyemeyeceği koşullara bağlı olduğu olgusunun dinsel dışavurumuydu. Bu koşullar, isteyenin ya da rekabet edenin buyruğunda değildir; tersine, bilinmedik üstün ekonomik güçlerin lütfuna bağlıdır; ve bu, bir ekonomik devrim döneminde, bütün ticarî merkezlerin ve yolların yerlerini yenilerinin aldığı çağda, Hindistan'ın ve Amerika'nın dünyaya açıldığı dönemde, ve en kutsal ekonomik

imanların –altının ve gümüşün değeri– sarsılmaya ve yıkılmaya başladığı bir dönemde, [sayfa 42] özellikle doğruydu. Calvin'in kilisesinin kuruluşu, bütünüyle demokratik ve cumhuriyetçi idi; ve Tanrının saltanatının cumhuriyetleştirildiği yerde, bu dünyanın saltanatı krallara, piskoposlara ve efendilere kalabilir miydi? Alman lüterciliği, prenslerin elinde uysal bir araç olurken, kalvencilik, Hollanda'da bir cumhuriyet, İngiltere'de ve özellikle İskoçya'da etkin cumhuriyetçi partiler kurdu.

2. İNGİLİZ DEVRİMİ, MATERYALİZMİN DOĞUŞU

İkinci büyük burjuva ayaklanması, kendi öğretisini kalvencilikte, biçilmiş kaftan olarak buldu. Bu ayaklanma İngiltere'de oldu.[35] Ayaklanmayı, kentlerdeki orta-sınıf başlattı, ve *yeomanry*[36] başarıya ulaştırdı. Bu üç burjuva ayaklanmasının hepsinde de, savaşan orduyu köylülerin donatması; ve zafer kazanılınca, bu zaferin ekonomik sonuçları yüzünden en kesin yıkıma uğrayan sınıfın da köylülük olması epey gariptir. Cromwell'den bir yüzyıl sonra, İngiltere'nin küçük çiftçileri (*yeomanry*) hemen hemen ortadan kalkmıştı. Her halde, o küçük çiftçiler ve kentlerdeki *aşağı halk tabakası* olmasaydı, burjuvazi, kendi başına bu savaşı sonuna kadar sürdüremeyecek ve Charles I'i asla darağacına çekemeyecekti. Burjuvazinin o çağda devşirilecek kadar olgunlaşmış olan bu zaferlerini bile güvenlik altına almak için, devrimin – tıpkı 1793'te Fransa'da ve 1848'de Almanya'da olduğu gibi– epeyce ileri götürülmesi gerekmişti. Doğrusu, bu, burjuva toplumun evrim yasalarından biri gibi görünüyor.

Devrimci etkinliğin İngiltere'deki bu aşırılığını, kaçınılmaz bir tepki, zorunlu olarak izledi; ve o da, tutunabileceği noktadan ileri gitti. Bir dizi duraksamaların ardından, sonunda, yeni bir ağırlık merkezine ulaşıldı, ve orası yeni bir çıkış noktası oldu. İngiliz tarihinin saygınlarca "Büyük Ayaklanma" adıyla bilinen önemli dönemi, ve onu izleyen savaşımlar, liberal tarihçilerin "Görkemli Devrim" diye adlandırdıkları, o öncekine göre önemsiz olayla son buldu.

Yeni çıkış noktası, gelişen orta-sınıf ile eski feodal beyler olan toprak sahipleri arasında bir uzlaşmaydı. İkinciler, bugünkü gibi,

aristokrasi diye adlandırılmakla birlikte, çoktandır, [sayfa 43] Louis-Philippe'in Fransa'da epey sonraki bir dönemde olduğu gibi, "krallığın ileri gelen burjuvası" olma yolundaydılar. İngiltere'nin talihine bakın ki, yaşlı feodal beyler, İki Gül savaşları[37] sırasında birbirlerini öldürmüşlerdi. Onların ardılları çoğunlukla eski ailelerin oğulları olmakla birlikte, soylarının kalıtı olan yoldan öylesine sapmışlardı ki, alışkanlıkları ve eğilimleri bakımından feodal olmaktan çok burjuva olan yepyeni bir takım oluşturmuşlardı. Paranın değerini tümüyle anlamışlardı; ve yüzlerce küçük çiftçiyi hemen kovup onların yerine koyunları koyarak gelirlerini artırmaya başladılar. Henry VIII, kilisenin topraklarını har vurup harman savurarak, toptan satışlarla yeni burjuva toprak sahipleri yarattı; bütün 17. yüzyıl boyunca topraklara pek büyük ölçüde elkonması ve bu toprakların, tam ya da oldukça yeni türedilere bağışlanması da aynı sonucu verdi. Bundan ötürü, Henry VIII'den sonra, İngiliz "aristokrasisi, sjnai üretimin gelişmesine karşı çıkması şöyle dursun, tersine, ondan dolaylı olarak kazanç sağlamaya çalıştı; ve ekonomik ya da politik nedenlerle, sınai ve mali burjuvazinin önderleriyle işbirliği yapmak isteyen birtakım büyük toprak sahipleri her zaman bulundu. Bundan dolayı, 1689 uzlaşması kolayca başarıldı. Politik "vurgun ve mevki" yağmalan, mali, sınai ve ticari orta-sınıfın çıkarları yeterince gözetilmek koşuluyla, büyük toprak sahibi ailelere bırakıldı. Ve o çağda, bu ekonomik çıkarlar, ulusun genel politikasını belirlemeye yetecek güçteydi. Ayrıntılar üzerinde kavgalar olabiliyordu, ama aristokrat oligarşi, genellikle, kendi ekonomik mutluluğunun sınai ve ticari orta-sınıfınkine bir daha ele geçmemecesine bağlı olduğunu fazlasıyla biliyordu.

O çağdan başlayarak, burjuvazi, İngiltere'nin egemen sınıflarının alçakgönüllü, ama resmen tanınmış bir öğesi oldu. Onların hepsiyle birlikte, ulusun çalışan büyük yığınını boyunduruk altında tutmakta ortak çıkan vardı. Tüccarın ya da manüfaktür sahibinin kendisi, efendi ya da, yakın zamanlara kadar dendiği gibi, memurları, işçileri, uşakları karşısında "doğal üst" durumundaydı. Çıkan, onlardan, başarabildiği kadar, çok ve iyi iş sağlamaktı; bunun için, onları, başeğmeye alıştırmak gerekiyordu; kendisi dindardı; [sayfa 44] krala ve feodal beylere karşı altında savaştığı sancağı, ona, dini vermişti;

efendilerini başlarına geçirmeyi tanrının dilediğini onların kafasına sokmak ve onları efendilerinin buyruklarına başeğdirmek için aynı dinin kendisine sunduğu fırsatları görmekte gecikmedi. Sözün kısası, İngiliz burjuvazisi şimdi, "aşağı sınıfların" başkaldırmaması için kendisine düşeni yapmalıydı; ve bu amaç için kullanılan araçlardan biri de dinin etkisiydi.

Burjuvazinin dinsel eğilimlerini kuvvetlendiren başka bir olgu daha vardı. Bu, İngiltere'de materyalizmin doğuşuydu. Bu yeni öğreti, yalnız orta-sınıfın dinsel duygularını sarsmakla kalmadı; burjuvaziyi de içeren eğitilmemiş yığınlara yeterince uygun gelen dine karşıt olarak, kendisini, ancak bilginlere ve dünyanın kültürlü insanlarına yaraşır bir felsefe olarak sundu. Materyalizm, Hobbes'la birlikte, krallığın ayrıcalığının ve erkliliğinin bir savunucusu olarak ortaya çıktı; *puer robustus sedmalitiosus*'un,[34*] yani halkın başkaldırmasını önlemek için mutlak monarşiyi yardıma çağırdı. Materyalizmin yeni yaradancı biçimi, Hobbes'un ardıllarında, Bolingbroke'ta, Shaftesbury'de, vb. aristokratik, içrek (batini, *esoteric*), ve bu yüzden hem dinsel sapkınlığı ve hem de anti-burjuva politik bağlantıları dolayısıyla, orta-sınıf için tiksinç bir öğreti olarak kaldı. Bundan ötürü, Stuart'lara karşı savaş bayrağını ve savaşçıları sağlamış olan protestan mezhepleri, aristokrasinin materyalizmine ve yaradancılığına karşı durarak, ilerici orta-sınıfın başlıca gücünü sağlamayı sürdürdüler, ve bugün bile "Büyük Liberal Parti"nin belkemiğini oluşturmaktadırlar.

3. ONSEKIZINCI YÜZYIL MATERYALİZMİ VE FRANSIZ DEVRİMİ

O sırada materyalizm, İngiltere'den Fransa'ya geçti ve orada kartezyanizmin[35*] bir kolu olan başka bir materyalist felsefe okulu ile karşılaştı ve onunla kaynaştı. Fransa'da da, önce, özellikle aristokratik bir öğreti olarak kaldı. Ama devrimci niteliği, kendisini çabucak açığa vurdu. Fransız [sayfa 45] materyalistleri, yalnız dinsel inanç konularını eleştirmekle yetinmediler; karşılarına çıkan bütün bilimsel gelenekleri ya da politik kurumları da eleştirdiler; ve öğretilerinin evrensel uygulanırlığını sınamak için kestirmeden gittiler,

ve onu, daha sonra adıyla anılacakları dev yapıtta, *Encyclopedie*'de, bütün bilgi konularına cesaretle uyguladılar. Böylece, öğreti, iki biçiminden biriyle –düpedüz materyalizm ya da yaradancılık– bütün kültürlü Fransız gençliğinin amentüsü oldu; öylesine ki, İngiliz kralcılarının kurduğu bu öğreti, Büyük devrim patlayınca, Fransız cumhuriyetçilerine ve terör yanlılarına teorik bir bayrak ve İnsan Hakları Bildirgesinin metnine kaynak oldu.

Büyük Fransız devrimi burjuvazinin üçüncü ayaklanmasıydı, ama din örtüsünü tümüyle sıyırıp atan ilk ayaklanmaydı, ve açıktan açığa politik alanda yürütüldü; ve gene, taraflardan birinin, aristokrasinin yıkımına ve öbürünün, burjuvazinin kesin zaferine kadar sürdürülmüş ilk ayaklanmaydı. İngiltere'de devrim-öncesi ve devrim-sonrası kurumların kalımı ve büyük toprak sahipleriyle kapitalistler arasındaki uzlaşma, adli teamüllerin kalımında ve hukukun feodal biçimlerinin bağnazlıkla korunmasında kendisini gösterir. Fransa'da devrim, geçmişin geleneklerinde kapanmaz bir gedik açtı; feodalizmin son kalıntılarını silip süpürdü, ve *Code Civil*'de[36*] eski Roma hukukunu, çağdaş kapitalist koşullara ustalıkla uyarladı. Bu yasa, Marx'ın meta üretimi dediği ekonomik evreye karşılık olan hukuki ilişkilerin aşağıyukarı yetkin bir dışavurumudur; bu devrimci Fransız yasası öylesine ustalıklıdır ki, bütün öbür ülkelerde, İngiltere'de bile, mülkiyet hukuku reformlarında, hâlâ örnek olarak alınmaktadır. Bununla birlikte, unutmayalım ki İngiliz hukuku, dışavurduğu şeyi, –bir Fransız'ın *vous écrivez Londres et vous prononcez Constantinople*[37*] dediği– İngiliz yazımının İngiliz söyleyişine uyduğu kadar uyan o barbar feodalizm diliyle saptıyorsa da, aynı İngiliz hukuku, mutlak monarşi sırasında Kıtada yitirilmiş ve şimdiye kadar hiçbir yerde tümüyle yeniden ele geçirilmemiş olan o eski [sayfa 46] Cermenlerdeki kişisel özgürlüğün, yöresel özerkliğin ve mahkemelerin dışındaki her şeye karşı bağımsızlığın en iyi yanım çağlar boyunca saklamış, Amerika'ya ve sömürgelere iletmiş biricik hukuktur.

İNGİLİZ BURJUVAZİSİ MATERYALİZME VE DEVRİME KARŞI

Gene İngiliz burjuvamıza dönelim. Fransız devrimi, ona, Kıtadaki monarşilerin yardımıyla, Fransız deniz ticaretini yıkmak, Fransız sömürgelerini kendi sömürgelerine katmak ve Fransa'nın denizlerdeki son isteklerini önlemek için büyük bir fırsat verdi. Onun Fransız devrimine karşı savaşma gerekçelerinden biri, buydu. Öbürü, bu devrimin izlediği yolun hiç hoşuna gitmemesiydi. Devrimin yalnız "aşağılık" terörizmi değil, burjuva egemenliğini sonuna kadar götürmeye kalkışması da sinirine dokunuyordu. Kendisine görgü kurallarını –değersiz de olsalar– öğreten, modalar uyduran, içerde düzeni sağlayan orduya ve dışarda sömürgeler ve yeni pazarlar edinmesini gerçekleştiren donanmaya subay yetiştiren aristokrasisi olmasaydı, İngiliz burjuvası nasıl ederdi? Burjuvazinin içinde, çıkarları bu uzlaşmayla pek de gözetilmeyen ilerici bir azınlık gerçekten vardı; özellikle daha az varlıklı orta-sınıftan oluşan bu kesim, devrime yakınlık duydu, ama parlamentoda güçsüzdü.

Bundan dolayı materyalizm Fransız devriminin amentüsü olmuşsa da, yüreğinde tanrı korkusu taşıyan İngiliz burjuvası, dinine daha sıkı sarılmıştır. Paris'teki terör dönemi, yığınların dinsel içgüdüleri yittiğinde, işin nereye vardığını göstermemiş miydi? Materyalizm, Fransa'dan komşu ülkelere yayılıp benzer öğretisel akımlarca, özellikle Alman felsefesince desteklendiği, gerçekte, materyalizm ve özgür düşünce, genellikle, Kıtada kültürlü bir kimsenin zorunlu niteliği olduğu ölçüde, İngiliz orta-sınıfı, pek çeşitli dinsel amentülere bağlı kalıyordu. Bu amentüler birbirlerinden farklı olabiliyordu, ama hepsi de kesinlikle dinsel ve hıristiyan amentülerdi.

Devrim, Fransa'da burjuvazinin politik zaferini [sayfa 47] sağlarken, İngiltere'de Watt, Arkwright, Cartwright[38] ve başkaları, ekonomik gücün ağırlık merkezinin yerini tümüyle değiştiren bir sınai devrimi başlatıyorlardı. Burjuvazinin zenginliği, toprak aristokrasisinin zenginliğinden önemli ölçüde daha hızlı artıyordu. Fabrikatörler, burjuvazinin kendi içinde, mali aristokrasiyi, bankerleri vb., gittikçe daha arka plana ittiler. 1689 uzlaşması, burjuvazinin yararına olan

aşamalı değişikliklere uğradıktan sonra bile, artık tarafların göreli durumlarına uymuyordu. Tarafların karakterleri de değişmişti; 1830 burjuvazisi, geçen yüzyılınkinden çok farklıydı. Politik iktidar hâlâ aristokrasiye bırakılıyordu, ve aristokrasi onu yeni sınai burjuvazinin isteklerine karşı direnmede kullandığı için yeni ekonomik çıkarlarla bağdaşamaz oldu. Aristokrasiyle yeni bir savaşım zorunluydu; ve bu, ancak yeni ekonomik gücün zaferiyle bitebilirdi. Önce Reform Yasası (*Reform Act*), bütün direnmeye karşın, 1830 Fransız devriminin verdiği hızla, çıkarıldı. Bu, burjuvaziye, parlamentoda sayılır ve etkili bir yer bağışladı. Sonra Tahıl Yasalarının (*Corn Laws*)[39] yürürlükten kaldırılması, burjuvazinin, ve özellikle onun en etkin kesimi olan fabrikatörlerin, toprak aristokrasisine karşı üstünlüğünü ilk ve son olarak saptadı. Bu, burjuvazinin en büyük zaferiydi; bununla birlikte, kendi öz çıkarı için kazandığı son zafer de buydu. Daha sonraki bütün zaferlerini, önce müttefiki, ama çok geçmeden hasmı olan yeni bir toplumsal güçle paylaşmak zorunda kaldı.

İNGİLİZ PROLETARYASININ ORTAYA ÇIKIŞI

Sınai devrim, büyük bir sınai kapitalistler sınıfı ile birlikte, ondan çok daha kalabalık bir sınai işçiler sınıfı yaratmıştı. Bu sınıf, sınai devrimin çeşitli yapım işlerine birbiri ardına elkoyduğu oranda kalabalıklaştı; ve gücü de aynı oranda arttı. Bu güç, direngen bir parlamentoyu, işçi birliklerini yasaklayan yasaları yürürlükten kaldırmayı zorlayarak, daha 1824'te, kendisini gösterdi. Reform karışıklığı sırasında işçiler, reform yandaşlığının köktenci kanadını oluşturdular; 1832'de çıkarılan yasa, kendilerini oy hakkından yoksun bırakınca, isteklerini Halk Buyrultusunda (*People's* [sayfa 48] *Charter*) açıkça dile getirdiler, ve Tahıl Yasalarının kaldırılmasından yana olan büyük burjuva partisinin karşısında modern çağların ilk işçi partisi olan bağımsız bir partide, çartistler adı altında örgütlendiler.

Sonra, 1848 Şubat ve Mart Kıtasal devrimleri oldu; işçi sınıfı, bu devrimlerde pek öneli bir rol oynadı ve, hiç değilse Paris'te, kapitalist toplum bakımından hiç kabul edilmez istekler ileri sürdü. Ve sonra

genel tepki başladı. Önce 10 Nisan 1848'de çartistlerin bozgunu, sonra aynı yılın haziranında Paris işçi ayaklanmasının bastırılması, daha sonra İtalya'da, Macaristan'da, Güney Almanya'da 1849 felaketleri ve en sonunda 2 Aralık 1851'de Louis Bonaparte'ın Paris'e karşı zaferi. İşçi sınıfı umacısının istekleri, hiç değilse bir süre için sindirildi, ama ne pahasına! Aşağı halkın,dinsel bir ruh durumu içinde tutulmasının gereğine daha önceden inanmış olan İngiliz burjuvazisi, bütün bu deneyimlerden sonra, bunun gereğini kimbilir ne kadar yakından duymuş olmalıdır! İngiliz burjuvası, Kıtali arkadaşlarının küçümseyerek dudak bükmelerini önemsemeden, aşağı sınıflara *İncil*'i öğretmek için her yıl binler ve yüz binler harcamayı sürdürdü, kendi yerli dinsel araçlarını pek yeterli bulmayarak, din ticareti alanında en büyük örgütçü olan Brother Jonathan'dan[40] yardım diledi, ve Amerika'dan revivalizm,[41] Moody ve Sankey vb. ithal etti; ve sonunda, ilkel hıristiyanlığın propagandasını yeniden canlandıran, yoksulların cennetlik kılınması için yakaran, kapitalizmle dinsel bir tarzda savaşan ve böylelikle, ilkel hıristiyanlığın uzlaşmaz sınıf karşıtlığı öğelerinden birini bağrına basan, ve günün birinde, o sırada kendisini desteklemek için hazır para bulan varlıklı kişilerin başına bela olabilecek Selamet Ordusunun tehlikeli yardımını kabul etti.

Burjuvazinin, politik gücü, feodal aristokrasinin ortaçağ boyunca elinde tuttuğu o kendine özgü biçimde, hiçbir Avrupa ülkesinde –hiç değilse uzun denebilecek bir süre– ele geçirememesi, tarihsel gelişim yasalarından biri olarak görünüyor. Feodalizmin tümüyle yok edildiği Fransa'da bile, burjuvazi, genellikle, hükümeti ancak çok kısa dönemler için ele geçirdi. Louis-Philippe'in saltanatı sırasında, 1830-48, [sayfa 49] burjuvazinin çok küçük bir kesimi, krallıkta seçmen olabilme koşullarının ağırlığı yüzünden oy hakkından yoksun kalan büyük kesiminden[42] çok daha egemen oldu. İkinci Cumhuriyette, 1848-51, burjuvazinin tümü, ama ancak üç yıl, yönetimde bulundu; yetersizliği ikinci imparatorluğa yolaçtı. Burjuvazi, bir bütün olarak ancak Üçüncü Cumhuriyette yönetimi yirmi yılı aşkın bir süre elinde tuttu; şimdiden kuvvetli çöküş belirtileri göstermektedir.[43] Burjuvazinin sürekli bir saltanatı, ancak feodalizmin hiç bilinmediği ve toplumun, daha başlangıcında, burjuva bir tabana dayandığı

Amerika gibi ülkelerde olabilmektedir. Kaldı ki, Fransa'da ve Amerika'da bile, burjuvazinin ardılları, işçiler, daha şimdiden kapıya dayanmışlardır.

İNGİLİZ BURJUVAZİSİNİN BOYNU BURUKLUĞU

Burjuvazi, İngiltere'de asla kendi başına egemen olmadı. 1832 zaferi bile, başlıca yönetim görevlerinin hepsini, hemen hemen yalnız toprak aristokrasisine bıraktı. Büyük liberal fabrikatör W. A. Forster, bir söylevinde, yaşamda insanı başarıya ulaştıran araçlardan biri olan Fransızcayı öğrenmeleri için Bradford gençlerine yalvarıncaya ve kendi başından geçenleri anıp, bir bakan olarak, Fransızcanın hiç değilse İngilizce kadar gerekli olduğu yüksek tabakaya girmesi gerekince nasıl salaklaştığını anlatıncaya kadar, varlıklı orta-sınıfın, bu durum karşısındaki yumuşakbaşlılığı, benim için anlaşılmaz bir şey olarak kaldı. Gerçek şuydu ki, o zamanki İngiliz orta-sınıfı, genellikle, tümüyle kültürsüz türedilerden oluşuyordu, ve ticari açıkgözlülükle[38*] bezenmiş o adalılara [sayfa 50] özgü darkafalılığın ve kendini beğenmişliğin ötesinde başka nitelikler gerektiren yüksek yönetim görevlerini aristokrasiye bırakmamak, orta-sınıfın elinde değildi. Şimdi bile, orta-sınıfın eğitimi üzerine basında yapılan sonsuz tartışmalar, İngiliz orta-sınıfının kendisini en iyi eğitime henüz yeterince yaraşır görmediğini ve daha alçakgönüllü bir şey aradığını göstermektedir. Ensonu, Tahıl yasalarının ilgasından sonra[44] bile, bunu başaran Cobden'ler, Bright'lar, Forster'lar, vb. gibi adamların ülkenin resmî yönetimine katılmaktan alıkonmaları, yeni bir Reform Yasasının[45] yirmi yıl sonra onlara kabinenin kapısını açmasına kadar, olağan göründü. İngiliz burjuvaları, bugün bile, öyle çapraşık bir toplumsal aşağılık duygusunun pençesinde kıvranmaktadırlar ki, süs niteliğindeki bir tembeller kastını, bütün devlet işlerinde ulusu gereğince temsil etmesi için kendi keselerinden ve ulusun sırtından geçindirmektedirler; ve içlerinden biri aslında kendilerinin türettiği bu seçkin ve ayrıcalıklı kurula alınmaya yaraşır bulununca, kendilerine büyük onur verildiğini düşünmektedirler.

Onun için, sınai ve ticari orta-sınıf, kendisine başka bir rakip, işçi sının ortaya çıktığında, toprak aristokrasisini politik iktidardan tümüyle kovmayı henüz başarmamıştı. Çartist hareketten ve Kıtasal devrimlerden ve onların üstüne İngiliz ticaretinin 1848-1866 arasındaki o eşsiz (ve kabaca yalnız serbest ticarete yorulan, ama daha çok demiryollarını, buharlı deniz taşıtlarının ve genellikle ulaştırma araçlarının pek büyük çapta gelişmesinin sonucu olan) genişlemesinden sonraki gericilik, işçi sınıfını, yeniden, çartist hareketten önce radikal kanadını oluşturduğu Liberal Partiye katılmaya zorladı. Bununla birlikte, işçilerin oy hakkı istekleri giderek karşı konmaz oldu; Whig[46] önderleri "kaçınırken", [sayfa 51] Disraeli, Tory'leri[47] fırsattan yararlanmaya ve seçim çevrelerinin yeniden düzenlenmesiyle birlikte kentlerde aile başına oy hakkını tanımaya zorlayarak üstünlüğünü gösterdi. Bunu gizli oy izledi; sonra, 1884'te, aile başına oy hakkı kapsamına ilçeler de alındı ve sandalyeler yeniden üleştirilerek seçim bölgeleri belirli bir ölçüde eşitleştirildi. Bütün bu önlemler, işçi sınıfının seçim gücünü büyük ölçüde artırdı, öyle ki, bugün en az 150-200 seçim çevresinde seçmen çoğunluğu bu sınıftandır. Ama parlamentoculuk, geleneğe saygıyı öğreten yetkin bir okuldur; orta-sınıf, lord John Manners'in şakacıktan "bizim eski soylularımız" dediği şeye nasıl alçakgönüllülük gösterisiyle ve taparcasına bakıyorsa, işçi yığınları da, o zaman, kendilerine "üstleriniz" denegelen şeye, orta-sınıfa, saygıyla ve boyuneğerek baktı. Doğrusu, İngiliz işçisi, bundan onbeş yıl kadar önce, patronunun toplumsal durumuna gösterdiği saygı ve kendisini kendisi için haklar istemekten alıkoyan çekingenliği ile, Almanya'da *Katheder-Socialist*[39*][8] okula bağlı iktisatçılarımızı kendi yurtlarındaki işçilerin o onmaz komünist ve devrimci eğilimleri karşısında avutan örnek işçiydi.

HALKA BÎR DİN GEREK

Ama iyi işadamlarından meydana gelen İngiliz orta-sınıfı, Alman profesörlerden daha ileri görüşlüydü. Gücünü, istemeyerek de olsa,

işçi sınıfıyla paylaşmıştı. Çartist dönemde, *puer robustus sed malitiosus*'un, halkın, nelere güç yetirdiğini öğrenmişti. Ve burjuvalar, o zamandan beri, Halk Buyrultusunun en iyi bölümünü Birleşik Krallığın anayasasına katmak zorunda kalmışlardı. Halkın ne zaman ahlaki araçlarla buyruk altında tutulması gerekse, din, yığınları etkilemede bütün ahlaki araçların ilki ve başlıcası olmuştur ve öyle oladurmaktadır. *School board*'larda[49] bölge papazlarının çoğunlukta olması bundan ötürüdür; ritualizmden Selamet Ordusuna kadar her türlü revivalizmi desteklemek için burjuvazinin kendi vergi yükünün durmadan artması bundan ötürüdür.

Ve bugün, İngiliz saygınlığı, Kıtali burjuvaların özgür [sayfa 52] düşüncesine ve dinsel gevşekliğine karşı zafere ulaştı. Fransız ve Alman işçileri, başkaldıran olup çıktılar. Hepsi de sosyalizm hastalığına yakalandı; ve pek yerinde gerekçelerle kendi üstünlüklerini sağlama bağlamalarına yarayan araçların yasadışı olmasına hiç aldırmadılar. Orada, *puer robustus*[4*] günden güne daha *malitiosus*** oluyordu. Fransız ve Alman burjuvaları için son çare, tıpkı bir geminin güvertesinde çalımla tüttürdüğü purosunu, deniz tutunca, usulcacık denize bırakıveren delikanlı gibi, özgür düşüncelerini sessizce bırakıvermekti; alaycı kişiler, birbiri ardına, görünüşte sofulaştılar, kiliseden, onun dogmalarından ve ayinlerinden saygıyla sözettiler, ve hatta sonunculara, kaçınamadıkları ölçüde, uydular. Fransız burjuvası, cuma günleri *perhiz* tuttu; ve Alman burjuvaları, pazar günleri, kilisedeki yerlerinde, uzun protestan vaızlarını sonuna kadar dinlediler. Materyalizm, başlarını belaya sokmuştu. "*Die Religion muss dem Volk erhalten werden*" –din, halk için muhafaza edilmelidir–. Toplumu kesin yıkımdan kurtaracak biricik ve son araç din idi. Onların talihsizliğine bakın ki, dini bir daha dirilmemecesine yıkmak için ellerinden gelenin en iyisini yapmadan önce, bunu anlamamışlardı. Ve şimdi, alay etmek ve şöyle demek sırası İngiliz burjuvasındaydı: "Hay budalalar hay, bunu size iki yüzyıl önce söyleyebilirdim!"

Bununla birlikte, İngiliz burjuvasının dinsel vurdumduymazlığının da, Kıtali burjuvanın *post festum*[41*] hidayete ermesinin de, kabaran proletarya dalgasını önleyeceğinden korkmuyorum. Gelenek,

yavaşlatıcı büyük bir güçtür, tarihin *vis inertiae*'sidir,[42*] ama, salt edilgin olduğu için, dinecektir; ve bu yüzden, din, kapitalist toplumun sürekli koruyucusu olmayacaktır. Hukuk, felsefe ve din konularındaki idealarımız, belirli bir toplumda yürürlükte olan ekonomik ilişkilerin epey uzak uzantıları ise, böyle idealar, en sonunda, bu ilişkilerdeki tam bir değişmenin etkilerine dayanamaz. Ve doğaüstü vahye inanmadığımız sürece, hiçbir dinsel [sayfa 53] öğretinin sallanan bir toplumu, yıkılmaktan kurtaramayacağını kabul etmek zorundayız.

HER ŞEYE KARŞIN İNGİLİZ PROLETARYASI KENDİSİNİ KURTARACAKTIR

Gerçekte, İngiltere'de işçi sınıfı yeniden harekete geçmeye başlıyor. Çeşitli geleneklerin, ancak iki partinin, Muhafazakârlar ile Liberallerin olabileceği ve işçi sınıfının kurtuluşu için, baştan sona, büyük Liberal Parti[50] ile çalışması gerektiği yaygın inancı gibi burjuva geleneklerin, işçilere engel olduğu kuşkusuzdur. Düzenli bir çıraklıktan geçmemiş bütün isteklilerin, sayıları pek çok olan o eski *trade-union*'lardan [işçi sendikalarından –ç] çıkarılması gibi ilk bağımsız eylem denemelerinin kalıtı olan, ve bu sendikaların herbirinin kendi grev-bozanlarını türetmesi anlamına gelen işçi gelenekleri. Ama bütün bunlara karşın, profesör Brentano'nun bile Kürsü-Sosyalisti olan kardeşlerine üzülerek bildirmek zorunda kaldığı gibi, İngiliz işçi sınıfı ilerliyor. O da, İngiltere'deki her şey gibi, ağır ve ölçülü adımlarla, bazan duraksayarak, bazan oldukça verimsiz deneyim çabalarıyla, ilerliyor; zaman zaman, sosyalizmin özünü yavaş yavaş soğururken, sosyalizm adına karşı aşırı sakıngan bir güvensizlikle ilerliyor; ve hareket, işçi tabakalarına birbiri ardına yayılıyor ve onları kendisine katıyor. Londra'nın doğu ucundaki vasıfsız emekçilerin uyuşukluğunu şimdiden silkip attı; ve bu taze güçlerin ona nasıl yetkin bir itki kazandırdığını hepimiz biliyoruz. Hareketin hızı bazı kimselerin sabrını taşırıyorsa, onlara şunu anımsatalım: İngiliz karakterinin en güzel niteliklerini canlı olarak sürdüren işçi sınıfıdır ve, İngiltere'de ileri doğru bir adım gidilince,

genellikle, asla geri çekilinmez. Eski çartistlerin oğulları, yukarda açıklanan gerekçelerden dolayı tam yetkin değil idilerse, torunları atalarına yaraşır olacağa benziyorlar.

Ama Avrupa işçi sınıfının zaferi, yalnız İngiltere'ye bağlı değildir. Bu zafer, ancak, hiç değilse İngiltere'nin, Fransa'nın ve Almanya'nın işbirliği ile sağlanabilir. Bu son iki ülkedeki işçi sınıfı hareketi, İngiltere'dekinden epeyce ilerdedir. [sayfa 54] Hatta Almanya'daki, başarıya, ölçülebilir bir uzaklıktadır. Orada, son yirmibeş yılda gösterdiği ilerleme, eşsizdir. Durmadan artan bir hızla ilerlemektedir. Alman orta-sınıfı, politik yetenek, disiplin, cesaret, enerji ve sebat bakımından acınacak kadar eksik görünmüştür, ve buna karşılık, Alman işçi sınıfı, bütün bu nitelikleri taşıdığına pek çok kanıt göstermiştir. Yüzyıllar önce, Almanya, Avrupa orta-sınıfının ilk ayaklanmasının çıkış noktasıydı; bugün işler bu kerteye varmışken, Avrupa proletaryasının ilk büyük zaferine gene Almanya'nın sahne olması, olanaksız mıdır? [sayfa 55]

Londra, 20 Nisan 1892 F. ENGELS

ÜTOPİK SOSYALİZM

MODERN sosyalizm, özünde, bugünkü toplumda yaşayan varlıklılarla yoksullar, kapitalistlerle ücretli işçiler arasındaki uzlaşmaz sınıf karşıtlığını, öte yandan varolan üretimdeki anarşiyi tanımanın doğrudan ürünüdür. Ama, teorik biçimi ile modern sosyalizm, görünüşte, 18. yüzyıl büyük Fransız filozoflarının koydukları ilkelerin daha mantıklı bir genişlemesi gibidir. Her yeni teori gibi, modern sosyalizm de, kökleri maddesel ekonomik olguların derinliklerinde bulunmakla birlikte, önce eldeki hazır zihinsel birikime bağlanmak zorundaydı.

Fransa'da, yaklaşan devrim için zihinleri donatmış olan büyük adamların kendileri de son derece devrimciydiler. Herhangi bir dış

otorite tanımıyorlardı. Din, doğa anlayışı, [sayfa 56] toplum, politik kurumlar – her şey, en amansız eleştiriden geçirildi: her şey sağduyu mahkemesi önünde varlığını haklı çıkarmak ya da varolmaktan vazgeçmek zorundaydı. Sağduyu, her şeyin biricik ölçüsü oldu. Hegel'in, önce insan kafasının ve onun düşüncesiyle varılan ilkelerin, bütün insan eyleminin ve topluluğunun temeli olmayı ileri sürdüğü anlamda; ama biraz sonra da, daha geniş bir anlamda, bu ilkelerle çelişki halinde bulunan gerçekliğin, gerçekte, tepetaklak edildiği anlamında dünya başüstü duruyordu, dediği tam o zamandı.[43*] O zamanki bütün toplum ve yönetim biçimleri, bütün eski geleneksel kavramlar, usa-aykırı bulunup hurdalığa atıldı; dünya, o zamana kadar, yalnız önyargılarla yönetilmişti; geçmişteki her şey, ancak acınmaya ve horgörülmeye yaraşırdı. Artık, ilk olarak, gün, [yani –ç.] sağduyunun egemenliği, doğmuştu; bundan böyle, boşinanın, haksızlığın, ayrıcalığın, baskının yerini, sonsuz gerçek, doğaya ve insanın elinden alınamaz haklarına dayanan kalımlı hak ve eşitlik alıyordu.

TOPLUM SÖZLEŞMESİNDEN SOSYALİZME

Bugün biliyoruz ki, sağduyunun egemenliği, burjuvazinin düşüncelleştirilmiş (idealleştirilmiş) egemenliğinden başka bir şey değildi; kalımlı hak, gerçekleşmesini burjuva adaletinde buldu; eşitlik, yasa karşısında burjuva eşitliğine indirgendi; burjuva mülkiyeti, insanın temel haklarından [sayfa 57] biri ilan edildi; ve sağduyunun egemenliği, Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi, demokratik bir burjuva cumhuriyeti oldu, ve yalnız öyle olabilirdi. 18. yüzyılın büyük düşünürleri, kendi çağlarının çektiği sınırı, öncellerinden daha çok aşamadılar.

Ama, feodal aristokrasi ile toplumun bu aristokrasi dışında kalan tümünü temsil etmek iddiasında olan burjuvazinin uzlaşmaz karşıtlığı, sömürenlerle sömürülenlerin, boş gezen zenginlerle çalışan yoksulların o genel uzlaşmaz karşıtlığı ile yanyanaydı. Burjuvazinin temsilcilerine, özel bir sınıfın değil de, acı çeken bütün

insanlığın temsilcisi gibi ortaya çıkma olanağını veren gerçek durum buydu. Dahası var. Burjuvazi, kökeninden kendi antitezi ile eyerlenmişti: ücretli işçiler olmadan kapitalistler olamazdı ve loncaya bağlı ortaçağ kentlisinin gelişip modern burjuva olduğu oranda, loncalı kalfa ve lonca dışındaki gündelikçi de proleterleşti. Burjuvazi, genellikle, aristokrasi ile savaşımında, aynı zamanda, o dönemin farklı çalışan sınıflarının çıkarlarını da temsil ettiğini ileri sürebildi, bununla birlikte, her büyük burjuva hareketinde modern proletaryanın hayli gelişmiş öncüsü olan sınıfın bağımsız patlamaları oldu. Örneğin, Alman Reformu ve Köylü savaşı sırasında, anabaptistler[51] ve Thomas Münzer; büyük İngiliz devriminde Leveller'ler,[52] büyük Fransız devriminde Babeuf.

Henüz gelişmemiş bir sınıfın bu devrimci başkaldırmalarına karşılık olan teorik belirtiler vardı: 16. ve 17. yüzyıllarda ideal toplumsal koşulların ütopik tasarımları;[53] 18. yüzyılda gerçekten komünist teoriler (Morelly ve Mably). Eşitlik istekleri artık politik haklarla yetinmiyordu; bireylerin toplumsal durumlarını da kapsamına alıyordu. Ortadan kaldırılması gereken, yalnız sınıf ayrıcaklıkları değildi, tersine, sınıf ayrılıklarının kendileriydi. Yeni öğretinin ilk biçimi, çileri (*ascetic*), yaşamın bütün nazlarını kötüleyen, Ispartalılara özgü bir komünizmdi. Ondan sonra üç büyük ütopyacı geldi: orta-sınıf hareketini onunla yanyana ilerleyen proletarya hareketinden hâlâ daha anlamlı bulan Saint-Simon; ve kapitalist üretimin en çok geliştiği ülkede, ve bunun doğurduğu uzlaşmaz karşıtlıkların etkisinde, sınıf ayrılıklarının [sayfa 58] giderilmesi konusundaki önerilerini sistemli ve Fransız materyalizmiyle doğrudan ilişkili olarak işleyip tüketen Fourier ye Owen.

Üçünün de ortak bir yanı vardır: hiçbiri, tarihsel gelişimin o arada yarattığı proletaryanın çıkarlarının temsilcisi olarak ortaya çıkmamıştır. Onlar da, Fransız filozofları gibi, önce belirli bir sınıfı değil, tersine, bütün insanlığı hemen kurtarmak istemişlerdir. Onlar gibi, sağduyunun egemenliğini ve sonsuz adaleti gerçekleştirmek istemişlerdir, ama bu egemenlik, onların anlayışına göre, Fransız filozoflarının anladığı egemenlikten, cennetin dünyadan farklı olduğu kadar farklıdır.

Çünkü, bu üç toplumsal reformcuya göre, o filozofların ilkelerine dayanan burjuva dünyası, usa-aykırıdır ve adaletsizdir ve, bu yüzden, tıpkı feodalizm ve daha önceki bütün toplum aşamaları gibi, onun da sonu süprüntülüktür. Salt sağduyu ve adalet, bugüne kadar, yeryüzünde egemen olmamışsa, bu, yalnızca insanoğlu onları gereğince anlamadığı için böyle olmuştur. Aranan şey, gerçeği kavrayan ve şimdi ortaya çıkan o tek dâhi adamdı. Onun şimdi ortaya çıkması, gerçeğin şimdi apaçık kavranması, tarihsel gelişim zincirindeki zorunluluğu izleyen kaçınılmaz bir olay değildir, yalnızca mutlu bir raslantıdır. O, bundan tam 500 yıl önce de doğabilir ve insanları 500 yıl yanılmaktan, çekişmekten ve acı çekmekten koruyabilirdi.

USA-UYGUN VE GERÇEK ÜTOPYACI TEPKİ

Devrimin öncüleri olan 18. yüzyıl Fransız filozoflarının, her konuda, biricik bilirkişi olarak sağduyuya nasıl başvurduklarını gördük. Usa-uygun bir devlet, usa-uygun bir toplum kurulmalıydı; öncesiz ve sonrasız (*eternal*) sağduyuya aykırı her şey, hiç acınmadan ortadan kaldırılmalıydı. Bu öncesiz ve sonrasız sağduyunun, tam o sırada burjuvalığa evrinen düşüncelleştirilmiş 18. yüzyıl anlayışından başka hiçbir şey olmadığını da gördük. Bu usa-uygun toplumu ve devleti, Fransız devrimi gerçekleştirdi. [sayfa 59]

Ama işlerin yeni düzeni, eskiye oranla, yeterince usa-uygun olmakla birlikte, hiç de kesinlikle usa-uygun olmadı. Sağduyuya dayanan devlet, tümüyle çöktü. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi, kendi politik yeteneğine güveni kalmayan burjuvazinin, önce Directoire'ın ahlak bozukluğuna ve, sonunda, Napoléon despotizminin kanadı altına sığındığı terör sırasında gerçekleşmesini buldu. Vaadedilen sonsuz barış, sonsuz bir fetihler savaşma döndürüldü. Sağduyuya dayanan toplum, hiç de iyi çıkmamıştı. Zengin ile yoksul arasındaki uzlaşmaz karşıtlık, genel refah içinde eriyip yitecek yerde, onu belirli bir ölçüde hafifleten loncaların ve başka ayrıcalıkların kaldırılmasıyla, ve kiliseye bağlı yardım

kurumlarının kapatılmasıyla daha çok yeğinleşti. Feodal prangalarından kurtarılması artık gerçekten başarılmış olan "mülkiyet özgürlüğü", büyük kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin o boyuneğdiren rekabetinin ezdiği küçük kapitalistler ve küçük mülk sahipleri için, küçük mülklerini o büyük efendilere satma özgürlüğü olmaya yüz tuttu, ve böylece, küçük kapitalistleri ve toprağı olan köylüleri ilgilendirdiği ölçüde, "mülkiyetten özgür kılınma" oldu. Sanayinin kapitalist bir tabana dayanan gelişimi, çalışan yığınların yoksulluğunu ve sıkıntısını, toplumun varlık koşulu yaptı. Peşin ödeme, Carlyle'ın deyimiyle, insanla insan arasındaki biricik ilişki, gittikçe yaygınlaştı. İşlenen suçların sayısı yıldan yıla arttı. Daha önce, feodal beylerin kepazelikleri ortalıkta güpegündüz kol gezmişti; bu kepazelikler gene vardı, ama her nasılsa arka plana itilmişlerdi. Onların yerinde, burjuvazinin şimdiye kadar gizlice gerçekleştirdiği kepazelikler, fazlasıyla ortaya çıkmaya başladı. Ticaret, gittikçe büyüyen bir ölçüde, dolandırıcılık oldu. Devrimci "kardeşlik" simgesi, rekabet çatışmalarında çevrilen dolaplarda gerçekleşti. Ahlak bozukluğu kaba kuvvete dayanan baskının, altın ise, ilk toplumsal kaldıraç olan kılıcın yerini aldı. İlk gece hakkı, feodal beylerden burjuva fabrikatörlere aktarıldı. Orospuluk, işitilmedik ölçüde arttı. Evliliğin kendisi, daha önce olduğu gibi orospuluğun yasayla tanınan biçimi, resmî örtüsü olarak kaldı, ve üstelik, zinanın bereketli ürünleriyle tamamlandı. [sayfa 60]

Sözün kısası, "sağduyunun zaferi"nden doğan toplumsal ve politik kurumlar, filozofların bol bol vaadettikleriyle karşılaştırılınca, pek hayal kırıcı karikatürlerdi. Eksik olan, yalnız bu hayal kırıklığını apaçık dile getirecek adamlardı, ve onlar da, o yüzyılın dönümünde çıkageldiler. 1802'de, Saint-Simon'un *Cenevre Mektupları* yayınlandı; Fourier'nin ilk yapıtı, teorisinin temeli 1799 tarihli olmakla birlikte, 1802'de çıktı; Robert Owen 1 Ocak 1800'de, New Lanark'ın yönetimini üzerine aldı.

Bununla birlikte, o çağda kapitalist üretim tarzı ve onunla birlikte burjuvazi ile proletarya arasındaki uzlaşmaz karşıtlık, henüz çok eksik gelişmişti. İngiltere'de tam o sırada ortaya çıkan modern sanayi, Fransa'da henüz bilinmiyordu. Ama modern sanayi, bir yandan, üretim tarzında bir devrimi, ve onun kapitalist karakterinin

ortadan kaldırılmasını kesinlikle gerektiren çatışmalar –yalnız modern sanayinin yarattığı sınıflar arasında değil, ama aynı zamanda gerçek üretken güçlerle modern sanayinin getirdiği değişim biçimleri arasında çatışmalar– geliştirir. Ve, öte yandan da, bu pek olağanüstü üretken olan güçlerde, bu çatışmaları sona erdirmenin araçlarını geliştirir. Onun için, aşağıyukarı 1800 yılında, yeni toplumsal düzenden doğan çatışmalar, ancak tam o sırada biçimlenmeye başlamış olsa da, bu, yine de onları sona erdirme araçlarının daha tam olarak elde bulunması demektir. Terör döneminde, Paris'in "yoksul" yığınları, bir an için üstün gelebildiler ve böylelikle burjuva devrimi, burjuvaziye karşın zafere götürebildiler. Ama bunu yaparken, yalnızca o zamanın koşullarında egemenliklerini sürdürmenin ne kadar olanaksız olduğunu kanıtladılar. Bu "yoksul" yığınlardan bağımsız politik eylem yeteneğinden henüz yoksun bir yeni sınıfın çekirdeği olarak kendisini ilk defa o zaman çekip çıkaran proletarya, o kendine yetmez durumunda, olsa olsa dışardan ya da gökten yardım görebilecek ezilmiş, acı çeken bir tabaka olarak ortaya çıktı.

Bu tarihsel durum, sosyalizmin kurucularını da etkiliyordu. Eksik kapitalist üretim koşulları ve eksik sınıf koşulları, eksik teorilerle karşılandı. Toplumsal sorunların henüz gelişmemiş ekonomik koşullarda gizli duran çözümünü, [sayfa 61] ütopyacılar, insan beyninden çıkarmaya kalkıştılar. Toplumda yanılgılardan başka hiçbir şey yoktu; bunları gidermek sağduyunun göreviydi. Öyleyse, yeni ve daha yetkin bir toplumsal düzen sistemi bulmak ve onu topluma dışardan, propagandayla ve olabildiği her yerde, örnek alınacak deneylerle kabul ettirmek gerekiyordu. Bu yeni toplumsal sistemler, ütopik olmaya önceden mahkûm edilmişti; bunlar, ayrıntıları bakımından ne kadar tam işlendilerse, olmayacak hayallere kapılmaktan o ölçüde kurtulamadılar.

Bu olgular bir defa saptandıktan sonra, sorunun artık tümüyle geçmişin malı olan bu yanı üzerinde daha çok durmamızın gereği yoktur. Bugün bizi ancak gülümseten bu kuruntular üzerine, ağırbaşlılıkla iki-anlamlı sözler etmeyi ve "çılgınlığı" böylesiyle karşılaştırılınca, kendi sağduyularının apaçık ortaya çıkan üstünlüğüyle çalım satmayı, işin edebiyatında horozlananlara

bırakabiliriz. Biz, kendi payımıza, bu darkafalıların görmediği, o ululuğuyla insanı şaşırtan düşüncelerden ve her yerde fantastik kabuklarını çatlatıp çıkan düşünce tohumlarından hoşlanırız.

FRANSA'DA ÜTOPYACILIK: SAINT-SIMON, FOURIER

Saint-Simon, büyük Fransız devriminin oğullarından biriydi; devrim patladığında, henüz otuzunda değildi. Devrim, avamın (*tiers-etat*), yani ulusun üretim ve ticaret alanında *çalışan* büyük yığınlarının, ayrıcalıklı ve *boş gezen* sınıflarına, soylulara ve papazlara karşı zaferiydi. Ama avamın zaferi, çabucak, bu "tabakanın" yalnız küçük bir bölümünün zaferi, bu "tabakanın" toplumsal olarak ayrıcalıklı kılınmış kesiminin, yani malı ve mülkü olan burjuvazinin politik iktidarı ele geçirmesi olarak belirdi. Ve burjuvazi, devrim sırasında, kısmen soyluların ve kilisenin elkonan ve sonra satışa çıkarılan topraklarındaki spekülasyonlarla ve kısmen de orduyla yaptığı sözleşmelere karıştırdığı hilelerle, ulusun sırtından, elbette çabucak gelişti. Fransa'yı, Directoire'ın buyruğunda, yıkımın eşiğine getiren, ve böylece Napoleon'a *coup d'état*[44*] için bahane yaratan, bu dolandırıcıların [sayfa 62] zorbalığıydı.

Bundan dolayı, Saint-Simon'a göre, avam ile ayrıcalıklı sınıflar arasındaki uzlaşmaz karşıtlık, "çalışanlar" ile "boş gezenler" arasında bir uzlaşmaz karşıtlık biçimini aldı. Boş gezenler, yalnız eski ayrıcalıklı sınıflar değil, üretime ve dağıtıma hiç katılmadan, kendi gelirleriyle geçinenlerin de tümüydü. Ve çalışanlar, ücretli işçilerden başka, fabrikatörler, tacirler, bankerlerdi. Boşgezenlerin, zihinsel (*intellectuel*) önderliği ve politik üstünlüğü yitirdikleri saptanmış ve sonunda devrimle karara bağlanmıştı. Malsız-mülksüz sınıfların da bu yetenekten yoksun olduğu, Saint-Simon'a kalırsa, terör döneminin deneyleriyle saptanmıştı. Öyleyse, kimin önderlik etmesi ve buyurması gerekiyordu? Saint-Simon'a göre, bilim ve sanayi, Reformdan beri dinsel fikirlerin o yitmiş birliğinin yenilenmesini mukadder kılan yeni bir dinsel bağla –zorunlu olarak gizemci ve baştan sona hiyerarşik bir "yeni hıristiyanlık" ile– birleştirilmişti. Ama bilim, bilginler; ve sanayi, her şeyden önce, çalışan burjuvalar, fabrikatörler, tacirler, bankerler demekti. Bu burjuvalar, Saint-Simon'a göre, elbette, toplumsal güvenlikleri olan

bir çeşit kamu görevlileri haline gelmek niyetindeydiler; ama onlar, hâlâ, işçilerin *vis-à-vis* [karşısında –ç.] buyuran ve ekonomik bakımdan ayrıcalıklı bir konumda kalmak zorundaydılar. Kredilerin düzenlenmesi yoluya toplumsal üretimin yönetimi için özellikle bankerlere başvuruluyordu. Bu anlayış, Fransa'da modern sanayinin, ve onunla birlikte, burjuvazi ile proletarya arasındaki uçurumun ancak yeni ortaya çıkmakta olduğu bir çağla tam uygunluk halindeydi. Ama Saint-Simon'un özellikle önemli bulduğu şey budur: onu önce, ve bütün öbür şeylerden çok ilgilendiren, en kalabalık ve en yoksul sınıfın ("*la classe la plus nombreuse et la plus pauvre*") kaderidir.

Saint-Simon, daha *Cenevre Mektupları*'nda, şunu önerir: "herkes çalışmalıdır".[45*] Aynı yapıtında terör dönemini, malsız-mülksüz yığınların egemenliği olarak tanır. "Bakın" der [sayfa 63] onlara, "yoldaşlarımızın yönetiminde Fransa'da olana; yoldaşlarınız kıtlık getirdiler"[46*] Ama Fransız devrimini bir sınıf savaşı olarak tanımak ve yalnız soylularla burjuvalar arasında değil de, soylular ve burjuvalar ile malsız-mülksüzler arasında bir savaş olarak tanımak, 1802 yılında, pek anlamlı ve verimli bir buluştu. Saint-Simon, 1816'da, politikanın üretim bilimi olduğunu bildirdi; ve ekonominin politikayı tümüyle soğuracağını öngördü. Ekonomik koşulların politik kurumların temeli olduğu bilgisi, burada ancak embriyon halinde beliriyor. Bununla birlikte, burada şimdiden açıkça saptanan şey, insanlar üzerindeki politik düzenin, gelecekte, şeylerin yönetimine ve üretimin gözetimine dönüşeceği düşüncesidir – yani son zamanlarda üzerinde pek çok gürültü edilen "devletin ortadan kaldırılması”dır.

Saint-Simon, 1814'te, müttefiklerin Paris'e girmelerinin hemen ardından, ve yine, 1815'te, Yüz Gün savaşı sırasında, Fransa'nın İngiltere ile, ve sonra, bu iki ülkenin Almanya ile birleşmesinin, Avrupa'nın barış içinde ve başarıyla gelişmesi için biricik güvence olduğunu açıkça söyleyerek, çağdaşlarından üstünlüğünü bir daha gösterir. Fransızlara, 1815'te Waterloo zaferini kazananlarla bir birleşmeye gitmelerini öğütlemek, tarihsel sağgörü kadar yüreklilik de gerektirir.

Daha sonraki sosyalistlerin tam anlamıyla ekonomik olmayan düşüncelerinin aşağıyukan hepsi, onda embriyon halinde bulunduğu

için, Saint-Simon'da engin bir görüş genişliğiyle karşılaşıyorsak, o günkü toplumsal koşulların gerçekten Fransızlara özgü ve nükteli, ama hiç de üstünkörü olmayan bir eleştirisini de Fourier'de buluyoruz. Fourier, burjuvaları, onların devrimden önce ortaya çıkmış peygamberlerini ve devrimden sonraki övgücülerini, kendi sözleriyle ele alır. Burjuva dünyasının maddesel ve moral sefaletini apaçık ve hiç acımadan ortaya kor. Bu sefaleti, daha önceki filozofların, yalnız sağduyunun egemen olacağı bir toplum, mutluluğun evrensel olacağı bir uygarlık, sonsuz bir insan yetkinliği üzerine gözleri kamaştırarak vaadettikleriyle ve çağının burjuva ideologlarının dünyayı tozpembe gösteren tumturaklı sözleriyle karşılaştırır. Her yerde, en bayağı [sayfa 64] gerçekliğin nasıl en tumturaklı sözlere karşılık olduğunu gösterir, ve tumturaklı sözlerin bu umutsuz fiyaskosunu o yüreğe işleyen alaycılığıyla yerer.

Fourier yalnız bir eleştirici delildir, serinkanlı ve duru yaradılışı, onu bir yergici yapmıştır ve o, gelmiş geçmiş yergicilerin herhalde en büyüklerinden biridir. Devrimin güçten düşmesi üzerine, artan dolandın ve vurgunları, ve o zamanki Fransız ticaretinde başat ve ona özgü olup dükkan dükkan dolaşan korkunç ruhu, aynı güç ve çekicilikle anlatır. Burjuva biçimi kadın-erkek ilişkileri, ve kadının burjuva toplumundaki durumu konusundaki eleştirileri daha da ustalıklıdır. Belirli bir toplumda kadına verilen özgürlüğün, genel olarak tanınan özgürlüğün doğal ölçüsü olduğunu ilk kez açıkça söyleyen odur.

Ama Fourier'nin en anlamlı yanı, toplum tarihi kavramındadır. Toplumun bütün tarihsel gidişini dört aşamaya ayırır – yabanıllık, barbarlık, ataerkillik, uygarlık. Bu sonuncusu, uygar, ya da burjuva denen bugünkü toplumla – yani 16. yüzyılla birlikte gelen toplumsal düzenle– özdeştir. Fourier, "barbarlığın basit bir biçimde yaşadığı her eksikliği, uygarlık aşamasının, karmaşık, belirsiz, iki anlamlı, iki yüzlü bir biçime yükselttiğini" – uygarlığın, çözmeye güç yetirmeksizin sürekli olarak yeniden yarattığı çelişkiler içinde, "bir kısır döngü"de ilerlediğini; bundan dolayı, ulaşmak istediğinin ya da ulaşmak ister göründüğünün tam karşıtına vardığını, öyle ki, örneğin, "uygarlık durumunda, yoksulluğun, aşırı bolluğun kendisinden doğduğunu" anlatır.

Fourier, gördüğümüz gibi, diyalektik yöntemi, çağdaşı Hegel kadar ustaca kullanır. Aynı diyalektiği kullanarak, sınırlanmaz insan yetkinliği konusunda söylenenleri çürütür. Her tarihsel evrenin bir yükselme dönemi ve bir de düşme dönemi vardır; ve o, bu gözlemi bütün insan soyunun geleceğine uygular. Kant'ın, bu dünyanın eninde sonunda yok olacağı düşüncesini doğa bilimine sokması gibi, Fourier insan soyunun eninde sonunda yok olacağı düşüncesini tarihsel bilime sokmuştur. [sayfa 65]

İNGİLİZ ÜTOPYACILIĞI: ROBERT OWEN

Devrim kasırgası Fransa'da ortalığı altüst ederken, İngiltere'de daha sessiz, ama daha az korkunç olmayan bir devrim, sürüp gidiyordu. Buhar ve yeni makineler, manüfaktürü, modern sanayiye dönüştürüyor ve böylece, burjuva toplumun bütün temellerini baştan aşağı değiştiriyordu. Manüfaktür döneminin ağır aksak gelişimi, gerçek bir üretim fırtınası ve gerginliği dönemine dönüşüyordu. Toplumun büyük kapitalistlere ve malsız-mülksüz proleterlere ayrılması, durmadan artan bir hızla ilerliyordu. Artık, onların arasında, o eski kararlı orta-sınıfın yerinde zanaatçıların ve küçük dükkancıların kararsız bir yığını, nüfusun en çok dalgalanan kesimi, güvenilmez bir varlık göstermeye başladı.

Yeni üretim tarzı, henüz yükselme döneminin ancak başlangıcındaydı; henüz normal düzenli, – varolan koşullarda olabilen biricik üretim yöntemiydi. Yine de, o zaman bile herkesin gözüne çarpan toplumsal bozukluklar yaratıyordu – yersiz yurtsuz bir nüfusun büyük kentlerin en kötü kesimlerinde sürü sürü toplanması; ataerkil ilişkilerde ve aile ilişkilerinde bütün geleneksel ahlaki bağların yitmesi; özellikle kadınların ve çocukların korkunç ölçüde aşırı çalıştırılması; kırdan kente, tarımdan modern sanayiye, istikrarlı yaşam koşullarından günden güne değişen güvensiz yaşam koşullarına, topluca ve birdenbire savrulan işçi sınıfının yılgınlığını tamamlıyordu.

Bu nazik zamanda 29 yaşında bir fabrikatör –yüce denilebilecek

çocuksu yalınlıkta kişiliğiyle bir adam, aynı zamanda insan soyunun dünyaya pek seyrek gelmiş önderlerinden biri– bir reformcu olarak ortaya çıktı. Robert Owen, materyalist filozofların şu öğretisini benimsemişti: insanın kişiliği, bir yandan, soyaçekimin; ve öte yandan da, bireyin ömrü boyunca, ve özellikle gelişme dönemi boyunca yaşadığı çevrenin ürünüdür. Onun sınıfından olanların pek çoğu sınai devrimde yalnız karışıklık, anlaşılmazlık ve bu bulanık sularda avlanma ve çabucak yığınla para kazanma fırsatı gördüler. O ise sınai devrimde, önemsediği teorisini uygulama alanına koyma, ve böylece, karışıklığa bir düzen verme [sayfa 66] fırsatını gördü. Daha önce Manchester'daki bir fabrikada, beşyüzü aşkın insanın yöneticisi olarak, buna başarıyla sınamıştı. 1800'den 1829'a kadar, İskoçya'da New Lanark'taki büyük pamuklu dokuma fabrikasını, işletici ortak olarak, aynı yolda, ama daha büyük eylem özgürlüğüyle, ve kendisine Avrupa çapında ün kazandıran bir başarıyla yönetti. Aslında pek farklı ve, büyük çoğunluğu bakımından, pek umutsuz insanlardan oluşan bir yığını, yavaş yavaş 2.500'e ulaşan bir nüfusu, sarhoşluk, polis, yargıç, dava, yoksulları koruma yasaları, sadaka nedir bilmeyen örnek bir göçmen topluluğuna dönüştürdü. Ve bütün bunları, insanlara, insana yaraşır koşullar sağlayarak, ve özellikle, yeni kuşakları özenle yetiştirerek başardı. Owen, anaokullarının kurucusudur ve ilk anaokulunu New Lanark'ta açmıştır. İki yaşında iken okula gelen çocuklar, orayı öylesine seviyorlardı ki, onları evlerine götürmek güç oluyordu. Onun rakipleri, işçilerini günde onüç ya da ondört saat çalıştırırlarken, New Lanark'taki işgünü onbuçuk saatti. İşleri dört ay durduran bir pamuk bunalımında, onun işçileri, ücretlerini her zaman tam olarak aldılar. Ve bütün bunlara karşın iş, ortaklara dağıtılan son büyük kâra göre, değerce iki katının üstüne çıktı.

Bütün bunlara karşın Owen kıvançlı değildi. Onun gözünde, işçilere sağladığı yaşayış, hâlâ insana yaraşır olmaktan uzaktı. "Bu insanlar, benim insafıma kalmış kölelerdi." Başka işçilere oranla işçilerine sağladığı elverişli koşullar, kişiliğin ve zihnin her yönde usa-uygun bir gelişimine elvermek şöyle dursun, onların bütün yetilerini engelsiz kullanmaya bile elvermiyordu. "Ve yine de, bu 2.500 kişinin çalışan kesimi, toplum için, her gün, yarım yüzyıldan daha az önce,

600.000'lik bir nüfusun çalışan kesiminden istendiği kadar gerçek servet üretiyordu. 2.500 kişinin tükettiği servetle, 600.000 kişinin tüketeceği servet arasındaki farkın ne olduğunu kendi kendime sordum."[47*]

Bu sorunun yanıtı belliydi. O fark, 300.000 İngiliz liralık [sayfa 67] net kâra ek olarak, kurumun sahiplerine, yatırdıkları sermaye üzerinden %5 ödemek için kullanılmıştı. Ve New Lanark için geçerli olan bu durum, İngiltere'deki bütün fabrikalar için daha da büyük bir ölçüde geçerliydi. "Bu yeni servet, makinelerle yaratılmasaydı, Napoléon'a karşı Avrupa savaşları eksiksiz yürütülemez, ve toplumun aristokrat temelleri ayakta tutulamazdı. Bununla birlikte, bu yeni güç, işçi sınıfının yaratmış olduğu bir güçtü."[48*] Onun için, bu yeni gücün meyveleri, işçi sınıfınındı. Owen'a toplumun yeniden kurulmasının temellerini gösteren bu yeni yaratılmış olağanüstü üretken güçler, o zamana kadar yalnız bireyleri zenginleştirmek ve yığınları köleleştirmek için kullanılmıştı. Bu güçlerin, herkesin ortak mülkü olarak, herkesin ortak yararı için işletilmesi kaçınılmazdı.

Owen'ın komünizmi, bu katışıksız iş temeline, sonuca, yani ticari hesaba dayanıyordu. Bu pratik karakterini baştan sona korudu. Onun için Owen, 1823'te, İrlanda'daki acıklı duruma komünist göçmen topluluklarıyla son vermeyi önerdi, ve bunları kurmanın kaça çıkacağını, yıllık gideri ve olası geliri eksiksiz hesapladı. Ve onun gelecek için hazırladığı kesin planda, ayrıntıların teknik hesabı öylesine uygulanabilir bir bilgiyle yapılmıştır ki, –zemin planı, ön, yan ve kuşbakışı görünüşler, hepsi vardır– Owen'ın toplusal reform yöntemi bir kez kabul edilince, uygulama bakımından ayrıntıların gerçek düzenine karşı pek az şey söylenebilir.

Komünizm doğrultusundaki ilerlemesi, Owen'ın yaşamının dönüm noktası oldu. Yalnız bir insansever olduğu sürece, servetten, alkıştan, şereften ve övgüden başka hiçbir şeyle ödüllendirilmemişti. Avrupa'nın en sevilen adamıydı. Yalnız onun sınıfından olan kimseler değil, devlet adamları ve prensler de onu beğenerek dinliyorlardı. Ama komünist teorileri ile ortaya çıkması bambaşka bir şeydi. Şu üç büyük engel, ona, toplumsal reforma çıkan yolu özellikle kapatmış görünüyordu: özel mülkiyet, din, evliliğin yürürlükteki biçimi. Bunlara saldırırsa başına neler geleceğini biliyordu: yasanın tanıdığı

haklardan yoksun bırakılmak, resmi toplumdan kovulmak, toplumsal konumunu tümüyle yitirmek. Ama [sayfa 68] bunların hiçbiri, başına geleceklerden korkmaksızın onlara saldırmasını önleyemedi ve öngördüklerinin hepsi başına geldi. Resmî toplumdan çıkarıldı, basında ona karşı bir sessizlik kampanyası açıldı, Amerika'da bütün servetini feda ederek yaptığı başarısız komünist denemeler, onu iflas ettirdi. Doğrudan doğruya işçi sınıfına başvurdu ve işçiler arasında otuz yıl daha uğraştı. İngiltere'de işçilerden yana olan her toplumsal harekette ve her gerçek ilerlemede Robert Owen'ın adı geçer. Beş yıllık bir savaşımdan sonra, 1819'da, fabrikalardaki kadınların ve çocukların çalışma saatlerini sınırlayan ilk yasayı çıkarttırdı. İngiltere'deki bütün sendikaların tek bir büyük sendika birliğinde birleştiği ilk büyük kongrenin başkanıydı. Toplumun tümüyle komünist yolda örgütlenmesine geçiş önlemleri olarak, bir yandan, üretim ve tüketim amacıyla işbirliği yapan dernekler kurdu. Bunlar, o zamandan beri, hiç değilse, tacirlerin ve fabrikatörlerin toplumsal bakımdan tümüyle gereksiz olduğunun pratik kanıtını verdiler. Öte yandan, emek ürünlerinin, birimi tek bir iş saati olan emek-pusulaları aracılığıyla değişimi için iş pazarları kurdu; bu kurumlar, zorunlu olarak, başarısızlığa mahkûmdular, ama Proudhon'un çok daha sonraki bir döneme raslayan değişim bankasının ilk örnekleri oldular, ve bütün toplumsal dertlerin genel çaresi olmayı istemeyip yalnız daha köklü bir toplumsal devrime doğru bir ilk adım olmayı istemeleri bakımından ondan tümüyle ayrıldılar.

Ütopyacıların düşünme tarzı, 19. yüzyılın sosyalist idealarını uzun süre etkiledi ve bazılarını hâlâ etkilemektedir. Çok yakın zamana kadar, bütün Fransız ve İngiliz sosyalistleri, onun egemenliğini tanıdılar. İlk Alman komünizmi, Weitling'inki de, aynı okuldandır. Onların hepsine göre, sosyalizm, salt gerçeğin, sağduyunun ve adaletin dışavurumudur. Ve kendi gücüyle dünyayı fethetmesi için yalnızca bulunmuş olması gerekir. Ve salt gerçek, uzaydan ve zamandan bağımsız olduğu için nerede ve ne zaman bulunacağı, yalnızca bir raslantıdır. Bununla birlikte, salt gerçek, sağduyu ve adalet, farklı her okulun kurucusunda farklıdır. Ve herbirinin kendine özgü salt gerçeği, sağduyusu ve adaleti, onun öznel anlayışı, yaşama koşullan, bilgisinin ve zihinsel eğitiminin [sayfa

69] ölçüsü ile belirlendiği için, bu salt gerçekler çatışmasında, onların karşılıklı olarak birbirini çelmesinden başka bir son olamaz. Bundan dolayı, bir hiç olan bu sondan, ancak bir çeşit seçmeci, ortalama, ve Fransa'daki ve İngiltere'deki sosyalist işçilerin pek çoğunun zihnine günümüze kadar gerçekten yön vermiş bir sosyalizm çıkabilirdi. Bundan ötürü, bir kanının en çeşitli renklerine izin veren şaşırtıcı bir karışım; farklı çığırlar açanların en az itiraza yolaçan eleştirel demeçlerinin, ekonomik teorilerinin, toplumun geleceği konusundaki taşanlarının şaşırtıcı bir karışımı; tek tek bileştirenlerinin belirli keskin kenarları tartışma akıntısında tıpkı bir derede yuvarlaklaşmış çakıllar gibi aşındıkça daha da kolay kükreyen bir karışımı ortaya çıkabilirdi.

Sosyalizmi bir bilim yapmak için, onun önce gerçek bir tabana oturtulması gerekiyordu.

HEGEL DİYALEKTİĞİ

Bu arada, 18. yüzyıl Fransız felsefesiyle birlikte ve ondan sonra, Hegel'de doruğuna varan yeni Alman felsefesi ortaya çıktı. Bu felsefenin en büyük başarısı, diyalektiği, düşünmenin en yüksek biçimi olarak yeniden ele almasıdır. Eski Yunan filozoflarının hepsi, doğal diyalektikçiler olarak doğmuşlardı, ve onların en geniş bilgilisi olan Aristoteles, diyalektik düşüncenin en önemli biçimlerini daha önceden çözümlemişti. Yeni felsefe, öte yandan, içinde diyalektiğin parlak temsilcileri (örneğin Descartes ve Spinoza) bulunmakla birlikte, özellikle İngiliz etkisiyle, metafizik denen düşünme tarzına gittikçe daha çok saplanmıştı. 18. yüzyıl Fransızlarında da, özel felsefi çalışmalarının bütün hallerinde, aşağı-yukarı tümüyle bu düşünme tarzı başattı. Bununla birlikte, Fransızlar, tam anlamıyla felsefenin dışında, diyalektiğin üstün yapıtlarını verdiler. Bunlardan yalnız Diderot'nun *Le Neveu de Rameau*'su ["Rameau'nun Yeğeni"] ile Rousseau'nun *Discours sur l'origine et les fondements de l'inéegalite parmi les hommes*'unu ["İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kökeni ve Temelleri Üzerine Konuşmalar"] anmamız yeter. Burada, bu iki düşünce tarzının temel karakterini kısaca [sayfa 70] veriyoruz.

Ayrıntılı olarak doğayı ya da insan soyunun tarihini ya da kendi zihinsel etkinliğimizi inceleyip düşününce, başlangıçta, hiçbir şeyin olduğu gibi ve olduğu yerde kalmadığı, tersine her şeyin hareket ettiği, var olduğu ve göçüp gittiği' bir sonsuz ilişkiler ve tepkiler, değişimler ve bileşimler karmaşasıyla karşılaşırız. Bundan dolayı, bu tabloyu önce bir bütün olarak, ayrıntıları hâlâ azçok arka planda kalmış olarak görürüz; hareket eden, bileşen ve birbirleriyle ilişkili olan şeylerden çok, hareketleri, geçişleri, bağlantıları gözlemleriz. İlkel, bönce, ama aslında doğru olan bu dünya anlayışı, eski Yunan felsefesinindir, ve bunu ilk kez apaçık dile getiren Heraklitos'tur: her şey vardır ve yoktur, çünkü her şey akıcıdır, durmadan değişmektedir, durmadan var ve yok olmaktadır.

Ama görünüşlerin tablosunu genel niteliğiyle doğru olarak saptayan bu anlayış, bu tabloyu meydana getiren ayrıntıları açıklamaya yetmez, ve biz onları anlamadıkça tablonun tümü üzerine açık bir idea edinmiş olmayız. Bu ayrıntıları anlamamız için, onları doğal ve tarihsel bağlantılarından koparmamız ve herbirinin doğasını, özel nedenlerini, etkilerini vb. ayrı ayrı incelememiz gerekir. Bu, öncelikle doğa biliminin ve tarihsel araştırmanın ödevidir: bu iki bilim dalını, klasik çağın Yunanlıları, pek yerinde gerekçelerle, ikincil bir plana itmişlerdi, çünkü, her şeyden önce bu bilimlerin işleyeceği gereçleri toplamak zorundaydılar. Sınıflarda, takımlarda ve türlerde, herhangi bir eleştirel çözümleme, karşılaştırma ve sıralama yapılabilmesi için, doğal ve tarihsel malzemenin belirli bir ölçüde derlenmiş olması gerekir. Bundan ötürü, gerçek doğa bilimlerini önce İskenderiye dönemi[54] Yunanlıları ve daha sonra da, ortaçağda, Araplar işlemiştir. Grerçek doğa bilimi, 15. yüzyılın ikinci yarısında başlar ve o zamandan beri gittikçe artan bir hızla ilerler. Doğanın, bireysel parçalarına çözümlenmesi, farklı doğal nesnelerin ve süreçlerin belirli sınıflarda toplanması, çeşitli organik varlıkların iç yapılarının incelenmesi – bunlar, doğa konusunda son dört yüzyıl içinde dev adımlarla ilerleyen bilgimizin temel koşullarıydı. Ama bu çalışma yöntemi, bizde, [sayfa 71] doğal nesneleri ve süreçleri o koskoca bütünle bağlantılarından koparılıp ayrıklanmış (izole edilmiş) olarak gözlemleme; onları harekette iken değil de

durgudayken; aslında değişken değil de durağan olarak; dirilikleri içinde değil de, ölülükleri içinde gözlemleme alışkanlığı olarak kaldı. Ve Bacon ile Locke, şeyleri bu türlü inceleme tarzını, doğa biliminden felsefeye aktarınca, son yüzyıla özgü, dar, metafizik düşünce tarzı doğdu.

DİYALEKTİK, METAFİZİĞİN KARŞITIDIR

Metafizikçi için, şeyler ve onların zihinsel yansıları, idealar, ayrıklanmıştır, onların birbiri ardına ve birbirinden ayrı olarak incelenmeleri gerekir, ve onlar, her zaman için, durağan, kaskatı, belirli inceleme konularıdır. O, kesinlikle uzlaşmaz antitezlerle düşünür. "Sözleri 'evet, evet; hayır, hayır'dır; bunun dışında olan her şey, kötüdür." Ona göre, bir şey, ya vardır ya da yoktur; bir şey aynı zamanda, hem kendisi ve hem de kendisinden başka bir şey olamaz. Olumlu ile olumsuz, kesinlikle uyuşmaz; neden ile sonuç, birbirine göre, kaskatı birer antitez durumundadır.

Bu düşünme tarzı, ilk bakışta, bize çok açık görünür, çünkü doğru ortak duyu (*sound common sense*) denen şeyin düşünme tarzıdır. Ancak, bu doğru ortak duyu, kendi dört duvarının çevrelediği yalınkat alanda saygıdeğer bir yoldaş olmakla birlikte, araştırmanın geniş alemine açılmak cesaretini gösterince şaşılacak serüvenlerle karşılaşır, ve metafizik düşünce tarzı, genişliği, özel (tikel) araştırma konusunun niteliğine göre değişen birtakım alanlarda yetkili ve gerekli ise de, eninde sonunda, daha ötesinde tek yanlı, yetersiz, soyut kaldığı, ve çözülmez çelişkiler içinde yittiği bir sınıra ulaşır. Bireysel şeyleri incelerken, onlar arasındaki bağlantıları unutur; onların varlığını incelerken, o varlığın başlangıcını ve sonunu; onların durgunluğunu incelerken, hareketini unutur. Ağaçlar yüzünden ormanı göremez.

Gündelik amaçlarımız için, örneğin, bir hayvanın ölü mü, yoksa diri mi olduğunu biliriz ve söyleyebiliriz. Ama daha yakından araştırılınca, bunun, pek çok halde, hukukçuların [sayfa 72] çok iyi bildiği gibi, pek karmaşık bir iş olduğunu anlarız. Hukukçular,

anasının dölyatağındaki çocuğu öldürmenin cinayet olduğuna usa-uygun bir sınır bulmak için boşuna kafa yormaktadırlar. Bu, ölüm anını kesinlikle belirlemek kadar olanaksızdır, çünkü fizyoloji ölümün birdenbire ve bir anlık bir görüngü olmayıp, çok uzayan bir süreç olduğunu kanıtlamaktadır.

Bunun gibi, her organik varlık, her an hem aynıdır hem de aynı değildir; her an dışardan sağlanmış maddeleri özümser ve başka maddeleri dışarı atar; her an vücudun bazı hücreleri ölür ve yeniden başka hücreler oluşur; uzun ya da kısa bir süre sonra vücudun maddesi tümüyle yenilenir, onun yerini başka madde molekülleri alır, öyle ki, her organik varlık, her zaman kendisidir ve yine de kendisinden başka bir şeydir.

Bundan başka, daha yakından araştırılınca, bir antitezin iki kutbunun, örneğin olumlu ile olumsuzun, karşıt oldukları kadar ayrılmaz ve bütün karşıtlıklarına karşın, birbirleriyle ortaklaşa içice olduklarını görürüz. Ve bunun gibi, neden ile sonucun ancak bireysel hallere uygulanmaları sırasında geçerli kavramlar olduğunu; ama bireysel halleri evrenin bütünüyle olan genel bağlantıları içinde düşünür düşünmez, neden ile sonucun birbiriyle raslaştığını, ve nedenlerle sonuçların sürekli olarak yer değiştirdiği evrensel etki ve tepkiyi dikkate aldığımız zaman, neden ile sonucun birbirine karıştığını, öyle ki burada sonuç olan şeyin, orada ve sonra neden olacağını ya da bunun tersini, *vice versa,* görürüz.

Bu süreçlerin ve düşünce tarzlarının hiçbiri, metafizik düşünme çerçevesine girmez. Oysa diyalektik, şeyleri ve onların tasarımlarını, ideaları, köklü bağlantıları, sıralanmaları, hareketleri, başlangıçları ve bitimleri içinde kavrar. Yukarda anılanlar gibi olan süreçler, bundan dolayı, diyalektiğin kendi işleme yönteminin birer doğrulanmasıdır.

Doğa, diyalektiğin kanıtıdır ve çağdaş bilimin bu kanıtı her gün artan çok zengin gereçlerle donattığı ve böylece, şunu gösterdiği söylenmelidir: doğa, metafizik olarak değil, diyalektik olarak işlemektedir; hiç durmaksızın yeniden [sayfa 73] dönülen bir çemberin o sonsuz değişmezliğinde hareket etmemekte, tersine, gerçek bir tarihsel evrimden geçmektedir. Bununla ilişkili olarak, herkesten önce Darwin'in adı anılmalıdır. Darwin, bütün organik varlıkların, bitkilerin, hayvanların ve insanın kendisinin, milyonlarca yıldır olagelen bir

evrim sürecinin ürünleri olduğunu kanıtlayarak, metafizik doğa görüşüne en ağır darbeyi indirdi. Ama diyalektik düşünmeyi öğrenmiş doğa bilginleri sayılabilecek kadar azdır, ve bulunan sonuçlarla ileri sürülen düşünme tarzının karşıtlığı, teorik doğa biliminde şimdi başat olan ve öğrenciler kadar öğretmenleri, okurlar kadar yazarları da umutsuzluğa düşüren o sonsuz karışıklığı açıklamaktadır.

Evrenin, onun evriminin, insan soyunun gelişiminin, ve bu evrimin insan zihnindeki yansısının doğru bir tasarımı, bundan dolayı, ancak diyalektik yöntemle, dirimin ve ölümün, ilerleyen ya da gerileyen değişmelerin sayısız etki ve tepkileri sürekli olarak dikkate alınmakla başarılabilir. Ve yeni Alman felsefesi, işte bu ruhla çalışmaktadır. Kant, Newton'un o eşsiz ilk itişin bir defa verilmesinden sonraki kalımlı güneş sistemini ve onun sonsuz süredurumunu, tarihsel bir sürecin, güneşin ve bütün gezegenlerin kendi ekseninde dönen bulutsu bir kütleden oluşmasının sonucu olarak açıklamakla kariyerine başladı. Ve güneş sisteminin belirli bir başlangıcı olmasından, aynı zamanda, onu gelecekte zorunlu olarak ölümün izleyeceği sonucunu çıkardı. Laplace, yarım yüzyıl sonra, Kant'ın teorisinin doğru olduğunu matematikle sınamış, ve bundan yarım yüzyıl sonra da, spektreskop, uzayda, böyle pek çeşitli yoğunlaşma aşamalarında ve akkor halinde gaz kütleleri bulunduğunu saptamıştır.

Bu yeni Alman felsefesi, Hegel sisteminde doruğuna vardı. Bu sistemde –onun en büyük başarısı hurdadır– doğal, tarihsel, zihinsel bütün alem, ilk defa bir süreç olarak, yani sürekli hareket, değişim, dönüşüm ve gelişim içinde betimlendi; ve bu hareketin ve gelişimin tümünü bir bütün yapan iç bağlantı izlenmeye çalışıldı. Bu görüş açısından insanlık tarihi, artık, olgunlaşmış felsefi sağduyu mahkemesince hepsi de eşit olarak mahkûm edilebilen ve olabildiği kadar çabuk unutulup giden anlamsız şiddet eylemlerinin yabanıl [sayfa 74] bir burgacı gibi değil de, insanoğlunun kendisinin evrim süreci olarak görünüyordu. Artık, bu sürecin aşamalı ilerlemesini bütün çapraşık yolları boyunca izlemek ve onun dışardan raslantı gibi görünen bütün görüngülerinin iç düzenini ortaya çıkarmak, zihnin ödeviydi.

HEGEL'İN İDEALİST YANILGISI

Hegel sisteminin, ortaya koyduğu sorunu çözmemiş olması, burada, önemsizdir. Onun çığır açan başarısı, problemi ortaya koymasıydı. Bu, hiç kimsenin tek başına çözemeyeceği problemlerden biridir. Hegel, –Saint-Simon ile birlikte – çağının en bilgili ve güçlü kafasıydı, yine de, önce kendi bilgisinin o zorunlu sınırlılığı ile ve, sonra da, çağındaki bilginin ve kavramların sınırlı genişliği ve derinliği ile kuşatılmıştı. Bu sınırlara bir üçüncü eklenmelidir. Hegel bir idealistti. Ona göre, beynindeki düşünceler, gerçek şeylerin ve süreçlerin azçok soyut resimleri değildi, tam tersine, şeyler ve onların evrimi, yalnız, alem varolmadan, öncesizlikten beri ve herhangi bir yerde varolan "Fikir"in (*İdea*) gerçekleşmiş resimleriydi. Bu düşünme yolu her şeyi başaşağı ediyor ve alemdeki şeylerin gerçek bağlantısını tümüyle tersine çeviriyordu. Hegel, tek olgu gruplarının birçoğunu doğru olarak ve ustalıkla kavramaktadır, yine de hemen yukarda anılan gerekçelerden ötürü, kötü yamanmış, yapmacık, emek verilmiş, sözün kısası ayrıntı bakımından yanlış yanları çoktur. Hegel sistemi, aslında, pek büyük bir başarısızlıktı – ama kendi türünün de sonuncusuydu. Gerçekte, bir iç ve onmaz çelişkiye yakalanmıştı. Bir yandan, bu sistemin başlıca önerisi, insan tarihinin bir evrim süreci olduğuydu, ve bunun gereği olarak, insan tarihi, salt gerçek denen herhangi bir şeyin bulunmasıyla zihinsel olarak kesin sonuna erişemez. Ama, öte yandan, bu sistem, bu salt gerçeğin kesin özü olma isteğini ileri sürüyordu. Her şeyi kapsayan ve her zaman için kesin (son) olarak bir doğal ve tarihsel bilgi sistemi, diyalektik düşünmenin temel yasasına aykırılıktır. Bu yasa, gerçekten, dış evren konusundaki sistemli bilginin çağdan çağa dev adımlarla ilerleyebileceği düşüncesini asla [sayfa 75] dışarmaz, tam tersine, içerir.

DOĞA ANLAYIŞINDA MATERYALİZME DÖNÜŞ

Alman idealizmindeki köklü çelişkinin algılanması, zorunlu olarak, materyalizme –ama *nota bene*[49*], 18. yüzyılın düpedüz metafizik, özellikle mekanik materyalizmine değil– dönülmesine yolaçtı. Eski materyalizm, bütün eski tarihi usa-aykırılığın ve zorbalığın kaba bir yığını olarak gördü; modern materyalizm, onda, insanlığın evrim sürecini görür, ve amacı bunun yasalarını bulmaktır. 18. yüzyıl Fransızlarında, ve Hegel'de bile, edinilmiş doğa anlayışı, onun, Newton'un düşündüğü gibi, ölümsüz gök cisimleri ve, Linnaeus'un düşündüğü gibi, değişmez organik türleriyle birlikte, dar çemberlerde hareket eden, her zaman değişmeden kalan bir bütün olduğudur. Modern materyalizm, doğa biliminin en yeni buluşlarını benimser; bunlara göre, doğanın da zaman içinde bir tarihi vardır; gök cisimleri de, elverişli koşullarda kendilerini yurtlanan organik türler gibi doğmakta ve ortadan kalkmaktadır. Ve doğanın, genel olarak, yeniden dolaşılan çemberlerde hareket ettiği hâlâ söylenmek gerekse bile, bu dolaşmalar çok daha sonsuz büyüklükte boyutlar alır. Her iki durumda da modern materyalizm, temelinden diyalektiktir ve artık, bilimlerin düzensiz duran kalabalığına bir kraliçe gibi düzen vermek iddiasında olan felsefe çeşitinin yardımcılığına gereksinmesi yoktur. Her özel bilim, şeylerin ve şeyler üzerine olan bilgimizin büyük bütünü içindeki konumunu aydınlatmak zorunda kalır kalmaz, bu bütünle uğraşan özel bir bilim fazla ve gereksizdir. Bütün eski felsefeden hâlâ sağ kalan, düşünce bilimi ve onun yasalarıdır – biçimsel (formel) mantık ve diyalektiktir. Başka ne varsa, hepsi, olumlu *(positive)* doğa ve tarih biliminin kapsamında kalmıştır.

TARİH ANLAYIŞINA MATERYALİZMİN GİRİŞİ

Bununla birlikte, doğa anlayışındaki devrim, ancak, [sayfa 76] araştırmayla sağlanan, uygun olumlu malzemeyle orantılı olarak yapılabilirken, tarih anlayışında kesin bir değişikliğe yolaçan tarihsel

olgular, çok daha önce ortaya çıkmıştı. 1831'de, Lyon'da, işçi sınıfının ilk büyük ayaklanması oldu; 1838 ile 1842 arasında, İngiliz çartistlerinin ilk ulusal işçi sınıfı hareketi doruğuna ulaştı. Proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf savaşımı, Avrupa'daki en ilerlemiş ülkelerin tarihinde, bir yandan modern sanayinin, öte yandan da burjuvazinin yeni ele geçirdiği politik üstünlüğünün gelişmesiyle orantılı olarak, ön plana geçti. Sermaye ve emek çıkarlarının özdeşliği gibi, başıboş rekabetin sonucu olan evrensel uyum ve evrensel refah gibi burjuva ekonomi öğretilerini, olgular, giderek daha kesin bir biçimde yalanlıyordu. Bütün bu şeyler, artık çok eksik olmakla birlikte, onların teorik dışavurumu olan Fransız ve İngiliz sosyalizmlerinden daha çok bilmezlikten gelinemiyordu. Ama henüz yerinden atılmamış olan idealist tarih anlayışı, ekonomik çıkarlara dayanan sınıf savaşımları ve ekonomik çıkarlar üzerine hiçbir şey bilmiyordu; üretim ve ekonomik ilişkilerin hepsi "uygarlık tarihi"nin ancak rasgele, ikincil öğeleri olarak görünüyordu.

Yeni olgular, bütün geçmiş tarihin yeniden incelenmesini zorunlu kıldı. O zaman görüldü ki, *bütün* geçmiş tarih, ilkel aşaması ayrı tutulursa, sınıf savaşımları tarihidir; toplumun birbirleriyle çatışan sınıfları, her zaman, üretim ve değişim tarzlarının, kısaca, kendi çağlarının *ekonomik* koşullarının ürünleridir; toplumun ekonomik yapısı, her zaman, belirli bir tarihsel dönemin hukuki ve politik kurumlarının olduğu kadar, dinsel, felsefi ve öteki idealarının bütün üstyapısının asal bir açıklamasını ancak kendisinden başlayarak yapabileceğimiz gerçek temeli sağlamaktadır. Hegel, tarihi, metafizikten kurtarmış, diyalektikleştirmişti; ama onun tarih anlayışı, aslında, idealistti. Ama artık, idealizm son sığınağı olan tarih felsefesinden de kovulmuş; materyalist bir tarih görüşü ortaya konmuş, ve bundan önceki o insanın "varlığını" insanın "bilinci" ile açıklama yöntemi yerine, insanın "bilincini" "varlığı" ile açıklamanın bir yöntemi bulunmuştu. [sayfa 77]

MARX'IN İKİ ANA BULUŞU

O zamandan beri, sosyalizm artık şu ya da bu usta beynin rasgele bir buluşu olmaktan çıktı, tarihsel olarak gelişmiş iki sınıf –proletarya ile burjuvazi– arasındaki savaşımın zorunlu sonucu oldu. Sosyalizmin ödevi, artık, olabildiği kadar yetkin bir toplum sistemi uydurmak değildir; ama bu sınıfların ve onların uzlaşmaz karşıtlığının zorunlu olarak doğduğu tarihsel-ekonomik olayların ardışmasını incelemek, ve böylelikle yaratılmış olan ekonomik koşullarda, çekişmeye son vermenin çaresini bulmaktır. Ama yakın zamanların sosyalizmi, bu materyalist anlayışa, Fransız materyalistlerinin doğa anlayışlarının, diyalektiğe ve modern doğa bilimine karşıt olduğu kadar, karşıttı. Yakın zamanların sosyalizmi, varolan kapitalist üretim tarzını ve onun sonuçlarını elbette eleştiriyordu. Ama onları açıklayamıyordu ve, bu yüzden, onların hakkından gelemiyordu. Ve onları, ancak, kötü oldukları gerekçesiyle düpedüz reddediyordu. Bu sosyalizm, işçi sınıfının kapitalizm koşullarında kaçınılmaz olan sömürülmesini ne kadar kuvvetle haykırdıysa, bu sömürülmenin nerede olduğunu ve nasıl belirdiğini açıkça göstermeye o kadar az güç yetirdi. Ama bunu yapabilmek için, (1) kapitalist üretim yöntemini, tarihsel bağlantısı ve belirli bir tarihsel dönemdeki kaçınılmazlığı içinde, ve bundan ötürü, kaçınılmaz çöküşüyle birlikte göstermek; ve (2) onun hâlâ bir sır olan temel karakterini ortaya çıkarmak gerekliydi. Bu, *artı-değer*'in bulunmasıyla yapıldı. Ödenmemiş emeğe elkomanın, kapitalist üretim tarzının ve bu üretim tarzında ortaya çıkan işçi sömürüsünün temeli olduğu; ve kapitalistin, emekçinin emek-gücünü pazardaki bir meta gibi tam değerini ödeyerek satın alsa bile, ondan, ona ödediğinden daha çok değer çıkardığı (sağladığı); ve son çözümlemede, bu artı-değerin, varlıklı sınıfların ellerinde sürekli olarak artan sermaye birikimlerinin çıktığı değerler tutarını oluşturduğu gösterildi. Kapitalist üretimin ve sermaye üretiminin doğumu, ikisi de, açıklandı.

Bu iki büyük buluşu, materyalist tarih anlayışını, ve artı-değer yoluyla kapitalist üretimin sırrının çözümünü, [sayfa 78] Marx'a borçluyuz. Sosyalizm, bu buluşlarla bir bilim oldu. Bundan sonra iş, onun bütün ayrıntılarını ve ilişkilerini işlemekti. [sayfa 79]

BİLİMSEL SOSYALİZM

MATERYALİST tarih anlayışı, insanın yaşamını sürdürmeye yarayan araçların üretiminin ve, üretimin yaraşıra, üretilen şeylerin değişiminin bütün toplumsal yapının temeli olduğu; tarihte ortaya çıkmış her toplumda, zenginliğin dağıtıldığı ve toplumun sınıflara ya da takımlara bölündüğü tarzın, ne üretildiğine, nasıl üretildiğine ve ürünlerin nasıl değişildiğine bağımlı olduğu önermesinden hareket eder. Bu görüş açısından, bütün toplumsal değişmelerin ve politik devrimlerin ereksel nedenleri, insanların kafalarında, insanların sonrasız gerçeği ve adaleti daha iyi kavramalarında değil, ama üretim ve değişim tarzlarındaki değişmelerde aranmalıdır. Bunlar *felsefede* değil, her sözkonusu çağm *ekonomisinde* aranmalıdır. Varolan toplumsal kurumların [sayfa 80] usa-aykırı ve adaletsiz olduğunun, sağduyunun saçmalaştığının, doğrunun yanlış hale geldiğinin[55] giderek kavranması, yalnızca, üretim ve değişim tarzlarında sessizce değişmeler olduğunun ve eski ekonomik koşullara uyarlanmış toplumsal düzenin artık onlara uymaz hale geldiğinin kanıtıdır. Bundan şu da anlaşılır: günışığına çıkarılan aykırılıklardan kurtulmanın araçları da, değişmiş üretim tarzlarının kendilerinde, epeyce gelişmiş halde bulunmak gerekir. Bu araçlar, tümdengelim yoluyla temel ilkelerden çıkarılmamalı, ama yürürlükteki üretim sisteminin çetin olgularında aranıp bulunmalıdır.

Öyleyse, modern sosyalizmin bu bağlantıdaki konumu nedir?

ÜRETKEN GÜÇLERİN EVRİMİ

Toplumun şimdiki yapısı –bu, artık hemen hemen genellikle kabul edilmektedir– bugünkü egemen sınıfın, burjuvazinin yaratışıdır.

Marx'tan beri, kapitalist üretim tarzı diye anılan burjuvaziye özgü üretim tarzı, feodal sistemde, onun bireylere bağışladığı ayrıcalıklarla, bütün toplumsal aşamalarla ve yöresel tüzel kişiliklerle ve onun toplumsal örgütünün çatısını belirleyen kalıtsal astlık bağlarıyla uyuşmuyordu. Burjuvazi, feodal sistemi yıktı ve onun yıkıntıları üzerine kapitalist toplum düzenini, bütün mal sahiplerinin artakalan bütün kapitalist nimetler için özgür rekabetinin, kişisel özgürlüğünün, yasa karşısında eşitliğinin egemenliğini kurdu. Kapitalist üretim tarzı, o zamandan beri, özgürlük içinde gelişebildi. Buhar, makineler ve makinelerin makinelerle yapımı, eski manüfaktürü modern sanayiye dönüştürdüğünden beri, burjuvazinin kılavuzluğunda serpilen üretken güçler, daha önce işitilmemiş bir hızla ve işitilmemiş bir ölçüde gelişti. Ama tıpkı kendi çağında eski manüfaktürün ve onun etkisinde daha da gelişen zanaatçılığın, loncaların, feodal kösteklerle çatışmaya düştüğü gibi, şimdi de modern sanayi, kapitalist üretim tarzının kendisini içine kapattığı sınırlarla çatışmaya düşüyor. Yeni üretken güçlerin kapitalist kullanım tarzı, o büyüyen güçlere şimdiden dar geliyor. [sayfa 81]

Ve üretken güçlerle üretim tarzları arasındaki bu çatışma, ilk günah ile tanrısal adalet arasındaki çatışma gibi, insanoğlunun kafasından çıkmıyor. Bu çatışma, gerçekte, nesnel olarak, bizim dışımızda ve kendisini yaratan insanların bile istenç, ve davranışlarından bağımsız olarak vardır. Modern sosyalizm, gerçekte, bu çatışmanın, düşünce halinde yansımasından; bu çatışmanın, önce ondan en çok zarar gören sınıftan, işçi sınıfından olanların zihinlerindeki düşüncel (ideal) yansısından başka bir şey değildir.

TOPLUMSAL NİTELİK KAZANMIŞ "ÜRETKEN GÜÇLER" İLE BİREYSEL KALMIŞ "ÜRETİM BİÇİMLERİ" ARASINDAKİ ÇATIŞMA (ÜRETİM DÜZENİ İLE MÜLKİYET DÜZENİ ARASINDAKİ ÇATIŞMA)

Öyleyse, bu çatışma neden oluşmaktadır?

Kapitalist üretimden önce, yani ortaçağda, emekçilerin kendi üretim araçlarındaki özel mülkiyetine dayanan küçük üretim; kırda, özgür ya da serf olan küçük çiftçilerin tarımı: kentlerde, loncalarda örgütlenmiş elzanaatçılığı, genellikle yürürlükteydi. Emek aletleri – toprak, tarımsal aletler, işlik (atelye), avadanlık–, tek tek bireylerin, tek işçinin kullanmasına uyarlanmış emek aletleriydi ve, bu yüzden, zorunlu olarak, küçük, önemsiz ve sınırlı idi. Ama, işte bundan ötürü, genellikle, hepsi de üreticinin kendisinindi. Bu dağınık, sınırlı üretim araçlarını biraraya toplamak, genişletmek ve onları o günün güçlü üretim kaldıraçlarına dönüştürmek – bu, kesinlikle, kapitalist üretimin ve onu gerekli bulan burjuvazinin tarihsel rolüydü. Marx, *Kapital,* Dördüncü Kısımda, bunun 15. yüzyıldan bu yana, basit elbirliği, manüfaktür ve modern sanayi olmak üzere, üç evrede nasıl başarıldığının tarihini ayrıntılı olarak açıklamıştır. Ama burjuvazi, gene aynı bölümde gösterildiği gibi, bu cüce üretim araçlarını, onları aynı zamanda bireysel üretim araçları olmaktan çıkarıp insanların ancak ortaklaşa (elbirliğiyle) işletebileceği *toplumsal* üretim araçları haline getirmeden, büyük üretken güçlere dönüştüremezdi. Çıkrığın, eltezgahının, demirci çekicinin yerine iplik makinesi, mekanik tezgah, buharlı çekiç [sayfa 82] kondu; bireysel işliğin yerini yüzlerce, binlerce işçinin işbirliğini gerektiren fabrika aldı. Üretim araçları gibi, üretimin kendisi de, bir bireysel işlemler dizisinden bir toplumsal işlemler dizisine, ve ürünler, bireysel ürünlerden toplumsal ürünlere dönüştü. Artık fabrikalardan çıkan iplik, kumaş, madensel eşya, tamamlanmadan önce ardarda ellerinden geçtiği birçok işçinin ortak ürünüydü. Bu işçilerin hiçbiri, "şunu *ben* yaptım; bu *benim ürünümdür*", diyemiyordu.

Ama, belirli bir toplumda, kerte kerte ve önceden düşünülmüş bir plana dayanmadan emekleyen kendiliğinden işbölümü üretimin temel biçimi ise, orada ürünler, karşılıklı değişimi, alımı ve satımı, tek tek üreticilerin çeşitli gereksinmelerini giderebilecek hale getiren *metalar* biçimini alır. Ve ortaçağdaki hal buydu. Örneğin, köylü, tarımsal ürünleri zanaatçıya satıyor ve ondan el işi ürünler satın alıyordu. Bu bireysel üreticiler toplumuna, meta üreticileri toplumuna,

yeni bir üretim tarzı girdi. Toplumun bütününde başat olan, kendiliğinden ve *hiçbir belirli plana* dayanmadan gelişmiş eski işbölümünün ortasında, artık *belirli bir plana* dayanan, fabrika içinde örgütlenmiş, yeni işbölümü belirdi; *bireysel* üretimin yanıbaşında, *toplumsal* üretim ortaya çıktı. Her ikisinin de ürünleri aynı pazarda ve, bundan dolayı, hiç değilse yaklaşık olarak eşit fiyatlarla satıldı. Ama belirli bir plana dayanan örgüt, kendiliğinden oluşmuş işbölümünden daha güçlüydü. Bireylerin ortaklaşmasının toplumsal güçleriyle çalışan fabrikalar, mallarını, tek başlarına çalışan küçük üreticilerden çok daha ucuza üretiyordu. Bireysel üretim, bütün alanlarda, birbiri ardına yenildi. Toplumsallaştırılmış üretim, eski üretim yöntemlerinin hepsini baştan aşağı değiştirdi. Ama onun devrimci karakteri, aynı zamanda, öylesine az anlaşılıyordu ki, tersine, meta üretimini artırmanın ve geliştirmenin bir aracı olarak tanıtılıyordu. Toplumsal üretim ortaya çıktığı zaman, meta üretimi ve değişimi için belirli araçları, ticaret sermayesini, zanaatçılığı, ücretli emeği hazır buldu ve bol bol kullandı. Böylece, toplumsallaştırılmış üretim, kendisini yeni bir üretim biçimi olarak tanıtmakla birlikte, onun yarattığı koşullarda, eski mal edinme biçimlerinin tam geçerlikte kalması, ve onun ürünlerine de [sayfa 83] uygulanması, doğal bir şeydi.

Meta üretimi evriminin ortaçağ aşamasında, emek ürününün kimin olacağı sorunu ortaya çıkamazdı. Bir kural olarak, bireysel üretici, ürünü genellikle yine kendi el işi olan hammaddeden, kendi aletleriyle, kendisinin ya da ailesinin el emeğiyle üretiyordu. Yeni ürünü mal edinmesine hiç gerek yoktu. Ürün, doğal olarak, tümüyle onundu. Ürün üzerindeki mülkiyeti, bundan dolayı, *onun kendi emeğine dayanıyordu.* Başkasının yardımına başvurulan yerde bile, bu, genellikle az önemliydi, ve pek genel olarak, ücretten başka bir şeyle ödeniyordu. Lonca çırakları ve kalfalar, doyurulmak ve ücret almak için öğrenmekten çok, kendi başlarına usta olmaya çalışıyorlardı.

Bu sırada, üretim araçları ve üreticiler büyük işliklerde ve manüfaktürlerde toplanıyor, gerçekten toplumsallaştırılmış üretim araçlarına ve toplumsallaştırılmış üreticilere dönüşüyorlardı. Ama toplumsallaştırılmış üreticiler ile üretim araçları ve onların ürünleri, bu değişmeden sonra hâlâ önceki gibi, yani bireylerin üretim araçları ve

ürünleri gibi işlem görüyordu. O zamana kadar, emek aletlerinin sahibi, ürünü mal edinmişti, çünkü, ürün onun ürünüydü ve başkalarının yardımı istisna idi. Şimdi, emek aletlerinin sahibi, ürün artık *onun* ürünü olmayıp *başkalarının emeğinin* ürünü olmakla birlikte, ürünü kendisine mal edegelmekteydi. Böylelikle, artık toplumsal olarak üretilen ürünleri, üretim araçlarını gerçekten çalıştıranlar ve metaları gerçekten üretenler değil, ama *kapitalistler* mal ediniyordu. Üretim araçları ve ürünün kendisi aslında toplumsallaşmıştı; ama bireylerin özel üretimini ve, bundan dolayı, herkesin kendi öz ürününe sahip olmasını ve pazara götürmesini önkoşul sayan eski mal edinme biçimine bağımlı kılınıyordu. Üretim tarzı, ikincinin dayandığı koşulu ortadan kaldırmakla birlikte, mal edinmenin bu biçimine bağımlı kalıyordu.[50*] [sayfa 84]

Yeni üretim tarzına kapitalist niteliğini veren bu çelişki, *bugünkü toplumsal uzlaşmaz karşıtlıkların hepsinin çekirdeğini içermektedir.* Yeni üretim tarzının önemli bütün üretim alanlarındaki ve bütün imalatçı ülkelerdeki üstünlüğü arttığı oranda bireysel üretim önemsiz bir hale geldi, *toplumsallaştırılmış üretim ile kapitalist mal edinmenin bağdaşmazlığı, o oranda günışığına çıktı*.

ÜRETKEN GÜÇLER İLE KAPİTALİST MÜLKİYET ARASINDAKİ UZLAŞMAZ KARŞITLIK, SINIFLARIN UZLAŞMAZ KARŞITLIĞINDA AÇIĞA VURULUR

Daha önce söylediğimiz gibi, ilk kapitalistler, emeğin öbür biçimlerinin yanıbaşında, ücretli emeği de pazarda kendileri için hazır buldular. Ama bu, istisnai, tamamlayan, yardımcı, süreksiz bir ücretli emekti. Arada bir gündelikçi olarak çalışan tarım emekçisinin kendisini ancak zar-zor geçindiren üç-beş dönüm toprağı vardı. Loncalar öylesine örgütlenmişti ki, bugünün kalfası yarının ustası oluyordu. Ama üretim araçları toplumsallaştmış kapitalistlerin ellerinde toplanır toplanmaz, bunların hepsi değişti. Bireysel üreticinin ürünü gibi, üretim araçları da, gittikçe değersizleşti; ona, kapitalistin buyruğunda ücretli işçi olarak çalışmaktan başka hiçbir

şey kalmadı. Önceleri istisna ve yardımcı olan ücretli emek, artık bütün üretimin kuralı ve temeli oldu; önceleri tamamlayanken, artık işçinin geri kalan biricik görevi oldu. Bir süre için ücretli işçi olan, ömür boyu ücretli işçi oldu. Bu sürekli ücretli işçilerin sayısı ayrıca feodal düzenin aynı zamanda çökmesi, feodal beylerin maiyetindekilerin dağılması, köylülerin yerlerinden yurtlarından kovulması vb. ile görülmemiş ölçüde arttı. Bir yanda ellerinde üretim araçları toplanmış bulunan kapitalistler, ve öte yanda emek-gücünden başka hiçbir şeyi olmayan üreticiler olmak üzere, ayrılma tamamlandı. *Toplumsallaştırılmış üretim ile kapitalist mal edinme arasındaki çelişki, proletarya ile burjuvazi arasındaki uzlaşmaz karşıtlık olarak belirdi.* [sayfa 85]

DEĞİŞİMİN GENELLEŞMESİ,
TOPLUMSAL ÜRETİMDE ANARŞİ

Kapitalist üretim tarzının, toplumsal bağı ürünlerini değişmek olan meta üreticileri toplumuna, bireysel üreticiler toplumuna, sızdığını gördük. Ama meta üretimine dayanan toplumun şu özelliği vardır: Üreticiler, kendi toplumsal karşılıklı ilişkileri üzerindeki denetimlerini yitirmişlerdir. Herkes, kendisi için, elindeki rasgele üretim araçlarıyla, bireysel gereksinmelerini değişimle sağlamak amacıyla üretir. Hiç kimse, özel malının ne kadarının pazara çıkacağını, ve bunun ne kadarının talep edileceğini bilmez. Hiç kimse, kendi bireysel ürününün gerçek bir taleple karşılaşıp karşılaşmayacağını, üretim giderlerini çıkarıp çıkarmayacağını ya da malını satıp satamayacağını bile, asla bilmez. Toplumsallaştırılmış üretimde anarşi egemendir.

Ama meta üretiminin de, üretimin bütün öbür biçimlerinin olduğu gibi, kendine özgü, kendi içinde taşıdığı, kendinden ayrılamayan yasaları vardır; ve bu yasalar, anarşiye karşın, anarşi içinde ve anarşiyle işler. Bu yasalar, toplumsal karşılıklı ilişkilerin biricik kalımlı biçiminde yani değişimde kendilerini açığa vurur, ve orada bireysel üreticileri zorunlu rekabet yasaları olarak etkiler. Üreticiler,

başlangıçta, bu yasaları bilmezler; onları kerte kerte ve yaşantı sonucu olarak bulmaları gerekir. Onun için, bu yasalar, üreticilerden bağımsız olarak, ve onlarla uzlaşmaz karşıtlık içinde, onların özel üretim biçiminin amansız doğal yasaları olarak işler. Ürün, üreticileri yönetir.

Ortaçağ toplumunda, özellikle ilk yüzyıllarda, üretim, aslında bireyin gereksinmelerini karşılamaya yönelmişti. Çoğunlukla, yalnız üreticinin ve ailesinin gereksinmelerini karşılıyordu. Kırdaki gibi, kişisel bağımlılık ilişkilerinin bulunduğu yerlerde, feodal beyin gereksinmelerinin doyurulmasına da yardım ediliyordu. Onun için bütün bu durumlarda, değişim yoktu; ve bundan dolayı, ürünler, meta niteliğini almıyordu. Köylü ailesi, yiyeceğini olduğu gibi, giyeceğini ve kullanacağını, gereksindiği şeylerin aşağıyukarı hepsini, üretiyordu. Ancak kendi öz gereksinmesini ve feodal beyinin [sayfa 86] ayni vergilerini karşılamaya yetenden fazlasını ürettiğinde, ancak o zaman, meta da üretmiş oluyordu. Toplumsallaştırılmış değişime katılan ve satışa sunulan bu fazlalık, meta oluyordu.

Kentlerdeki zanaatçıların daha başlangıçta, değişim için üretmek zorunda kaldıkları doğrudur. Ama onlar da, bireysel gereksinmelerinin en büyük kesimini kendileri sağlıyordu. Bu zanaatçıların bahçeleri, küçük tarlaları vardı. Davarlarını, aynı zamanda kereste ve odun sağladıkları kamu ormanına gönderiyorlardı. Kadınlar keten, yün eğiliyordu vb.. Değişim amacıyla üretim, meta üretimi, ancak başlangıcındaydı. Bundan dolayı, değişim sınırlı, pazar dar, üretim yöntemi dengeli idi; dışarda kapalı yerellik, içerde yerel birlik; kırda mark, kentte lonca vardı.

Ama meta üretiminin yaygınlaşmasıyla, ve özellikle kapitalist üretim tarzının başlamasıyla, o güne kadar uyuklayan meta üretimi yasaları, daha açıkça ve daha büyük güçle yürürlüğe girdi. Eski bağlar gevşedi, eski kapalılığın sınırları parçalandı, üreticiler gittikçe bağımsız, ayrıklanmış meta üreticileri oldular. Toplumsal üretimi, genel olarak plansızlığın, raslantının, anarşinin yönettiği belli oldu; ve bu anarşi arttıkça arttı.

ÖBÜR UZLAŞMAZ KARŞITLIK:
ÜRETİMİN FABRİKADA ÖRGÜTLENDİRİLMESİ,
BÜTÜN TOPLUMDA ÜRETİM ANARŞİSİ

Ama kapitalist üretim tarzının bu toplumsallaştırılmış üretim anarşisini yeğinleştirmek için yararlandığı başlıca araç, anarşinin tam karşıtıydı. Bu, her bağımsız üretim kurumunda, toplumsal bir tabana oturan üretimin gelişen örgütlenmesiydi. Bununla o eski, sessiz, kararlı koşullara son verildi. Üretimdeki bu örgütlenme, bir sanayi dalına sokulduğu her yerde, yanında eski yöntemlerin hiçbirinin kullanılmasına artık izin vermedi. İş alanı, bir savaş alanı oldu. Büyük coğrafi keşifler,[56] ve onları izleyen sömürgeleştirmeler, pazarları çoğalttı ve zanaatçılığın manüfaktüre dönüşmesini çabuklaştırdı. Savaşım yalnız belirli yerlerin bireysel [sayfa 87] üreticileri arasında patlamakla kalmadı. Yerel savaşımlar, büyüyerek, ulusal savaşımların sınırına, 17. ve 18. yüzyılın ticaret savaşlarına kadar genişledi.[57]

Ensonu, modern sanayi ve dünya pazarının açılması, savaşımı evrenselleştirdi, ve aynı zamanda, işitilmedik ölçüde azgınlaştırdı. Az ya da çok üstün olmalarına göre, üretimin doğal ya da yapay koşulları, bireysel kapitalistler arasında, bütün sanayiler ve bütün ülkeler arasında olduğu gibi, varolmanın ya da olmamanın yazgısını belirledi. Düşen, hiç acımasız, bir yana atıldı. Bu, Darwin'in bireylerin yaşama savaşının yeğinleştirilmiş bir azgınlıkla doğadan topluma aktarılmışıydı. Hayvan için doğal olan varolma koşulları, insan gelişiminin son kertesi olarak belirir. Toplumsallaştırılmış üretim ile kapitalist mal edinme arasındaki çelişki, artık *bireysel işliklerdeki üretimin örgütlenmişliği ile toplumdaki genel üretim anarşisi arasında bir uzlaşmaz karşıtlık olarak kendisini gösterir*.

SONUÇLAR:

1. YIĞINLARIN PROLETERLEŞMESİ, ISSIZLIK (YEDEK SANAYİ ORDUSU), YOKSULLUK

Kapitalist üretim tarzı, daha kökeninde, kendiliğinden varolan uzlaşmaz, karşıtlığın bu iki biçiminde kendisini gösterir. Önce Fourier'nin bulduğu bu "kısır döngü"den asla kurtulamaz. Fourier'nin kendi çağında göremediği şey, bu döngünün yavaş yavaş daraldığı; hareketin daha çok bir sarmal çizdiği ve, gezegenlerin hareketinin dönülen merkezle çarpışarak sona ermesi gibi, bir sona varmak gerektiğiydi, insanların büyük çoğunluğunu gitgide proleterler durumuna dönüştüren şey, üretimdeki toplumsal anarşinin itici gücü, ve sonunda üretimdeki anarşiye bir son verecek olanlar da, proleter yığınlardır. Büyük sanayideki makinelerin sonsuz yetkinleşme anıklığını, tekbaşına alınmış her sanayici kapitalist için, onu yıkım tehdidi altında kendi maşinizmini gitgide daha da yetkinleştirmeye zorlayarak, buyurucu bir yasa durumuna dönüştüren şey, üretimdeki toplumsal anarşinin itici gücüdür. [sayfa 88]

Ama makinelerin yetkinleşmesi, insan emeğini gereksiz kılıyor. Makinelerin kullanılması ve çoğalması, birkaç maki; ne işçisinin milyonlarca el işçisini yerlerinden etmesi demekse; makinelerin geliştirilmesi, gittikçe artan sayıda makine işçisinin kendi kendilerini yerlerinden etmesi demektir. Bu, sonunda, kullanılmaya hazır ücretli işçilerin, sermayenin ortalama gereksinmesini aşan sayıda ortaya çıkması; 1845'te dediğim gibi,[51*] sanayinin son hızla çalıştığı zamanlarda kullanılmaya hazır tam bir yedek sanayi ordusunun oluşması; ve o kaçınılamayan çatırtı kopunca bunların sokağa atılması; sermayeye karşı vermekte olduğu varolma savaşımında işçi sınıfının sırtına ezici bir yük vurulması; ücretleri sermayenin çıkarlarına uygun bir düşük düzeyde tutmak için bir düzenleyici demektir. Marx'ın deyişiyle, makinelerin, sermayenin işçi sınıfına karşı savaşımında en zorlu silah haline gelmesi; emek aletlerinin, emekçinin elindeki geçim araçlarını sürekli olarak zorla çekip alması; işçinin öz ürününün, işçiye boyun eğdiren bir araca dönüşmesi, işte böyle olmaktadır.[52*] Emek aletlerinin tutumlu kullanımının, aynı zamanda, başlangıçtan beri, emek-gücünün hiç umursanmadan boşuna harcanması; ve emeğin görevini yaptığı normal koşullara dayanan soygunculuk halini alması; emek-zamanını kısaltmak için en güçlü araç olan makinelerin, emekçinin ve ailesinin zamanının her

anını, sermayenin değerini artırması için kapitalistin buyruğuna sokan en şaşmaz araçlar olması, işte böyle gerçekleşmektedir.[53*] Bazılarının aşırı çalışmasının, başkalarının boş gezmesinin önkoşulu halini alması, ve bütün dünyada yeni tüketiciler arayan modern sanayinin, kendi ülkesindeki yığınların tüketimini açlıktan ölmeyecek en düşük düzeyde kalmaya zorlaması, ve bu yüzden kendi öz yurdundaki pazarı yıkması, işte böyle olmaktadır. "Nispi artı-nüfusu ya da yedek sanayi ordusunu, birikimin büyüklüğü ve hızı ile her zaman dengeli durumda tutan yasa, emekçiyi, sermayeye, Vulcan'ın Prometheus'u [sayfa 89] kayalara mıhlamasından daha sağlam olarak perçinler. Sermaye birikimine tekabül eden bir sefalet birikimi yaratır. Bu yüzden, bir kutupta servet birikimi, öbür kutupta, yani *kendi emeğinin ürününü sermaye şeklinde üreten* sınıfın tarafında, sefaletin, yorgunluk ve bezginliğin, köleliğin, bilisizliğin, zalimliğin, akli yozlaşmanın birikimi ile aynı anda olur." (Marx'ın *Capital*'i [Sonnenschein & Co.], s. 671.[54*]) Ve kapitalist üretim tarzından, ürünlerin bir başka türlü bölüştürülmesini beklemek, bir bataryanın elektrotlarının bataryaya bağlı oldukları sürece, asitli suyu ayrıştırmamasını, oksijeni artı, hidrojeni eksi kutupta açığa çıkarmamasını beklemekle birdir.

SONUÇLAR:

2. AŞIRI-ÜRETİM, BUNALIMLAR, SERMAYENİN YOĞUNLAŞMASI

Modern makinelerin durmadan artan yetkinleşebilirliğinin, toplumsal üretimdeki anarşi ile, her sanayici kapitalisti, kendi makinelerini durmadan iyileştirmekle, onların üretken gücünü durmadan artırmakla yükümlü tutan zorun, bir yasa haline geldiğini görmüştük. Üretim alanını genişletmenin kıt olanağı, kapitalist için buna benzer zorunlu bir yasaya dönüşür. Modern sanayinin pek büyük genişleme gücü, –ki bunun yanında gazların genişlemesi gerçekten çocuk oyuncağı kalır–, tüm direnmeyle alay eden bir nitel

ve nicel genişleme *zorunluğu* olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu direnme tüketimden, sürümden, modern sanayi ürünlerinin pazarlarından gelir. Ama pazarların yaygın ve yoğun genişleme yeteneğini yöneten yasalar tümüyle farklıdır ve daha düşük güçlü işlemektedir. Pazarların genişlemesi, üretimin genişlemesine ayak uyduramaz. Çatışma kaçınılmaz olur ve kapitalist üretim tarzı ortadan kaldırılmadığı sürece, herhangi bir gerçek çözümle sonuçlanamayacağı için, çatışmalar dönemli olur. Kapitalist üretim, başka bir "kısır döngü" doğurur.

Gerçekten, ilk bunalımın çıktığı 1825'ten beri, bütün [sayfa 90] sınai ve ticari alem, bütün uygar ulusların ve onların azçok barbar çanak yalayıcılarının ülkelerindeki üretim ve değişim, aşağıyukarı her on yılda bir, çığrından çıkmaktadır. Alışveriş durmakta; pazarlar malla dolup taşmakta; satılamayacak kadar çok olan ürünler birikmekte; kredi kesilmekte; fabrikalar kapanmakta; işçi yığınları, gereğinden çok geçim aracı ürettikleri için, geçim araçlarından yoksun olmaktadır; iflaslar iflasları, hacizler hacizleri kovalamaktadır. Durgunluk yıllarca sürmekte; üretken güçler ve ürünler, birikmiş meta yığını epeyce değerden düşerek sonunda elden çıkarılıncaya, üretim ve değişim giderek yeniden canlanmaya başlayıncaya kadar, büyük ölçüde boşa harcanmakta ve ortadan kaldırılmaktadır. Gidiş, yavaş yavaş hızlanmakta, tırısa dönüşmektedir. Tırıstaki sanayi, eşkin gitmeye başlamakta, eşkin gidiş, tam bir sınai ve ticari kredi ve spekülasyon engelli yansının dolu dizgin dörtnalına gelişmekte, ve bu da, sonunda, boyun kıran atlayışların ardından, başladığı yerde –bir bunalım çukurunda– bitmektedir. Ve bu, durmadan yinelenmektedir. 1825'ten beri beş kez başımızdan geçen bu hal, şimdi (1877) altıncı kez başımıza geliyor. Ve bu bunalımların karakteri öylesine açıkça belirmektedir ki, Fourier, onların ilkine "*crise pléthorique*", bolluktan doğan bunalım, dediği zaman, hepsine uygun düşen tanımı yapmıştır.

Bu bunalımlarda, toplumsallaştırılmış üretim ile kapitalist mal edinme arasındaki çelişki, korkunç bir patlamaya varır. Meta dolaşımı, o an için, durmuştur. Dolaşım aracı olan para, dolaşım için bir engel olur. Bütün meta üretim ve dolaşım yasaları altüst olmuştur, çatışma doruğuna ulaşmıştır. *Üretim tarzı, değişim tarzına karşı*

ayaklanmış durumdadır.

Fabrika içindeki toplumsallaştırılmış üretim örgütünün kendisiyle yanyana bulunan ve kendisine egemen olan o toplumdaki üretim anarşisi ile bağdaşmaz hale geldiği noktaya kadar gelişmesi olgusu, bunalımlar sırasında, büyük birçok kapitalistin ve daha da çok sayıda küçük kapitalistin yıkıma uğraması ile ortaya çıkan zorlu sermaye yoğunlaşması gerçeğini, kapitalistlerin kendilerine de kabul ettirmiştir. [sayfa 91] Kapitalist üretim tarzının bütün mekanizması, kendi öz yaratıları olan üretken güçlerin baskısı altında işlemez olur. Bütün bu üretim araçları kitlesini sermayeye dönüştürmeye artık güç yetiremez. Üretken güçler boş durur, ve aynı nedenle, yedek sanayi ordusu da boş durmak zorundadır. Üretim araçları, geçim araçları, çalıştırılmaya hazır emekçiler, üretimin ve genel servetin bütün bu öğeleri, bol bol vardır. Ama "bolluk, sıkıntının ve yoksunluğun kaynağı olur" (Fourier), çünkü üretim ve geçim araçlarının sermayeye dönüşmesine asıl engel olan şey odur. Çünkü kapitalist toplumda, üretim araçları, ancak önce sermayeye, insan emek-gücünü sömürme araçlarına dönüştükleri zaman işleyebilirler. Üretim ve geçim araçlarının bu sermayeye dönüşme zorunluluğu, onlarla işçiler arasında bir hayalet gibi durur. Üretimin maddesel ve kişisel kaldıraçlarının biraraya gelmesini önleyen yalnız odur; üretim araçlarının işlemesini, işçilerin çalışmasını ve yaşamasını yasaklayan yalnız odur.

BİREYSEL KAPİTALİZMİN ORTADAN KALKMASINA DOĞRU

Bundan dolayı, bir yandan, kapitalist üretim tarzı kendisinin bu üretken güçleri yönetegitmeye yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, bu üretken güçlerin kendileri, varolan çelişkinin giderilmesine, sermaye olma niteliklerinin ortadan kaldırılıp *toplumsal üretken güçler olma karakterlerinin eylemle* (*fiilen*) *tanınmasına doğru gittikçe artan bir enerjiyle ilerlemektedirler.*

Etkileri gittikçe artan üretken güçlerin sermaye olma niteliklerine

karşı bu ayaklanması, kendilerindeki toplumsal karakterin tanınması için gittikçe sertleşen bu zorunluk, kapitalist sınıfın kendisini, kapitalist koşullarda olabildiği ölçüde, gitgide toplumsal üretken güçler olarak görmeye zorlamaktadır. Sanayinin son hızla çalıştığı dönem, kredinin sınırsız şişkinliği (enflasyonu) ile birlikte, en az, büyük kapitalist kurumların çökmesiyle kopan çatırtının kendisi kadar, üretim araçlarının o farklı çeşitlerde karşımıza çıkan anonim ortaklıklar biçiminde büyük çapta toplumsallaştırılmasına [sayfa 92] yolaçar. Bu üretim ve dağıtım araçlarının birçoğu, başlangıçtan beri, öylesine büyüktür ki, bunlar, demiryolları gibi, bütün öbür kapitalist işletme biçimlerini dışarırlar. Evrimin daha ileri bir aşamasında, bu biçim de elvermez olur. Belirli bir ülkedeki sanayinin belirli bir dalındaki büyük üreticiler, bir "tröst"te, üretimi düzenlemeyi amaç edinen bir birlikte birleşir. Bunlar, toplam üretim tutarını belirler, onu aralarında bölüşür ve böylelikle önceden saptanmış satış fiyatını zorla kabul ettirirler. Ama bu tür tröstler, işler kötüleşir kötüleşmez, genellikle dağılmaya eğilimlidir, ve işte bundan ötürü, birliğin daha çok yoğunlaşmasını zorunlu kılmaktadır. Sözkonusu sanayinin tümü, tek bir dev anonim ortaklığa dönüşür; iç rekabet, yerini bu tek ortaklığın iç tekeline bırakır. Bu, 1890'da, İngiliz *alkali* üretiminde böyle olmuştur. Sözkonusu üretim, şimdi, 48 büyük fabrikanın bir ortaklıkta birleşmesinden sonra, 6.000.000 İngiliz liralık bir sermaye ile ve bir tek plana göre yönetilmektedir.

Tröstlerde, rekabet özgürlüğü, tam kendi karşıtına, tekele değişir; ve kapitalist toplumun belirli hiçbir plana dayanmayan üretimi, kapıyı çalan sosyalist toplumun belirli bir plana dayanan üretimine teslim olur. Bu, elbette, yine kapitalistlerin yararına ve çıkarına olduğu ölçüde gerçekleşir. Ama bu durumda, sömürü öylesine apaçıktır ki, yıkılması gerekir. Hiçbir ulus, tröstlerin yönettiği üretime, kâr payı satıcılarından küçük bir takımın toplumu yüzsüzce sömürmesine katlanamaz.

Her halde, tröstlerle birlikte ya da tröstler olmadan, kapitalist toplumun resmî temsilcisi –devlet–, üretimin yönetimini eninde sonunda üzerine almalıdır.[55*] Bu devlet [sayfa 93] mülkiyetine dönme zorunluluğu, önce büyük haberleşme ve ulaştırma kurumlarında –posta, telgraf ve demiryolları– duyulmuştur.

Bunalımlar, burjuvazinin modern üretken güçleri yönetmeye artık yetersiz olduğunu gösteriyorsa, büyük üretim ve dağıtım kurumlarının anonim ortaklıklara dönüşmesi, tröstler ve devlet mülkiyeti, burjuvazinin bu amaç için ne kadar gereksiz olduğunu gösterir. Artık kapitalistin bütün toplumsal görevlerini aylıklı memurlar yapmaktadır. Kapitalistin, artık, kâr paylarını cebe atmaktan, faiz kuponu kesmekten ve farklı kapitalistlerin birbirlerinin sermayelerini yağma ettikleri borsada kumar oynamaktan başka toplumsal bir görevi yoktur. Kapitalist üretim tarzı, önce işçileri yerlerinden eder. Şimdi ise kapitalistleri yerlerinden ediyor ve onları, tıpkı işçiler gibi, doğrudan doğruya yedek sanayi ordusu saflarına değilse de, fazla-nüfus saflarına sokuyor.

Ama gerek anonim ortaklıklara, gerek devlet mülkiyetine dönüşme, üretken güçlerin kapitalist niteliğini ortadan kaldırmaz. Bu, anonim ortaklıklarda ve tröstlerde besbellidir. Ve modern devlet, gene ancak burjuva toplumun, kapitalist üretim tarzının, işçilerin olduğu kadar bireysel kapitalistlerin de saldırılarına karşı maddesel koşullarını sürdürme görevini verdiği örgüttür. Modern devlet, biçimi ne olursa olsun, aslında, kapitalist bir makinedir, kapitalistlerin devletidir, toplam ulusal sermayenin ideal kişileştirilmesidir. Üretken güçlerin yönetimini ele almada ne kadar ileri giderse, gerçekte o kadar çok ulusal kapitalist olur, o kadar çok yurttaşı sömürür. İşçileri, ücretli işçiler –proleterler– [sayfa 94] olarak kalırlar. Kapitalist ilişki ortadan kaldırılmaz, daha da olgunlaştırılır. Ama olgunlaşınca, artık kopup düşer. Üretken güçler üzerinde devlet mülkiyeti, çatışmanın çözümü değildir, ama çözümünün öğelerini oluşturan teknik koşullar onun içinde gizlidir.

ÜRETİM ARAÇLARININ VE DEĞİŞİMİN TOPLUMSALLAŞTIRILMASI

Bu çözüm, ancak çağdaş üretken güçlerin toplumsal niteliğinin eylemle (fiilen) tanınmasında ve bundan ötürü, üretim, mal edinme ve değişim tarzları ile üretim araçlarının toplumsallaştırılmış

niteliğinin uyumlu hale getirilmesinde bulunabilir. Ve bu, bir bütün olarak toplumun denetimi ayrı tutulursa, her türlü denetimin dışına taşan üretken güçlerin mülkiyetini toplumun açıkça ve doğrudan doğruya ele almasıyla olabilir. Üretim araçlarının ve ürünlerin toplumsal karakteri, bugün üreticilere karşı bir durum almıştır; bütün üretimi ve değişimi dönemli olarak bozmaktadır; tıpkı zorla ve yıkıcılıkla çalışan kör bir doğa yasası gibi işlemektedir. Ama üretken güçlerin yönetimini toplumun ele almasıyla, üreticiler, üretim araçlarının ve ürünlerin toplumsal karakterinden, onun özünü tümüyle kavrayarak, yararlanacaklardır; ve onlar bir karışıklık ve periyodik çökme kaynağı olacak yerde, üretimin kendisi için en güçlü kaldıraç olacaktır.

Etkin toplumsal güçler, kendilerini bilmediğimiz ve hesaba katmadığımız sürece, tıpkı doğal güçler gibi, körü körüne, zorla, yıkıcılıkla işler. Ama onları bir kez anladığımız, işleyişlerini, yönlerini, etkilerini bir kez kavradığımız zaman, onları öz isteğimize gittikçe daha çok bağımlı kılmak ve onların aracılığıyla öz amaçlarımıza varmak, yalnız bizim kendimize bağlıdır. Ve bu, günümüzün büyük üretken güçleri için özellikle geçerlidir. Bu toplumsal eylem araçlarının özünü ve karakterini anlamaktan inatla kaçındığımız sürece – ve bu anlama işi, kapitalist üretim tarzının ve onun savunucularının hiç hoşuna gitmez– bu güçler bize karşın, bize karşıt bir durum alarak işler, yukarda ayrıntılarıyla [sayfa 95] gösterdiğimiz gibi, bize egemen olur.

Ama onların doğasını bir kez anlayınca, onlar, birlikte çalışan üreticilerin ellerinde egemen kötülük tanrıları olmaktan çıkıp gönüllü hizmetçilere dönüşebilirler. Fark, fırtınalı havadaki yıldırım elektriğinin yıkıcı gücü ile telgrafta ve elektrik arkında kumanda altına alınmış elektrik arasındaki fark gibidir; yangın ile insanın hizmetinde yanan ateş arasındaki fark gibidir. Bugünün üretken güçlerinin gerçek doğasının tanınmasıyla, sonunda, üretimdeki toplumsal anarşi, yerini, topluluğun ve her bireyin gereksinmelerine göre, belirli bir plana dayanan üretimin toplumsal düzenine bırakır. O zaman, ürünün önce üreticiyi ve sonra mal edineni köleleştirdiği kapitalist mal edinme tarzı yerine, ürünlerin modern üretim araçlarının niteliğine dayanan mal edinilmesi; bir yandan üretimi sürdürme ve

genişletme araçları olarak, doğrudan doğruya toplumsal mal edinme; öte yandan da, geçim ve eğlence araçları olarak, doğrudan doğruya bireysel mal edinme geçer.

PROLETARYANIN ÖZEL GÖREVİ: SINIFLARIN VE SINIF DEVLETLERİNİN ORTADAN KALDIRILMASI

Kapitalist üretim tarzı, nüfusun büyük çoğunluğunu gittikçe daha tam proleterleştirirken, yok olma tehdidi altında bu devrimi başarmaya zorlanan gücü yaratır. Büyük ve zaten toplumsallaştırılmış üretim araçlarının devlet mülkiyetine dönüşmesini gittikçe daha çok zorlarken, bu devrimin başarılması yolunu da gene kendisi gösterir. *Proletarya, politik iktidarı ele geçirir ve üretim araçlarını devlet mülkiyeti haline getirir*.

Ama, böyle yaparken, proletarya olarak kendisini ortadan kaldırır, bütün sınıf farklarını ve uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarını ortadan kaldırır, devleti de devlet olarak ortadan kaldırır. Uzlaşmaz sınıf karşıtlıklarına dayanan toplumun, buraya kadar, devlete gereksinmesi vardı. Yani her defasında sömüren sınıfın bir örgütüne; varolan üretim koşullarına dışardan herhangi bir karışmayı önlemek amacıyla, ve [sayfa 96] bundan ötürü, özellikle, sömürülen sınıfları belirli üretim tarzına karşılık olan baskı koşullarında (kölelik, serflik, ücretli-emek) zorla tutmak amacıyla bir örgüte gereksinmesi vardı. Devlet, genellikle, toplumun resmî temsilcisiydi; onun görülür bir kurumda, biraraya gelmesiydi. Ama, o, kendisi, belirli bir zamanda, bir bütün olarak toplumu temsil eden sınıfın devleti olduğu sürece böyle idi: ilkçağda köle sahibi yurttaşların; ortaçağda feodal beylerin; çağımızda da burjuvazinin devleti. Sonunda bütün toplumun gerçek temsilcisi olunca, kendi kendini gereksiz kılar. Baskı altında tutulacak hiçbir toplumsal sınıf kalmayınca; sınıf egemenliği ve şimdiki üretim anarşisine dayanan bireysel varolma savaşı, bunlardan doğan çatışmalar ve aşırılıklar giderilir giderilmez, baskı altında tutulacak hiçbir şey kalmaz, ve özel bir baskı gücü, bir devlet, artık gerekli

değildir. Devletin yapmakla kendisini bütün toplumun temsilciliğine gerçekten atadığı ilk iş – toplum adına üretim araçlarının mülkiyetini ele alma– aynı zamanda, onun, devlet olarak, son bağımsız işidir. Devletin toplumsal ilişkilere karışması, birbiri ardına bütün alanlarda gereksizleşir ve ondan sonra devletin kendisi sona erer; kişilerin yönetilmesinin yerine, şeylerin yönetilmesi ve üretim sürecinin gözetimi geçer. Devlet "ortadan kaldırılmaz" *devlet tükenir.* Bu, hem kışkırtıcıların zaman zaman haklı olarak bu deyimi kullanması; hem bunun sonal bilimsel yetersizliği; ve hem de devletin birdenbire ortadan kalkması düşüncesini benimseyen sözde anarşistlerin istekleri bakımından, "*özgür bir devlet*" değiminin değerinin ölçüsünü verir.

Kapitalist üretim tarzının tarihsel olarak ortaya çıkmasından beri, bütün üretim araçlarını toplumun mal edinmesini, çömez topluluklar gibi bireyler de epeyce belirsiz ve geleceğin ideali olarak düşünmüşlerdir. Ama bu, ancak gerçekleştirilmesi için gerçek koşullar varolunca olabilir, tarihsel bir zorunluluk haline gelebilirdi. Bu, bütün öbür toplumsal ilerlemeler gibi, insanların, sınıfların varlığının adaletle, eşitlikle vb. çelişkili olduğunu anlamalarıyla değil, bu sınıfları ortadan kaldırmayı yalnızca istemekle değil, ama belirli yeni ekonomik koşulların varlığı ile uygulanabilir olur. [sayfa 97] Toplumun sömüren bir sınıf ile sömürülen bir sınıfa egemen bir sınıf ile baskı altındaki bir sınıfa bölünmesi, üretimin eskiden az ve sınırlı gelişmiş olmasının zorunlu sonucuydu. Toplumsal emeğin tümü, herkesin varlığı için ille de gerekli olandan ancak biraz fazla bir ürün sağladığı sürece; bundan ötürü, herkes çalışmakla yükümlü olduğu ya da çalışmak, toplum üyelerinin büyük çoğunluğunun aşağıyukarı bütün zamanını aldığı sürece, bu toplum, zorunlu olarak, sınıflara bölünür. Özellikle angarya altında olan büyük çoğunluğun yanıbaşında, doğrudan doğruya üretken çalışmadan bağışık, toplumun genel işlerine bakan, emeğin yönetimiyle, devlet işleriyle, hukukla, bilimle, sanatla vb. ile uğraşan yeni bir sınıf doğar. Bundan dolayı, sınıflara bölünmenin temelinde, işbölümü yasası bulunur. Ama bu, bir defa üstün çıkan egemen sınıfı, kendi gücünü çalışan sınıfın zararına olarak pekiştirmekten, kendi toplumsal önderliğini, yığınların yeğinleşen bir sömürülmesi haline getirmekten alıkomaz.

Ama, buna göre, sınıflara bölünmenin belirli bir tarihsel haklılığı ve yerindeliği de olsa, bu, ancak belirli bir dönem ve ancak belirli toplumsal koşullar içindir. Sınıflara bölünme, üretimin yetersizliğinden doğmuştur. Modern üretken güçlerin tam gelişimiyle silinip süpürülecektir. Ve gerçekte, toplumdaki sınıfların ortadan kaldırılması, yalnız şu ya da bu egemen sınıfın varlığının ve, bundan ötürü sınıf ayrımının kendisinin, kesin bir çağa uymazlık olduğu bir tarihsel evrim derecesini öngörür. Bundan ötürü, üretim araçlarının ve ürünlerin mal edinilmesinin ve, bununla birlikte politik egemenliğin, kültür tekelinin ve zihinsel önderliğin toplumun belirli bir sınıfının elinde bulunmasının yalnız gereksiz değil, ama ekonomik, politik, zihinsel bakımdan gelişmeye engel olduğu bir aşamaya kadar başarıyla gelişmesini öngörür.

Şimdi bu noktaya ulaşılmıştır. Burjuvazinin politik ve zihinsel iflası, artık burjuvazinin kendisi için bile bir sır değildir. Burjuvazinin ekonomik iflası, her on yılda bir, düzenli olarak yinelenmektedir. Toplum her bunalımda kullanamadığı kendi öz güçlerinin ve ürünlerinin ağırlığı altında boğulmakta ve tüketiciler yoksunluk içinde oldukları için [sayfa 98] üreticilerin tüketecek hiçbir şeyleri olmaması saçma çelişkisi karşısında, çaresiz kalmaktadır. Üretim araçlarının büyük gücü, kapitalist üretim tarzının kendisine vurduğu zincirleri parçalamaktadır. Üretim araçlarının bu zincirlerden kurtulması, üretken güçlerin aksaksız ve sürekli bir hızla gelişmesi ve aynı zamanda üretimin kendisinin gerçekten sınırsız artması için biricik önkoşuldur. Ama hepsi bu değildir. Üretim araçlarının toplumsallaştırılmış mal edinilmesi, yalnız bugünkü düzmece üretim engellerini yok etmekle kalmaz, bugünkü günde üretimle birlikte olmasından kaçınılmayan ve bunalımlar sırasında doruğuna ulaşan o kesin üretken güç ve ürün israfını ve yıkımını da ortadan kaldırır. Bundan başka, bugünkü egemen sınıfların ve onların politik temsilcilerinin anlamsız israfını ortadan kaldırarak bir yığın üretim aracını ve ürünü topluluk için özgür bırakır. Toplumsallaştırılmış üretim araçları ile, toplumun her üyesine yalnız maddesel bakımdan tümüyle yeterli ve günden güne daha zenginleşen bir yaşamı güvenlik altına almanın değil, ama herkesin bedensel ve zihinsel yetilerini özgürce geliştireceği ve kullanacağı bir yaşam sağlamanın

olanağı – bu olanak şimdi ilk defa vardır, ama *vardır.* [56*]

KADER ÇAĞINDAN ÖZGÜRLÜK ÇAĞINA

Toplumun üretim araçlarına elkoyması ile, meta üretimi ve, eşanlı olarak, ürünün üretici üzerindeki egemenliği ortadan kalkar. Toplumsal üretimdeki anarşinin yerine, sistemli, belirli bir örgüt geçer. Bireysel yaşam kavgası kalmaz. Ondan sonra, insan, ilk olarak, belirli bir anlamda, [sayfa 99] hayvanlar aleminden kesinlikle ayrılır ve düpedüz hayvanca yaşama koşullarından kurtulup gerçekten insanca yaşama koşullarına girer. İnsanı kuşatan ve şimdiye kadar ona zorbalık etmiş bütün yaşam koşulları, artık, ilk defa, doğanın gerçek ve bilinçli efendisi olan insanın egemenliği ve denetimi altına girer, çünkü insan, artık, kendi toplumsal örgütünün efendisi olmuştur. İnsan, artık, şimdiye kadar insana karşı doğa yasaları gibi yabancı kalmış ve ona egemen olmuş o kendi öz toplumsal eyleminin yasalarını tümüyle bilerek kullanır ve onlara egemen olur. Şimdiye kadar doğanın ve tarihin insana zorla kabul ettirdiği bir kaçınılmazlık olarak insanın karşısına çıkan o kendi öz toplumsal örgütü, artık onun özgür eyleminin sonucu olur. Şimdiye kadar tarihi yönetmiş olan yabancı nesnel güçler, insanın kendi denetimi altına girer. Ancak o andan sonra insanın kendisi, gittikçe daha bilinçli olarak, kendi öz tarihini yapacaktır – ancak o andan sonra, insanın harekete getirdiği toplumsal nedenler, çoğu zaman ve durmadan artan ölçüde, onun istediği sonuçları verecektir. Bu, insanın zorunluk aleminden özgürlük alemine yükselmesidir.

ÖZET VE SONUÇ

Şimdi tarihsel evrim taslağımızı kısaca özetleyelim:

I. Ortaçağ Toplumu. – Küçük ölçüde bireysel üretim. Üretim araçları bireysel kullanıma uyarlanmış (adapte olmuş); bu yüzden

ilkel, kaba, cılız, az etkili. Üretim, ya üreticinin kendisinin, ya da feodal beyinin doğrudan doğruya tüketimi için. Ancak bu tüketimin üzerinde bir üretim fazlası olan yerde, bu fazlalık satışa çıkarılır, değişime katılır. Bundan dolayı, meta üretimi ancak başlangıç halinde. Ama daha şimdiden *toplumsal üretimdeki anarşiyi bütün ayrıntılarıyla,* embriyon halinde, kendi içinde taşımakta.

II. Kapitalist Devrim. – Önce elbirliği ve manüfaktür aracılığı ile sanayide biçim değiştirme. O zamana kadar dağınık olan üretim araçlarının büyük işliklerde toplanması. Bunun sonucu olarak, bireysel üretim araçlarının toplumsal üretim araçlarına dönüşümü – genellikle, değişim biçimini [sayfa 100] etkilemeyen bir dönüşüm. Mal edinmenin eski biçimleri yürürlükte kalır. Kapitalist ortaya çıkar. Üretim araçlarının sahibi olarak ürünleri mal edinmeye ve onları meta haline getirmeye de yetkilidir. Üretim, *toplumsal* bir eylem olur. Değişim ve mal edinme ise *bireysel* eylemler, bireylerin eylemleri olarak sürer. *Toplumsal ürünü bireysel kapitalist* mal edinir. Bugünkü toplumumuzun içinde hareket ettiği ve modern sanayinin günışığına çıkardığı bütün çelişkilerin doğduğu temel çelişki.

A. Üreticinin üretim araçlarından ayrılması. İşçinin ömür boyu ücretli emeğe mahkûm edilmesi. *Proletarya ile burjuvazi arasındaki uzlaşmaz karşıtlık.*

B. Meta üretimini yöneten yasaların üstün gelmesi ve etkilerinin gittikçe artması. Başıboş rekabet. *Bireysel fabrikadaki toplumsallaştırılmış örgüt ile genellikle üretimdeki toplumsal anarşi arasında çelişki.*

C. Bir yandan, makinelerde rekabetin her fabrikatör için zorunlu kıldığı o gittikçe artan sayıda emekçinin yerinden olması ile tamamlanan yetkinleşme. *Yedek sanayi ordusu.* Öte yandan, üretimin sınırsız genişlemesi ve rekabet karşısında her fabrikatör için [bunun –ç.] zorunluluğu. Her iki yandan da, üretken güçlerin işitilmemiş gelişmesi, arzın talepten fazlalığı, pazarların dolup taşması, her on yılda bir bunalımlar, kısır döngü: burada, üretim araçlarında ve üründe fazlalık – orada, işsiz ve geçim araçlarından yoksun emekçilerde fazlalık. Ama bu iki üretim ve toplumsal esenlik kaldıracı, birlikte işleyememektedir, çünkü kapitalist üretim tarzı, üretken güçleri çalışmaktan ve ürünleri, önce sermayeye

dönüşmedikleri sürece, dolaşımdan alıkor – onların gerçek bolluğunu engelleyen budur. Çelişki bir saçmalığa varmıştır. *Üretim tarzı, değişim biçimine karşı ayaklanmış durumdadır.* Burjuvazi, kendi öz toplumsal güçlerini yönetegitmede yetersizliğe mahkûmdur.

D. Kapitalistlerin kendileri de, üretim araçlarının toplumsal karakterini kısmen tanımaya zorlanır. Büyük üretim ve haberleşme kurumlarının işletilmesini, önce anonim ortaklıklar, sonra tröstler ve daha sonra da devlet ele alır. Burjuvazinin gereksiz bir sınıf olduğu kanıtlanır. Onun [sayfa 101] bütün toplumsal görevlerini artık aylıklı memurlar yapmaktadır.

III. *Proleter Devrim.* – Çelişkilerin çözümü. Proletarya, kamu iktidarına elkoyar ve, onun aracılığıyla, toplumsallaştırılmış üretim araçları, burjuvazinin elinden çıkıp, kamu mülkiyetine geçer. Proletarya, bu eylemiyle üretim araçlarını şimdiye kadar taşıdıkları sermaye karakterinden kurtarır ve onlardaki toplumsal karakterin sonuna kadar kendisini göstermesine tam özgürlük tanır. Bundan böyle önceden belirlenmiş bir plana dayanan toplumsallaştırılmış üretim olanaklı hale gelir. Üretimin gelişmesi, toplumdaki farklı sınıfların varlığını artık bir çağa uymazlık haline getirir. Toplumsal üretimdeki anarşinin yittiği oranda, devletin de politik otoritesi tükenir. Sonunda kendi öz toplumsal örgüt biçiminin efendisi olan insan, aynı zamanda, doğanın egemeni ve kendisinin efendisi olur – özgür olur. Bu evrensel özgürlüğe kavuşturma işini başarmak, çağdaş proletaryanın tarihsel özel görevidir. Bu işin tarihsel koşullarını ve böylelikle doğasını anlamak, şimdi baskı altında bulunan proletaryaya, başarmaya çağırıldığı bu önemli işin koşulları ve anlamı üzerine eksiksiz bilgi vermek, bu, proleter hareketin teorik dışavurumunun, bilimsel sosyalizmin ödevidir. [sayfa 102]

[1*]

Dipnotlar

[1*] *Northern Star* ("Kuzey Yıldızı"). – İngiliz çartistlerinin gazetesiydi. Yöneticisi O'Connor'dı, Julian Harney ve Ernest Jones gazetenin başlıca yazarları arasındaydı. *New Moral World* ("Yeni Ahlaki Dünya") ünlü İngiliz sosyalisti Robert Owen'ın (1771-1858) organıydı.

[2*] *Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi. Bruno Bauer ve Hempalarına Karşı* (*Die heilige Familie oder Kritik des kritischen Kritik*) [Sol Yayınları, Ankara 1976], 1844'te yayınlandı.

[3*] *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* (1859), Sol Yayınları, Ankara 1979.

[4*] *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* (*Die lage der arbeitenden Klasse in England*).

[5*] Marx ve Engels'in Almanya'ya dönüşlerini (Mart 1848) sağlayan, devrim oldu. Bu arada Marx, üç yıl önce Fransa'dan sınırdışı edildiği gibi (1849'da gene edilecektir), Belçika'dan da sürüldü. Köln komünistlerinin davası bundan dört yıl sonradır (1852).

[6*] Wilhelm Wolff (1809-1864). – "Eskiden Silezya dokumacılarının acılarım dile getirmiş ve onların isyanlarının nedenlerini açıklamış olan ateşli ve gadre uğramış savaşçı yazar." (Adler). Wolff, kurt *(Lupus*) anlamına gelir.

[7*] Sonuncu, ama aynı derecede önemli.

[8*] Ocak 1845. A. de Humboldt, tanınmış coğrafyacı, o zaman Prusya'nın Paris büyükelçisi idi.

[9*] Friedrich Engels, *Herr Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft. Philosophie. Politische Ökonomie. Sozialismus, Leipzig 1878.* (Bkz: *Anti-Dühring, Bay Eugen Dühring Bilimi Altüst Ediyor,* Sol Yayınları, Ankara 1977.) –Ed.

[10*] *Lofargue'ın imzasıyla yayınlanan metinde şu ek vardır:* "Üçüncü bölümde çeşitli eklemeler yapan yazar, kapitalist üretimin ekonomik güçlerinin diyalektik gelişimini Fransız okurlar için anlaşılır hale getirmek için, bunları gözden geçirdi." –Ed.

[11*] Bkz: Friedrich Engeis, "Bir Ekonomi Politik Eleştirisi Denemesi" Karl Marx, *1844 Elyazmaları – Ekonomi Politik ve Felsefe,* Sol Yayınlan, Ankara 1976, s. 397-433. -Ed.

[12*] Bkz: "Komünist Parti Manifestosu", *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri,* Sol Yayınları, Ankara 1991, s. 105-157. –Ed.

[13*] *Lafargue'ın imzasıyla yayınlanan metinde şu ek vardır: "Komünist Manifesto,* modern sosyalizmin en değerli belgelerinden bindn Bugün bile, burjuva toplumun gelişiminin ve kapitalist topluma bir son vermesi gereken proletaryanın doğulunun en güçlü ve açık bir sunumudur; burada, Marx'ın bir yıl önce yayınlanmış *Misére de la philosophie*'sinde olduğu gibi, sınıf savaşımı teorisinin ilk kez açıkça formülleştirildiği görülür." –Ed.

[14*] Bkz: Friedrich Engels, "Reich Anayasası İçin Kampanya", *Almanya'da Burjuva Demokratik Devrim,* Sol Yayınlan, Ankara 1S75, s. 149-266. –Ed.

[15*] Bkz: Friedrich Engels, *Köylüler Savaşı,* Sol Yayınları, Ankara 1990. -Ed.

[16*] Bkz: Friedrich Engels, "Rusya'daki Toplumsal İlişkiler Özerine", Marx-Engels, *Seçme Yapıtlar, 2,* Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 402-Ed.

[17*] MEW, Bd. 19, s. 37-51.

[18*] Bkz: Friedrich Engels, *Konut Sorunu,* Sol Yayınları, Ankara 1992. – Ed.

[19*] Bkz: F. Engels, "Bakuninciler işbaşında", Marx-Engels-Lenin, *Anarşizm ve Anarko Sendikalum,* Sol Yayınları, Ankara 1979. -Ed.

[20*] *Treitschke,* Heinrich V., (1834-1896) tarih yazarı. 1866'dan önce Avusturya'yı dışaran birleşik bir Almanya isteyen politik görüşü benimseyenlerden. En önemli yapıtı: *Deutsche Geschichte im 19. Jahrhundert* (*Ondokuzuncu Yüzyılda Alman Tarihi*).–Ed.

[21*] "Almanya'da" bir yazım yanlışıdır. Şöyle olmalı: "Almanlardan." Çünkü bilimsel sosyalizmin doğuşunda bir yandan diyalektiği ne kadar vazgeçilmez idiyse, İngiltere'nin ve Fransa'nın gelişen ekonomik ve politik koşulları da o kadar vazgeçilmezdi. Kırklı yılların başlarında Almanya'nın bugünkünden çok daha aşağıda bulunan ekonomik gelişim basamağı, olsa olsa ekonomik karikatürler yaratabilirdi (karş: *Komünist Parti Manifestosu,* III, 1, c: "Der Deutsche oder 'wahre' Sozialismus"[a]). Ancak İngiltere'de ve Fransa'da doğan ekonomik ve politik durumlar, Alman-diyalektik eleştiriden geçtikten sonra, ancak o zaman gerçek bir sonuç elde edilebilirdi. Bu bakımdan, bilimsel sosyalizm yalnızca Alman değil, tersine, uluslararası bir üründür.[b]

[a] Bkz: "Alman Sosyalizmi ya da 'Hakiki' Sosyalizm", *Komünist Manifesto ve Komünizmin ilkeleri,* s. 144-148. -Ed.

[b] Engels, bu dipnotu, 1863'teki üçüncü Almanca baskıya koymuştur. -Ed.

[22*] 1892 ilk İngilizce baskısı için yazılmıştır. –Ed.

[23*] Engels, *Anti-Dühring*'i kastediyor. –Ed.

[24*] Özel öğretim görevlisi. –ç.

[25*] Derinlik. –ç.

[26*] İncelenmekte. –ç.

[27*] "*Qual*" filozofça bir sözcük oyunudur. *Qual,* harfi harfine, işkence, bir çeşit eyleme zorlayan bir acı anlamındadır; gizemci Böhme, [*qual*'ın -ç.] Almancasına Latince *qualitas* (nitelik) sözcüğünden bir şeyler katmıştır. Onun "*qual*"ı, dıştan çektirilen bir acıya karşıt olarak, ona yakalanan nesnenin, ilişkinin, ya da kişinin kendiliğinden gelişiminin doğurduğu eyleme geçiren ilkeydi.

[28*] Marx ve Engels, *Die heilige Familie, Frankfurt* a. M., 1845, s. 201-204. [Marx ile Engels'in bu kitabının tam adı şöyledir: *Die heilige Familie oder Kritik der Kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und Konsorten.* (*Bkz: Kutsal Aile ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi,* Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 197) -Ed.]

[29*] Londra'da Mayıs ve Ekim 1851 arasında düzenlenen Dünya Ticareti ve Sanayi Sergisine gönderme yapılıyor. -Ed.

[30*] "Bu varsayımı hiç gereksinmedim." –ç.

[31*] "Başlangıçta eylem vardı" *(Goethe, Faust.*) –ç.

[32*] Soyut olarak. –ç.

[33*] Somut olarak. –ç.

[34*] Gürbüz, ama kötücül çocuk. –ç.

[35*] Dekartçılık. –ç.

[36*] Medeni Kanun, Yurttaşlık Yasası. –ç.

[37*] Londra yazarsınız ve İstanbul okursunuz. –ç.

[38*] Ticari sorunlarda bile, şovenizm, kötü bir kılavuzdan başka bir şey değildir. Pek yakın zamanlara kadar, sıradan İngiliz fabrikatörü kendi dilinden başka bir dili konuşmayı bir İngiliz için küçültücü sayıyor ve "zavallı yabancıların" İngiltere'ye yerleşerek, onu, ürünlerini dışarda satma derdinden kurtarmış olmalarından daha çok kıvanç duyuyordu. Pek çoğu Alman olan bu yabancıların, böylelikle, İngiliz dış ticaretinin çok büyük bir kesimini, dışalımı ve dışsatımı ellerine geçirmelerine ve doğrudan İngiliz dış ticaretinin aşağıyukan tümüyle sömürgelerde, Çin, Birleşik Devletler ve Güney Amerika ile sınırlanmasına hiç önem vermiyordu. Bu Almanların, bütün dünyada eksiksiz bir ticaret sömürgeleri ağı örgütleyen ve dış ülkelerde bulunan Almanlarla ticaret yapmalarına da aldırmıyordu. Ama Almanya, kırk yıl kadar önce, dışsatım için üretime ciddi olarak başlayınca, bu ticaret ağı, Almanya'nın, dışa tahıl satan bir ülke iken kısa sürede önde gelen bir sanayi ülkesi haline gelmesine yaradı. O zaman, on yıl kadar önce, İngiliz fabrikatörü ürktü, elçilerine ve konsoloslarına müşterilerini artık neden elinde tutamadığını sordu. Şu yanıt, oybirliğiyle verildi: 1. Müşterilerinizin dilini öğrenmiyor, tersine, onların sizin dilinizi öğrenmesini bekliyorsunuz. 2. Müşterilerinizin gereksinmelerine, alışkanlıklarına ve zevklerine bile uygun davranmaya çalışmıyor, tersine, İngilizlere özgü alışkanlıklar ve zevkler edinmelerini bekliyorsunuz.

[39*] Gürbüz çocuk, –ç.

[40*] Kötücül. –ç.

[41*] Bayramdan sonra, iş işten geçtikten sonra. –ç.

[42*] Eylemsizlik kuvveti. –ç.

[43*] Fransız devrimi üzerine olan paragraf şöyledir: "Düşünce, hukuk kavramı, kendisini birdenbire duyurdu, ve haksızın düzeni bunun karşısında tutunamadı. Şimdi, bu hukuk kavramı içinde, bir anayasa kurulmuştu ve artık her şeyin ona dayanması gerekiyordu. Güneş gökyüzünde parıldadığından ve gezegenler onun çevresinde yörüngelerine oturduğundan beri, insanın başüstü durduğu, yani düşünceyi temel aldığı ve gerçeği bu imgeye göre kurduğu görülmemişti. Nous'un, sağduyunun, dünyayı yönettiğini ilk defa Anaksagoras söylemişti; ama şimdi insan, ilk olarak, düşüncenin zihinsel gerçekliği yönetmesi gerektiği bilgisine varmıştı. Ve bu, olağanüstü bir gündoğumuydu. Bütün düşünen varlıklar, bu kutsal günü hep birlikte övdüler, insanlar, yüce bir heyecana kapıldılar, sağduyunun coşkusu dünyayı kapladı, sanki artık Kutsal ilke ile dünyanın uzlaştırılmasına gelinmişti" [Hegel, *Philosophy of History* (Tarih Felsefesi") 1840. s. 535] Profesör Hegel'in böyle yıkıcı ve tehlikeli öğretilerine karşı, sosyalistlere-karşı yasayı yürürlüğe koymanın tam zamanı değil midir?

[44*] Hükümet darbesi. –ç.

[45*] Saint-Simon, *Lettres d'urt habitant de Genéve à ses comtemporains,* Paris 1868, s. 55. –Ed.

[46*] Aynı yapıt, s. 41-42. –Ed.

[47*] "Avrupa'nın bütün kızıl cumhuriyetçilerine, komünistlerine ve sosyalistlerine" seslenen, ve, 1848'de, Fransa'nın geçici hükümetine, ve aynı zamanda "kraliçe Victoria'ya ve onun sorumlu örgütçülerine" gönderilen "Us'ta ve Uygulamada Devrim" adlı bir muhtıranın 21. sayfasından.

[48*] Not, 1. Bölüm, s. 22.

[49*] Dikkat ediniz. –ç.

[50*] Mal edinme biçimi aynı kalsa bile, mal edinmenin *niteliğinin,* yukarda anlatılan değişmelerden dolayı, baştan sona ve üretim kadar değiştirildiğini söylemek pek de gerekli değildir. Kendi öz ürünümü kendime mal edinmem ile başkalarınınkini mal edinmem, elbette çok farklı bir sorundur. Bu arada, bütün kapitalist üretim tarzım embriyon halinde içeren ücretli emeğin çok eski olduğunu; köle emeğinin yanıbaşında, ayrı ve dağınık bir biçimde bulunduğunu belirtelim. Ama bu embriyon, ancak tarihsel önkoşullar ortaya çıktıktan sonra gereğince gelişebildi.

[51*] *The Condition of the Working Class in England* (*İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*), (Sonnenschein & Co.), s. 84.

[52*] Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, Sol Yayınları, Ankara 1986, s. 496-498. –Ed.

[53*] Aynı yapıt, s. 473. –Ed.

[54*] Karl Marx, *Kapital,* Birinci Cilt, s. 663. italikler Engels'in. –Ed.

[55*] [Al]"malıdır", diyorum. Çünkü üretim ve dağıtım (*distribution*) araçları, *gerçekten* anonim ortaklıklarla yönetilemeyecek kadar gelişince ve bundan ötürü, devletleştirilmeleri *ekonomik bakımdan* kaçınılmaz olunca, –bu işi bugünün devleti bile yapsa– ancak o zaman, ekonomik bir ilerleme vardır; toplumun kendisinin bütün üretken güçlere elkoymasına doğru bir ilk aşamaya ulaşma sözkonusudur. Ama son zamanlarda, Bismarck sınai kurumların devletleştirilmesine giriştiğinden beri, her türlü devlet mülkiyetini, Bismarck'a özgü biçimde olanı bile, hiç gürültü patırtı etmeden sosyalistliğe özgü ilan eden, zaman zaman uşaklığa doğru yozlaşan, bir çeşit düzmece sosyalizm doğdu. Ve elbette, tütün sanayiine devletin elkoyması sosyalistliğe özgü, Napoléon ve Metternich sosyalizmin kurucuları arasında sayılmak gerekti. Belçika devleti, tam anlamıyla politik ve mali nedenlerle başlıca demiryollarını kendisi yaptırdıysa, Bismarck, hiçbir ekonomik zorunluk olmadan, savaş halinde demiryollarından daha iyi yararlanmak için, ve demiryolu memurlarım hükümete oy veren bir sürü haline getirmek için, ve özellikle, kendisi için parlamento oylarına bağımlı olmayan yeni bir gelir kaynağı yaratmak amacıyla, bellibaşlı Prusya demiryollarını devletleştirdiyse, bu asla, dolaylı ya da dolaysız olarak, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, sosyalistliğe özgü bir yol değildi. Yoksa, Krallık denizcilik ortaklığı, Krallık porselen yapımı ve hatta ordudaki alay terzisi, (Friedrich Wilhelm III devrinde açıkgözün birinin, devletleştirilmesini ciddi ciddi önerdiği genelevler bile) sosyalistliğe özgü kurumlar olurdu.

[56*] Çağdaş üretim araçlarının, kapitalizmin baskısı altında bile, işitilmemiş taşkın gücü konusunda yaklaşık bir fikir vermeye birkaç rakam yetebilir. Bay Giffen'e göre, Büyük Britanya'nın ve İrlanda'nın toplam serveti, yuvarlak rakamlarla şöyledir:

1814'te 2.200.000.000 İngiliz lirası
1865'te 6.100.000.000 "
1875'te 8.500.000.000 "

Üretim araçlarının ve ürünlerin bir bunalım sırasındaki israfına ve yıkımına gelince, ikinci Alman Sanayi Kongresinde (Berlin, 21 Şubat 1878), yalnız Alman demir sanayiinin 1873-78 bunalımındaki toplam zararı, 22.750.000 İngiliz lirası olarak hesaplanmıştır.

Açıklayıcı Notlar

[1] Friedrich Engels'in *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*'inin Fransızcadaki birinci baskısına önsözü (1860) Marx, aşağıyukan 4 ya da 5 Mayıs 1880'de yazdı. Önsöz, kitapçıkta, Engels'in yapıtını Fransızcaya çeviren Lafargue'ın imzasıyla yayınlandı. Bulunan elyazmasında aşağıdaki ek vardır: "Sevgili Lafargue, Engels'le (dün akşamki) danışmamın meyvesi ilişiktir. Üslubu düzeltiniz, ama içeriği değiştirmeden bırakınız. Tümüyle sizin Karl Marx." *(MEW,* Bd. 34, s. 444.) - 21.

[2] *La Revue socialiste* – Fransız küçük-burjuva sosyalist ve sonra olanakçı [*Possibilist.* Yalnızca hemen uygulanabilecek reformları amaçlayan politik parti üyesi, özellikle İspanyol cumhuriyetçisi ya da Fransız sosyalisti, –ç.] Benoît Malon'un kurduğu aylık dergi; başlangıçta cumhuriyetçi sosyalist, sonra sendikalist ve kooperatifsel organ; 1880'de Lyon'da ve Paris'te, 1885'ten 1914'e kadar Paris'te çıkarıldı. Marx ve Engels 1880'de dergide birlikte çalıştılar. - 21.

[3] *Deutsche-Französische Jahrbücher* – Karl Marx ile Arnold Ruge'un yönetiminde, Paris'te, Almanca yayınlandı. 1844 Şubatında yalnız iki çift-nüshası çıktı. O nüshada Marx'ın ve Engels'in çeşitli çalışmaları yayınlandı. - 22.

[4] *The Northern Star* – Haftalık gazete, çartistlerin baş organı; 1837'den 1852'ye kadar önce Leeds'te ve 1844 Kasımından sonra Londra'da çıktı. Gazetenin kurucusu ve yayıncısı Feargus Edward O'Connor idi; kırklı yıllarda yazıişlerini George Julian Harney yürüttü. Engels, 1845 Eylülünden 1848 Martına kadar bu gazetede çalışanlardandı. - 22.

[5] *The New Moral World* – Haftalık gazete, 1834'ten 1846'ya kadar çeşitli yerlerde, sonunda Londra'da çıktı; kurucusu Robert Owen'dı. - 22.

[6] *Alman İşçi Birliği*'ni Marx ve Engels 1847 Ağustosunun sonunda, Brüksel'de, Belçika'da yaşayan Alman işçileri politik bakımdan aydınlatmak ve bilimsel komünizmin düşüncelerini onlara tanıtmak amacıyla kurdular. Mantın, Engels'in ve savaşım arkadaşlarının yönetiminde birlik, Belçika'daki devrimci proleter güçleri biraraya toplamak için yasal bir merkeze dönüştü. Birliğin en ilerici üyeleri Komünistler Birliğinin Brüksel topluluğuna girdiler. Bununla birlikte, Alman işçi Birliği, Şubat devriminin hemen ardından, Belçika polisi üyelerinin pek çoğunu tutukladığı ve sürdüğü zaman, çalışmalarım Paris'te yürüttü. - 22.

7 *Deutsche-Brüsseler-Zeitung* – Brüksel'de Alman politik göçmenlerin kurduğu gazete; 3 Ocak 1847'den 1848 Şubatına kadar haftada iki kez çıktı; 1847 Eylülünden sonra Marx ve Engels gazetede sürekli çalıştılar. Gazete onların etkisiyle proletaryanın gelişmekteki devrimci partisinin –Komünistler Birliğinin– organı oldu. - 22.

[8] *Demokratik Dernek* (*Association démocratique*) – Proleter devrimcileri, özellikle Alman devrimci göçmen çevresinden olanları, ve ilerici ve küçük-burjuva demokratları saflarında birleştirdi. Marx ve Engels derneğin kurulmasına etkin olarak katıldılar. 15 Kasım 1847'de, Belçikalı demokrat Lucien Jottrand'a başkanlık görevi verilince, Marx başkan yardımcısı seçildi. Marx'ın etkisi sayesinde Brüksel Demokratik Derneği uluslararası demokratik hareketin en önemli merkezlerinden biri haline geldi. Pransada Şubat devrimi sırasında Brüksel Demokratik Derneğinin proleter kanadı Belçikalı işçilerin silahlanması için çalıştı ve demokratik cumhuriyet uğruna geniş bir savaşıma girdi. Bununla birlikte, 1848 Martında Marx Brüksel'den sürülünce ve Belçika resmî çevreleri devrimci öğeleri izlediği zaman Belçikalı burjuva demokratlar, çalışanların anti-monarşist hareketini yönetmeyi bilmediler.

Demokratik Dernek, ondan sonra sınırlı, tümüyle yerel bir etkinlik gösterdi ve aşağıyukan 1849'da etkinliği sona erdi. - 23.

[9] *Neue Rheinische Zeitung. Organ der Demokratie* – Marx'ın yönetiminde 1 Haziran 1848'den 19 Mayıs 1849'a kadar Köln'de çıkarılan günlük gazete. Gazete, demokrasinin proleter kanadının savaşım organı olarak karşı-devrime karşı savaşımda halk yığınlarının eğiticisi oldu. – 23.

[10] *Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue* – Marx ile Engels'in 1849 Aralığında kurdukları ve 1850 Kasımına kadar çıkarılan dergi. Komünistler Birliğinin teorik ve politik organı, Marx ile Engels'in 1848-1849'da Köln'de çıkardıkları *Neue Rheinische Zeitung*'un devamı. – 23.

[11] *Der Volksstaat* – Sosyal-Demokrat (ayzenahçı) işçi Partisinin organı; 2 Ekim 1869'dan 29 Eylül 1876'ya kadar Leipzig'te (başlangıçta haftada iki, 1873 Temmuzundan sonra üç kez) yayınlandı; Alman işçi hareketindeki devrimci görüşleri yansıttı; Marx ve Engels gazetede birlikte çalışanlar arasındaydılar. - 23.

[12] Önce Fransızca yayınlanan yapıt, 1883 Martında Engels'in kendisinin hazırladığı haliyle, *Sozialdemokrat*'ın yayınları arasında, Hottingen-Zürih, Almanca olarak yayınlandı. (Başlık sayfasında yayın yılı 1882 olarak verilmiştir.) - 25.

[13] *Der Sozialdemokrat* – Alman sosyal-demokrasisinin merkezî organı; Sosyalistler Yasası sırasında 1879 Eylülünden 1888 Eylülüne kadar Zürih'te ve 1888 Ekiminden sonra 1890 Eylülüne kadar Londra'da çıktı. Marx ve Engels, marksist çizgiyi kabul ettirmek için merkezi organa yardım ettiler. Engels gazetede bile çalıştı. - 26.

[14] Bu yapıtın ikinci ve üçüncü Almanca baskılan, birinci baskısı gibi, *Sozialdemokrat*'ın yayınları arasında, 1883'te çıktı. Dördüncü baskı Engels'in sağlığındaki son Almanca baskıdır. Bu baskıya da Engels'in "Die Mark" adlı çalışması ek olarak basılmıştı. ("Mark" için bkz: *Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni,* Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 191-207.) - 28.

[15] *Sosyalistler Yasası* (Sosyal-Demokrasinin Kamu Esenliği için Tehlikeli Çabalarına Karşı Yasa"), 19 Ekim 1878'de Reichstag'ta kabul edildi, 21 Ekimde yürürlüğe girdi. Partinin bütün örgütlerini ve sosyalist amaç güden bütün sendikaları yasakladı. Önemli bütün sosyalist basın organları kapatıldı, sosyalist nitelikli bütün toplantılar yasaklandı. Reichstag, 25 Ocak 1890'da, yığınların baskısı karşısında Sosyalistler Yasasının yürürlüğünde bir uzatma yapmayı reddetti. Yasanın yürürlük süresi 30 Eylül 1890'da sona erdi. - 28.

[16] *Ayzenahçılar ve lasalcılar* – 19. yüzyılın altmışlarında ve yetmişlerinin başlarında, Alman işçi sınıfı hareketinde iki parti.

Ayzenahçılar – Marksizme bağlı kalanlar; Marx'ın ve Engels'in ideolojik etkisindeydiler. Başlarında Wilhelm Liebknecht ile August Bebel vardı. 1869'da Eisenach kongresinde, Almanya'da, Sosyal-Demokrat Partiyi kurdular.

Lasalcılar – 1863'te Alman işçileri Genel Birliğini kuran Ferdinand Lassalle'ı izleyenler.

Alman işçi sınıfı hareketinin gelişimi, bu iki partiyi birleşip kaynaşmaya yöneltiyordu. Birleşme 1875'te, Gotha kongresinde gerçekleşti, lasalcıların oportünist kanadını temsil ettikleri tek bir Alman Sosyalist İşçi Partisi kuruldu. - 31.

[17] Gotha kongresi (Mayıs 1875). - 31.

[18] Bernstein bu ahbap topluluğu içindeydi. Partinin Bismarck'a karşı yürüttüğü savaşımın gereği, daha Marx ve Engels sağ iken bu çevreden ayrıldı. Engels, 1892'de, bu

satırları yazarken, vasiyetnamesinin yerine getirilmesiyle görevlendirdiği adamlardan biri olan Bernstein'ın, ölümünden sonra davaya ihanet edeceğini, ilk aşklarına döneceğini ve daha embriyon halindeyken ölümüne yolaçtığı ayrılıkçı partiyi kurmayı deneyeceğini aklından geçirmezdi. - 31.

[19] Para değeri için iki maddenin –altın ile gümüş– esası teorisi.- 31.

[20] *Vorwärts* – Alman sosyal-demokrasisinin Gotha birleşme kongresinden sonraki merkez organı. Leipzig'de (1876-78) çıktı. - 32.

[21] Bunlar şu bölümlerdir: Giriş'in birinci bölümü, Üçüncü Kesimin birinci ve ikinci bölümleri. Giriş'in birinci bölümü ikiye bölündü, ve bunların arasına Üçüncü Kesimin birinci bölümü kondu. - 32.

[22] *Mark* – Eski Cermen köy topluluğu. Engels, *Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm*'in ilk İngilizce baskısına yazdığı özel girişte, Cermen köylülüğünün ilkçağ ile başlayan tarihine kısaca değindi. Engels'in "Mark" adlı incelemesi için bkz: *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* Sol Yayınları, Ankara 1992, s. 191-207. - 32

[23] *Bilinemezcilik* (*agnosticism*) – Yunanca *a* (olumsuzluk öneki) ile *gnosis* (bilgi) sözcüğünden. - 34.

[24] *Adcılık* (*nominalism*) – Latince *nomen*–ad sözcüğünden türetilmiştir. Ortaçağ felsefesinde bir eğilim; savunucuları, genel kavramların benzer nesnelerin yalnız adları olduğunu iddia etmişlerdir. - 34.

[25] Anaksagoras'ın felsefesinde, birleşerek ve ayrılarak nesneleri oluşturan türdeş öğeler. - 34.

[26] *Tanrıcı* (*theistic*) – *Tanrıcılığa* (*theism*), kişisel bir tanrılığın, evrenin bir yaratıcısının olduğunun kabul edildiği dinsel-felsefi öğretiye değgin, bağlı. - 35.

[27] *Yaradancılık* (*deism*) – Tanrı fikrini alemin kişisel-olmayan ilk nedeni olarak kabul eden ve doğaya ve insan yaşamına müdahale etmediğini ileri süren dinsel-felsefi eğilim. - 36.

[28] *Tevrat'ın* ilk kitabı. – 36.

[29] *Great unwashed,* harfi harfine "ulu yıkanmamışlar" demektir. Ledru-Rollin, Mazzini, Pyat ve 1848'in gül suyunda yıkanmış cumhuriyetçileri, sosyalistleri aynı şekilde küçük görüyorlardı; *sosdemler* (sosyal-demokratlar) sabunla savaş halindeler diyorlardı. Temizlik, burjuvaların yolduğu işçi sınıfı için ancak güçlükle elde edilebilecek bir lükstür: bu parlak kafalar, suç ortakları burjuvaların işçilere çektirdikleri yoksulluğu, onların kabahatiymiş gibi yüzlerine vuruyorlardı. - 36.

[30] *Vaftizcilik* (*baptism*) – İngiltere'de ve Birleşik Devletler'de çok yandaşı olan bir mezheptir: ayırıcı dogması, müminleri ancak erginlik çağında, o da bütün vücuduyla suya sokarak vaftiz etmektir. - 37.

[31] *Selamet Ordusu* (*Salvation Army*) – 1864'te Londra'da William Boot'un kurduğu ve tapınakları dışındaki vaızları ve eylemiyle dikkati çeken bir dinsel birlik. - 37.

[32] P. S. Laplace, *Traite de mécanique céleste* [*Gök Mekaniği Konusunda İnceleme*], c. I-V. Paris, 1799-1825. - 37.

[33] *Ding an sich,* eşyanın özü, kendinde-şey demektir. Kantin felsefesinde *eşyanın özü ya da numen* bilinemez, ancak onun karşılığı olan *fenomen* (eşyanın duyulara açık yanı) bilinebilir. Engels, burada, böyle bir felsefe anlayışının yanlışlığını gösteriyor. - 39.

[34] Kişilerin ahirette ne olacaklarının daha doğuştan ve yaşarken ne yaparlarsa yapsınlar, belli olduğunu savunan öğreti. – 42.

[35] 1648 ve sonraki yıllar. - 43.

[36] *Yeoman*'lar, topraklanın kendileri işleyen küçük toprak sahipleriydi; o tarihte İngiltere'de çok kalabalıktır. *Yeomanry, yeomari*'lar topluluğu demektir. - 43.

[37] 1455-1485. - 44.

[38] Sırasıyla, buhar makinesinin, iplik (eğirme) makinesinin, makineli dokuma tezgahının bulucuları. - 48.

[39] *Tahıl Yasaları* (*Corn Laws*) – İngiltere'de tahıl ithalinin sınırlandırılmasına karşı savaşım, 1846'da hububat tarifelerinin üç yıl yürürlükten kaldırılmasını sağlayan bir yasanın kabul edilmesiyle sona erdi. 1849'da, bu yasa uyarınca, tarifeler kaldırıldı. - 48.

[40] *Jonathan Brother* (*Jonathan Birader*) – Uncle Sam'ın (Sam Amca'nın) eski adı. - 49.

[41] *Revivalism* – Geçen yüzyılda, dinin azalan etkisini yeniden canlandırmaya çabalayan bir akım. Moddy ile Sankey adlı iki Amerikan vaizi, bu akımın örgütleyicisiydi. - 49.

[42] Seçmen olabilmek için en az 200 frank dolaysız vergi ödemek gerekiyordu (1830 devriminden önce, 300 frank). Bu en az vergi miktarına seçim cens'ı denirdi. - 50.

[43] Engels bunları parlamenter kurumları tehlikeye atmış olan "Boulanger bunalımının ertesinde yazıyordu. - 50.

[44] 1846. Bu ilga, serbest ticaretin himayecilik üzerinde ve İngiliz burjuvazisinin *Landlord*'lar (toprak ağaları) üzerinde zaferini tescil ediyor. - 51.

[45] 1867 seçim reformu. - 51.

[46] Liberallerin eski adı. - 51.

[47] Muhafazakarların eski adı. - 51.

[48] *Katheder-Socialist* (*Kürsü-Sosyalistleri*) –Almanya'da, 1870'ten sonra klasik İngiliz ekonomisinin ilkelerine, yöntemlerine ve eğilimlerine karşı çıkan ve toplumsal bir politika öğütleyen bazı ekonomi politik profesörlerine verilen ad. Örnek olarak Schmoller, Adolf Wagner, Brentano'yu sayabiliriz. Bunlar elbette devrime karşıydılar. Bismarck'ın 1880'den sonra giriştiği "toplumsal reformlar" politikasının esin kaynağı oldular. - 52.

[49] *School Boards* – 1870'te kurulan eğitim komisyonları. Görevleri "kamu okulları kurmak ve onlara bakmak üzere belirli bir vergi toplamak, velileri çocuklarım okula göndermeye zorlamak ve yoksulları okul harçlarından bağışık tutmaktı". (Seignobos, *Çağdaş Avrupa'nın Siyasal Tarihi,* s. 65.) - 52.

[50] *Labour Party*'nin (İşçi Partisi) beşiği olan işçi temsil komitesinin kuruluşundan sekiz yıl önce yazılmıştır. - 54.

[51] *Anabaptistler* (*Rebabtists*) – 16. yüzyılda Almanya'da ve Hollanda'da ortaya çıkmış bir dinsel mezhebe bağlı olanlar. Bunların çoğu, Thomas Münzer'in önderliğini yaptığı en devrimci kanada katılan köylüler, zanaatçılar ve küçük esnaflardı. - 58.

[52] 17. yüzyıl İngiliz burjuva devrimi sırasında kentli ve köylü yoksulların çıkarlarım temsil edenlere, "true levellers" ya da "diggers" diye anılanlara değiniliyor. – 58.

[53] Engels, burada, ütopik sosyalist Thomas More'un (16. yüzyıl) ve Tommaso Campanella'nın (17. yüzyıl) yapıtlarını anımsatıyor. - 58.

[54] MÖ 3. yüzyıldan MS 7. yüzyıla kadar sürmüş olan bilimsel gelişimin *İskenderiye* çağı. Adım Mısır'ın İskenderiye kentinden almıştır, İskenderiye, o sıralarda, uluslararası ekonomik ilişki merkezlerinin en önemlilerinden biriydi, İskenderiye çağında matematik (Euclides ve Archimedes), coğrafya, astronomi, anatomi, fizyoloji vb. önemli gelişme gösterdi. - 71.

[55] Goethe'nin *Faust*'unda Mephistopheles. - 81.

[56] Bunların en önemlileri şunlardır: 1492'de Christopher Columbus'un Amerika'yı ve 1498'de Portekizli Vasco de Gamanın Hindistan'a ulaşan bir deniz yolunu bulması. - 87.

[57] 17. ve 18. yüzyıllarda, ispanya, Hollanda, Fransa ve Britanya arasında, Hindistan ve Amerika ile yapılan ticarete egemen olmak ve bu iki ülkeyi sömürge olarak ele geçirmek için savaşlar oldu. Britanya, bu savaşlardan zaferle çıktı ve 18. yüzyılın sonunda bütün dünya ticaretini ele geçirdi. - 88.

Sayfa başına gidiş

